

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษานโยบายภาษาม้าเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ :

ภาพรวม

ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สนับสนุนการวิจัยโดย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

2536

ISBN : 974-556-710-8

ชื่อเรื่อง : การศึกษานุภูมิภาคชาวม้งบ้านเพื่อกำกับสุขภาพครอบครัวและชุมชนใน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ภาครวม

ผู้วิจัย : ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข

สถานที่ทำงาน : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ. ขอนแก่น 40002

สนับสนุนการวิจัย : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อวิเคราะห์ภูมิภาคชาวม้งบ้านเพื่อกำกับสุขภาพครอบครัวและชุมชนในเรื่อง 1) วิถีการดำรงชีพ 2) การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน และ 3) การจัดการธุรกิจชุมชน

การศึกษานี้ได้เลือกชุมชนเป็นกรณีศึกษา 3 เรื่องดังกล่าวข้างต้น ในเขตอีสานเหนือ เขตอีสานกลาง และเขตอีสานใต้ รวม 9 ชุมชน โดยมีระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด และสัมภาษณ์ตามแนวทางสัมภาษณ์ มีผู้ช่วยนักวิจัยประจำอยู่ในชุมชนเป็นเวลา 2 เดือน และนักวิจัยได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง และความเชื่อถือได้ของข้อมูล

ผลการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. การศึกษานุภูมิภาคชาวม้งบ้านเพื่อกำกับสุขภาพวิถีการดำรงชีพ

ชุมชนบ้านแก่งโพธิ์ในเขตอีสานเหนือได้ผลิตข้าวเม่า ชุมชนบ้านหนองไผ่ล้อมในเขตอีสานกลางใช้วิถีขายข้าว การทำตามประเพณีและวัฒนธรรมโดยอาศัยความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนบ้าน และชุมชนบ้านค้อในเขตอีสานใต้ชาวบ้านได้ใช้การแลกเปลี่ยน การเยี่ยมซึ่งจะคืนพร้อมกับดอกเบี้ย มีการขุดสระ และการจัดเวรยามเพื่อป้องกันโจรผู้ร้าย

2. การศึกษานุภูมิภาคชาวม้งบ้านเพื่อกำกับสุขภาพเคลื่อนย้ายแรงงาน

ชุมชนบ้านขามในเขตอีสานเหนือ ส่วนมากผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างประเทศ ชุมชนบ้านหินตั้งในเขตอีสานกลางชาวบ้านได้ออกไปทำงานต่างถิ่น ได้แก่ การไป

ตัดอ้อย การทำงานกรุงเทพฯ และการปั้นอิฐ และชุมชนบ้านค่านในเขตอีสานใต้คู่อาภพ
เคลื่อนย้ายแรงงานมีสภาพที่แตกต่างกันไป อาจจะกล่าวได้ว่าชุมชนทั้ง 3 เขตมีผล
กระทบต่อเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนที่คึกคัก

3. การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน

ชุมชนบ้านกะปาศในเขตอีสานเหนือชาวบ้านได้ตั้งกลุ่มผลิตไม้กวาดขึ้น ชุมชน
บ้านหนองแวงในเขตอีสานกลางชาวบ้านได้รวมกลุ่มเป็นกลุ่มเกษตรกรรมนาแวงน่าง และ
ชุมชนบ้านลองทองในเขตอีสานใต้มีการตั้งกลุ่มตีเหล็กขึ้น

Title : The Study of Indigenous Knowledge of Villagers
for Solving Problems in the Family and Community
in the Northeast : Over Views.

Researcher : Dr.Somsak Srisontisuk
Department of Sociology and Anthropology
Faculty of Humanities and Social Sciences
Khon Kaen University, Khon Kaen 40002

Supported by :

ABSTRACT

The objectives of this research were to analyze the indigenous knowledge for solving problems in the family and community in terms of 1) the drought crisis, 2) labor migration, and 3) management of community business.

The research selected nine communities as case studies of three issues in the Northern Isan, Central Isan, and Southern Isan regions. The qualitative methodology was used. Participant observation and interview guides were applied. The community study was done by assistant researchers. The researchers were also in the fields for collecting and verifying data in terms of validity and reliability.

The results of this research were as follows :

1. The study of the indigenous knowledge for solving problems on the drought crisis.

In Kaeng Poo community of the Northern Isan region, villagers had produced "Kao Mao." For Nong Pai Lom community in

v

the Central Isan region, villagers used a method of scattering paddy seeds, and solved their problems by exchanging things for rice with their relatives and neighbors. In Nong Phu community of the Southern Isan region, villagers solved their problems by exchanging things for rice, digging pools, and arranging guards for preventing thieves.

2. The study of the indigenous knowledge for solving problems on labor migration.

In Kham community of the Northern Isan region, villagers migrated to work abroad. For Hin Tan community in the Central Isan region, villagers migrated out of the community to become sugar-cane workers, employees in Bangkok, and brick-makers. For Dan community in the Southern Isan region, labor migrants had different statuses. The impacts of labor migration in the three areas were good in terms of the improvement of villagers' quality of life.

3. The study of the indigenous knowledge for solving problems on management of community business.

In Ka Pak community of the Northern Isan region, villagers produced brooms. For Nong Vang community in the Central Isan region, villagers organized agricultural group for planting rice. For Long Tong community in the Southern Isan region, villagers organized group for pounding or shaping metal.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
ระเบียบวิธีการวิจัย	2
แผนการดำเนินงานการวิจัย	6
การเขียนรายงานการวิจัย	7
ทิววิจัย	7
บทที่ 2 การศึกษานุภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง	9
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง	
ในเขตพื้นที่สามเหนือ	9
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง	
ในเขตพื้นที่สามกลาง	12
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง	
ในเขตพื้นที่สามใต้	18
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง	
ในภาพรวม	22
บทที่ 3 การศึกษานุภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน	25
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน	
ในเขตพื้นที่สามเหนือ	25
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน	
ในเขตพื้นที่สามกลาง	30

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน ในเขตอีสานใต้	32
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน ในภาพรวม	34
บทที่ 4 การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน	36
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน ในเขตอีสานเหนือ	36
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน ในเขตอีสานกลาง	42
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน ในเขตอีสานใต้	47
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน ในภาพรวม	53
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	56
บทสรุป	56
ข้อเสนอแนะ	60
บรรณานุกรม	61
ภาคผนวก	62
1. กรณีศึกษาตัวอย่าง เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งในเขต อีสานกลาง	63
2. กรณีศึกษาตัวอย่าง เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในเขต อีสานเหนือ	67
3. กรณีศึกษาธุรกิจตัวอย่าง เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนในเขตอีสานใต้	69

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานการผลิตของประเทศเข้าสู่ระบอบอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม ต่อวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม และต่อชนบทกรรมนิยมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะภาคอีสานซึ่งเป็นแหล่งที่มีพื้นที่และมีประชากรมากที่สุดของประเทศ ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง

ปรากฏการณ์หนึ่งของภาคอีสานซึ่งเป็นปัญหาวิกฤตอย่างมากในปัจจุบัน คือ ปัญหาภัยแล้ง ซึ่งเป็นปัญหาที่ประชาชนประสบปัญหาดังกล่าวมากกว่าอดีต การไม่ได้ทำนาทำไร่ การขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ เพิ่มทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ประชาชนต้องดิ้นรนและหาทางออกเพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นตามสติปัญญาความรู้ความสามารถของตน เช่น การหาแหล่งน้ำแห่งใหม่ และการย้ายถิ่นไปหางานที่อื่นเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเรื่องหนึ่ง

ปัญหาของการย้ายถิ่นไปหางานต่างถิ่น หรือการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน เป็นปรากฏการณ์อีกปรากฏการณ์หนึ่ง ซึ่งได้เกิดขึ้นตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในสภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัวของชาวมักมีสภาพที่ตกต่ำ ชาวมักจำนวนไม่น้อยได้ย้ายถิ่นไปหางานต่างถิ่นเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปี ชุมชนเดิมจะมีเฉพาะคนชราและเด็กอาศัยอยู่เท่านั้น ทำให้มองเห็นชุมชนกำลังแตกสลาย การพัฒนาหมู่บ้านเป็นไปด้วยความลำบาก ปรากฏการณ์ทางสังคมนี้จึงน่าสนใจศึกษา เพื่อทำให้ทราบถึงภูมิปัญญาของชาวมักต่อการจัดการปัญหาวิกฤตที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวและชุมชน ทำให้มีทางออกโดยการย้ายถิ่นของชาวมักไปหางานต่างถิ่นมากขึ้น

ในภาวะการณ์ปัจจุบันที่สำคัญที่แสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านต่อการจัดการทรัพยากรของชนหรือชุมชนอย่างเพิ่มที่อีกปรากฏการณ์หนึ่ง คือ การริเริ่มและสร้างสรรค์ความคิดในเรื่องธุรกิจชุมชนได้เกิดขึ้นเรื่อยๆ และพัฒนาทุกปี ปรากฏการณ์นี้ยังอาจมองเห็นการพัฒนาธุรกิจในอนาคตต่อไปภายหลังจากนี้ด้วย

ดังนั้น จากปรากฏการณ์ทั้งสามอย่างที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อต้องการทราบลักษณะต้นเหตุของปัญหา และผลของปัญหาวิกฤตในด้านต่างๆ อันแสดงถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านต่อการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ของชาวบ้านอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนในเรื่องต่อไปนี้

1. วิกฤตการณ์ภัยแล้ง
2. การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน
3. การจัดการธุรกิจชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อจะได้เข้าใจภูมิปัญญาของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาของครอบครัวและชุมชนในเรื่องปัญหาวิกฤตภัยแล้ง การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน และการจัดการธุรกิจชุมชน
2. เพื่อจะได้ประยุกต์ใช้และพัฒนาเป็นนโยบายในการวางแผนพัฒนาวัฒนธรรมต่อไป

ระเบียบวิธีการวิจัย

1. **ข้อสมมติในการวิจัย**

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ได้เน้นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก จึงมีข้อสมมติของการวิจัย ดังนี้

- 1.1 กลุ่มชนแต่ละชุมชนย่อมมีความต่างแบบกัน (heterogeneity)
- 1.2 การศึกษานักวิทยาศาสตร์ชาวบ้านในแต่ละชุมชน ย่อมจะมีลักษณะแนวทางในการแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนที่แตกต่างกัน
- 1.3 แนวความคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ย่อมแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของแต่ละชุมชน อันเนื่องมาจากโครงสร้างของชุมชนที่แตกต่างกัน
- 1.4 บริบทของการวิจัยในแต่ละชุมชนและแต่ละเขตย่อมมีความแตกต่างกัน จึงไม่สามารถเปรียบเทียบกันได้
- 1.5 การศึกษาวิจัยชุมชนเป็นลักษณะการศึกษาเฉพาะกรณี จึงไม่สามารถกล่าวทั่วๆไปได้ (generalization)

2. การเลือกชุมชน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้แบ่ง 3 เขต คือ อีสานเหนือ อีสานกลาง และอีสานใต้ ในแต่ละเขตได้เลือกเขตละ 3 ชุมชน ดังรายละเอียดหลักการเลือกชุมชนดังต่อไปนี้

2.1 ชุมชนที่มีปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง

- 2.1.1 เป็นชุมชนที่เคยมีปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งติดต่อกัน 3 ปี
- 2.1.2 เป็นชุมชนที่มีหลังคาเรือนประมาณ 80-120 หลังคาเรือน
- 2.1.3 เป็นชุมชนที่มีฐานะค่อนข้างยากจน โดยพิจารณาจากกลุ่มครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินตั้งแต่ 11 ไร่ลงมา มีจำนวนไม่น้อยกว่า 30% ของครัวเรือนทั้งหมด
- 2.1.4 เป็นชุมชนที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการหรือหน่วยงานเอกชนมากนัก

2.2 ชุมชนที่มีปัญหาการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน

- 2.2.1 เป็นชุมชนที่เคยมีจำนวนผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน 25-30% ขึ้นไปของประชากรภายในชุมชน
- 2.2.2 เป็นชุมชนที่มีหลังคาเรือนประมาณ 80-120 หลังคาเรือน

- 2.2.3 เป็นชุมชนที่มีฐานะค่อนข้างยากจน โดยพิจารณาจากกลุ่มครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินตั้งแต่ 11 ไร่ลงมา มีจำนวนไม่น้อยกว่า 30% ของครัวเรือนทั้งหมด
- 2.2.4 เป็นชุมชนที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการหรือหน่วยงานเอกชนมากนัก
- 2.2.5 เป็นชุมชนที่อยู่นอกเขตชลประทาน
- 2.3 **ชุมชนที่มีความสามารถในการจัดการธุรกิจ**
  - 2.3.1 เป็นชุมชนที่มีธุรกิจขนาดเล็กที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 5 ปี
  - 2.3.2 เป็นชุมชนที่มีหลังคาเรือนประมาณ 80-120 หลังคาเรือน
  - 2.3.3 เป็นชุมชนที่มีฐานะค่อนข้างยากจน โดยพิจารณาจากกลุ่มครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินตั้งแต่ 11 ไร่ลงมา มีจำนวนไม่น้อยกว่า 30% ของครัวเรือนทั้งหมด
  - 2.3.4 เป็นชุมชนที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการหรือหน่วยงานเอกชนมากนัก
  - 2.3.5 เป็นชุมชนที่อยู่นอกเขตชลประทาน

3. **ชุมชนตัวอย่าง**

ชุมชนตัวอย่างที่ได้ใช้เป็นการศึกษานโยบายชาวบ้านต่อการแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชน ตามหลักเกณฑ์การเลือกชุมชนข้างต้น เพื่อเป็นการศึกษาในแต่ละเขตของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีดังต่อไปนี้

3.1 **ชุมชนที่มีปัญหาวิกฤตการร้ายแรง**

เขตอีสานเหนือ	ได้แก่	บ้านแก่งโพธิ์ ตำบลน้ำเก่า อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
เขตอีสานกลาง	ได้แก่	บ้านหนองไผ่ล้อม ตำบลกุดชุม อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
เขตอีสานใต้	ได้แก่	บ้านคือ ตำบลคือ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

3.2 กลุ่มชนที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน

เขตอีสานเหนือ ได้แก่ บ้านขาม ตำบลค้อใต้ อำเภอสว่างแดนดิน
จังหวัดสกลนคร

เขตอีสานกลาง ได้แก่ บ้านหินตั้ง ตำบลโนนฆ้อง อำเภอบ้านผาง
จังหวัดขอนแก่น

เขตอีสานใต้ ได้แก่ บ้านค่าน ตำบลบ้านค่าน อำเภอเมือง จังหวัด
บุรีรัมย์

3.3 กลุ่มชนที่มีความสามารถในการจัดการธุรกิจชุมชน

เขตอีสานเหนือ ได้แก่ บ้านหนองกะปาด ตำบลคำชะอี อำเภอคำชะอี
จังหวัดมุกดาหาร

เขตอีสานกลาง ได้แก่ บ้านหนองแวง ตำบลแวงน่าง อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม

เขตอีสานใต้ ได้แก่ บ้านลองทอง ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง
จังหวัดนครราชสีมา

4. ลักษณะการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้การรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ อาจจะมีข้อมูลเชิงปริมาณบ้าง โดยได้มีผู้ช่วยนักวิจัยประจำอยู่ในแต่ละชุมชน หากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด และสัมภาษณ์ตามแนวทางการสัมภาษณ์ที่ได้กำหนดไว้ เป็นระยะเวลา 2 เดือน สำหรับนักวิจัยของแต่ละชุมชนได้เข้าไปติดตามงานวิจัย และตรวจสอบความถูกต้องและสมบูรณ์ของข้อมูลตลอดระยะเวลาที่ผู้ช่วยนักวิจัยอยู่ในสนาม

5. ระยะเวลาของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้เริ่มดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2535 จนถึงเดือนเมษายน 2536 เป็นระยะเวลา 12 เดือน

แผนการดำเนินงานวิจัย

รายละเอียดการดำเนินงาน	ระยะเวลา/ เดือน											
	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.	มค.	กพ.	มีค.	เมย.
- การศึกษาเอกสาร เพื่อพัฒนากรอบความคิด	x											
- การสำรวจ เพื่อคัดเลือกชุมชนเป้าหมาย		x										
- การคัดเลือกผู้ช่วยนักวิจัย และการฝึกอบรมผู้ช่วยนักวิจัย		x										
- การส่งผู้ช่วยนักวิจัยลงสนาม			x	x								
- การวิจัยภาคสนามของนักวิจัยแต่ละชุมชนเพื่อเข้าไปติดตามงานวิจัย และตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล			x	x	x							
- การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล						x	x					
- ของแต่ละชุมชน												
- การเขียนภาพรวมของชุมชนทั้งหมด								x	x			
- การเขียนรายงาน								x	x			
- ของแต่ละชุมชน												
- การเขียนภาพรวมของชุมชนทั้งหมด										x	x	x

การเขียนรายงานการวิจัย

ผู้รับผิดชอบในการเขียนรายงานการวิจัย มีดังต่อไปนี้

กลุ่มงานที่มีบทบาทการกำกับดูแล

เขตอีสานเหนือ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ สถาบันราชภัฏสกลนคร
เขตอีสานกลาง	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จิราวุธ พลมณี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
เขตอีสานใต้	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชื่น ศรีสวัสดิ์ สถาบันราชภัฏสุรินทร์

กลุ่มงานที่มีการขอขยทเคิลื่อนย้ายแรงงาน

เขตอีสานเหนือ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ สถาบันราชภัฏสกลนคร
เขตอีสานกลาง	รองศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
เขตอีสานใต้	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สรเชต วรคามวิชัย และ อาจารย์ สดมมาตร ผลเกิด สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์

กลุ่มงานที่มีความสามารถในการจัดการธุรกิจชุมชน

เขตอีสานเหนือ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ สถาบันราชภัฏสกลนคร
เขตอีสานกลาง	รองศาสตราจารย์ สุวิทย์ ชีวศาวัต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
เขตอีสานใต้	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปรีชา อุยตระกูล สถาบันราชภัฏนครราชสีมา

การศึกษานโยบายชาวน้ำบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนในภาคตะวันออกเฉียง

เหนือ : ภาพรวม รองศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

อนึ่งรายงานการวิจัยตามหัวข้อดังกล่าว สามารถอ่านรายละเอียดแต่ละชุมชนได้จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือติดต่อโดยตรงกับผู้ที่เขียนรายงานตามที่อยู่ข้างต้น ส่วนการเขียนรายงานการวิจัยโดยภาพรวมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเขียนรายงานรวมแต่ละชุมชนในเขตกี่สามเหนือ กลาง และใต้ ในรายงานการวิจัยฉบับนี้

ทีมวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยทีมวิจัย ดังต่อไปนี้

1. รองศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สรเชต วรรณวิชัย	นักวิจัย
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุรัตน์ วรรณศรีพันธ์	นักวิจัย
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปรีชา อุยตระกูล	นักวิจัย
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชื่น ศรีสวัสดิ์	นักวิจัย
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ จิราวุธ พลมณี	นักวิจัย
7. อาจารย์ สมมาตร พลเกิด	นักวิจัย
8. รองศาสตราจารย์ สุวิทย์ ธีรศาสตร์	นักวิจัยและเลขานุการโครงการวิจัย

บทที่ 2

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่อง การแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งในเขตพื้นที่สามหมื่น

ชุมชนบ้านแก่งโพธิ์ เป็นชุมชนที่ได้เลือกเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ปัญหายุ่งยาก โดยการจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งให้ครอบครัวมีรายได้ทั้งครอบครัวและชุมชน ชุมชนนี้มีประชากร 605 คน จำนวน 109 ครัวเรือน

การมีคลองส่งน้ำผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านแก่งโพธิ์มีความตื่นตัวอย่างมาก และพยายามสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เริ่มคลองส่งน้ำ โดยมีพื้นฐานการแสวงหารายได้จากผลผลิตทางการเกษตรหรือการปลูสัตว์ให้เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ตลอดปี และแม้จะมีรายได้จากการปลูกข้าวเพื่อผลิตข้าวเม่าขายเป็นหลักก็ตาม แต่รายได้จากข้าวเม่าก็มีช่วงเวลาเพียง 2 เดือนเท่านั้น ชาวบ้านจึงต้องใช้ความคิดที่จะผสมผสานการปลูกพืชชนิดต่างๆ การเลี้ยงสัตว์(ไก่-สุกร) การขุดสระเลี้ยงปลา หรือที่นิยมเรียกว่า การทานปลา ให้เข้าด้วยกัน เพื่อเสริมรายได้ให้มีตลอดปี อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าวก็ยังถูกจำกัดด้วยทุนรอนฐานะของแต่ละครัวเรือน

การที่จะเข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้านในการแสวงหารายได้เพื่อแก้ปัญหายุ่งยากในชุมชนนี้ วิเคราะห์ได้ 3 ชั้น ดังนี้

1. การจัดวงจรการปลูกพืช

การจัดวงจรการปลูกพืช เป็นการใช้น้ำที่เริ่มคลองส่งน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด จนพื้นที่เกือบไม่ว่าง แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ปลูกพืชชนิดเดียวกันให้ซ้ำกันที่ เพราะจะทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ชาวบ้านมีแบบอย่างที่ดีโดยใช้น้ำคอกและปุ๋ยวิทยาศาสตร์ เพราะเชื่อว่าต้นพืชได้ใช้น้ำในดินไปสร้างผลผลิตจนเกือบหมด ดังนั้นต้องใช้ทั้งปุ๋ยคอกและปุ๋ยวิทยาศาสตร์ร่วมกันจึงจะได้ผลผลิตสูง

วงจรรการผลิตเริ่มหันหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวนาปีขึ้นมุ้งฉางเรียบร้อยแล้วในช่วงเดือนพฤศจิกายน โดยขอบริการน้ำคลองเข้าพื้นที่ทำนาของตน หลังจากนั้นจะหว่านกล้าหรือปลูกลูกพืชต่างๆเป็นระยะ เช่น ถั่วลิสง ยาสูบ ข้าวโพค และมะเขือเทศ ในช่วงเดือนพฤศจิกายน-ต้นเดือนมกราคม พืชเหล่านี้เป็นพืชระยะสั้นทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อถึงเดือนมกราคมก็สามารถเก็บผลผลิตถั่วลิสงจำหน่าย เก็บใบยาสูบและข้าวโพคหักกันในช่วงเดือน 3 นาข้าวโพคต้มไปขายในงานนมัสการพระธาตุพนม รายได้จากผลผลิตเหล่านี้ไม่แน่นอนขึ้นลงตามราคาภายนอก โดยเฉพาะการปลูกลูกยาสูบมีขั้นตอนที่ต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ และลงทุนทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง จึงมีกำไรไม่มากนัก แต่ชาวบ้านเห็นว่าการมีรายได้อย่างละเล็กละน้อย เมื่อรวมกันเข้าก็เป็นรายได้มากพอที่จะทำให้ครอบครัวดำรงอยู่ไม่เดือดร้อนเงินเก็บที่สะสมไว้

การสูบน้ำเข้าพื้นที่เกษตรครั้งที่ 2 เริ่มอีกครั้งหนึ่งเมื่อเข้าสู่ฤดูแล้ง หลังจากพื้นที่ส่วนหนึ่งเก็บเกี่ยวผลผลิตไปแล้ว เมื่อปริมาณน้ำเข้าสู่ดินในเดือนเมษายน การไถคราดเพื่อเตรียมหว่านกล้าข้าวแม่พันธุ์แรกก็มีขึ้นในช่วงเดือนเมษายนนั่นเอง ชาวนาไม่สนใจกับความร้อน อุณหภูมิที่สูงมากกว่า 40 องศาเซลเซียส การหว่านกล้า-ค่านาข้าวแม่ดำเนินต่อไปเป็นระยะๆ จากช่วงเดือนเมษายนถึงมิถุนายนจึงได้ลงกล้าพันธุ์ข้าวเหนียวที่จะใช้เพื่อการบริโภค ขณะเดียวกันก็ยังมีผลผลิตจากการปลูกมะเขือเทศขนาดย่อม เช่น มะเขือเทศพันธุ์สีดา เพื่อส่งโรงงานผลิตน้ำมะเขือเทศ

ชาวนาข้าวแม่มีเวลาพักผ่อนประมาณ 1 เดือนเศษ ในช่วงเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม และอาจล่วงถึงกลางเดือนสิงหาคม แต่หลังจากนี้ข้าวแม่พันธุ์เบาอายุ 3 เดือนจะเริ่มตั้งท้องและเก็บเกี่ยวได้ ฤดูกาลข้าวแม่ได้เริ่มขึ้นอย่างมีชีวิตชีวาต่อเนื่องกันไปถึง 2 เดือน บางรายจะไปเก็บเกี่ยวข้าวและนำมาคั่วขายวันละ 2 รอบ ถ้าเห็นว่าแม่ค้าให้ราคาดี บางรายจะเก็บเกี่ยวครั้งเดียวแล้วคั่วขายให้หมดเป็นรุ่นๆไป ทุกคนสนุกสนานไม่เหน็ดเหนื่อย เพราะมีเครื่องทุ่นแรง และมีรายได้เกือบทุกวัน เมื่อฤดูขายข้าวแม่เสร็จสิ้นก็จะทำการเก็บเกี่ยวข้าวนาปี นวดข้าว เก็บขึ้นมุ้งฉางเพื่อนำมาคั่ว หรือส่งโรงสีเป็นข้าวเพื่อบริโภคตลอดปี ดังนั้นการจัดช่วงเวลาและจัดหาที่ซื้อขายสินค้าปลูกเพื่อเสริมรายได้ นับเป็นภูมิปัญญาที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

2. การผลิตข้าวเม่า

การผลิตข้าวเม่าในช่วงแรกมีตั้งแต่การตั้งหมู่บ้านจนถึงปี พ.ศ. 2513 เป็นยุคของการบุกเบิกที่ดินทำกิน การปลูกข้าวอยู่ในสภาพที่มีข้อจำกัดทั้งกำลังคนในการบุกเบิกที่ดินให้เป็นที่นา การผลิตข้าวเม่าเป็นการผลิตเพื่อบริโภค หรือนำไปถวายพระสงฆ์ในเทศกาลออกพรรษา

ต่อมาในช่วงที่ 2 ในปี พ.ศ. 2514-2527 ได้มีการผลิตข้าวเม่าเพื่อจำหน่าย ช่วงนี้ชุมชนมีครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็น 50-60 ครัวเรือน ชาวบ้านเริ่มทดลองนำเมล็ดข้าวที่คั่งท้องในช่วงกลาง "เป็นเม่า" นำมาตำเป็นข้าวเม่าโดยใช้ครกบอง เพื่อจำหน่ายในบริเวณตลาดธาตุพนมและวัดธาตุพนม จึงทำให้มีการทดลองใช้พันธุ์ข้าวชนิดต่างนามหว่านกล้า เพื่อให้มีข้าวเม่าจำหน่ายในช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคมประมาณ 40 วัน

ช่วงที่ 3 เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลง จาก พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นช่วงที่ชาวบ้านมีภูมิปัญญาอย่างน้อย 3 ประเภท คือ 1) การคิดประดิษฐ์เมล็ดข้าวให้สัมพันธ์กับเครื่องจักรรถไถนา และทางมองทำให้สามารถตำข้าวเม่าได้วันละอย่างน้อย 200 กิโลกรัม 2) มีการนำพันธุ์ข้าวชนิดต่างๆถึง 10 ชนิดมาหว่านกล้าให้เป็นระยะๆ และ 3) ขยายระยะเวลาการหว่านกล้าให้เริ่มต้นเร็วกว่าปกติ คือ เริ่มในเดือนเมษายน โดยอาศัยน้ำจากคลองส่งน้ำ

การผลิตข้าวเม่าแม้จะหารายได้อย่างดี แต่การผลิตมากน้อยก็ขึ้นกับฐานะทางเศรษฐกิจและกำลังคนเป็นสำคัญ หากจะพิจารณาในด้านการลงทุน แม้จะมีเครื่องทุ่นแรงจำนวนมาก แต่ทุกอย่างก็มีค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น นับตั้งแต่ค่าน้ำจากคลองส่งน้ำ ซึ่งคิดราคาสูบน้ำ 8 ชั่วโมง เป็นเงิน 330 บาท ชาวบ้านที่อยู่ในกลุ่มสหกรณ์ผู้ใช้น้ำต้องมาเฉลี่ยเงินตามจำนวนพื้นที่รับน้ำเข้านา

เมื่อเทียบกับผลผลิตข้าวเปลือก 1 ไร่ เมื่อนำมาผลิตเป็นข้าวเม่าจำหน่ายในปัจจุบันซึ่งมีราคาตันมี 50 บาท ราคากลางปี 30 บาท เฉลี่ยแล้วจะมีกำไรประมาณ 2,000 บาท แต่ถ้าขายเป็นข้าวเปลือกจะได้กำไรเพียงไร่ละ 550 บาทเท่านั้น

3. นาปลาและการเลี้ยงสุกร

ในขณะที่ชาวบ้านแก่งโพธิ์ส่วนใหญ่พึ่งพอใจกับรายได้จากการผลิตข้าวเม่าจำหน่ายหรือปลูกพืชระยะสั้นเป็นรายได้เสริม กลุ่มที่มีความคิดก้าวหน้าและมีทุนรอนก็เริ่มหาทางออก

ด้วยการเลี้ยงปลา เลี้ยงสุกรบนนาปลา หรือทำฟาร์มเพาะพันธุ์ปลา ซึ่งมีรายได้มากกว่า การทำข้าวเม่าขาย

อาจจะสรุปได้ว่า วัฒนธรรมใหม่ริมคลองส่งน้ำเป็นสิ่งที่แสดงภูมิปัญญาของแต่ละ คนที่จะคัดสรรทางเลือกประกอบอาชีพให้เหมาะสมกับสภาพและฐานะทางเศรษฐกิจ ผลผลิต ทางความคิดที่แสดงออกของชาวบ้านนับแต่การเลือกพันธุ์ข้าว การเลือกปลูกพืชผัก ผลไม้ การเลี้ยงสุกรบนนาปลา และการเลี้ยงปลาจำหน่าย ล้วนเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ต้อง การแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชน ให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสระและความภาคภูมิใจ

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ชายฝั่งในเขตอีสานกลาง

ชุมชนบ้านหนองไผ่ล้อม เป็นชุมชนหนึ่งที่ได้นำมาเป็นตัวอย่างของเขตอีสานกลาง ในการศึกษาการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ชายฝั่ง มีประชากรทั้งสิ้น 381 คน จำนวน 70 ครัวเรือน

เมื่อสภาวะการชายฝั่งได้ปรากฏเป็นปัญหาต่อชุมชนหนองไผ่ล้อม ก่อให้เกิด ความรำแค้นในชุมชนเป็นอย่างมาก หนทางแก้ไขของชาวบ้านหนองไผ่ล้อมได้พยายามหา วิธีการแก้ไข้ปัญหาตามสภาพของบุคคลซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน กล่าวคือ ผู้อยู่ในวัย แรงงาน คนสูงอายุ จะมีแนวทางแก้ไข้ปัญหาของคนแตกต่างกันไปในมิติต่างๆ คือ

1. การใช้ภูมิปัญญาเพื่อแก้ปัญหาย้ายฝั่งในแง่แนวทางเศรษฐกิจ

ชาวบ้านหนองไผ่ล้อมที่อยู่ในวัยแรงงาน จะอพยพไปเป็นแรงงานถาวรในภาค ธุรกิจอุตสาหกรรมหรือธุรกิจบริการในเขตชุมชนเมือง โดยการไปหางานที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีมีการถ่ายเทผลประโยชน์ให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนหนุ่มสาวแต่ละรุ่น สำหรับบาง ครัวเรือนที่ลูกสาวลูกชายลงจากกรุงเทพฯมาช่วยพ่อแม่ทำงาน พ่อเี่ยวข้าว ติข้าว นำ ข้าวใส่หุงใส่แล้ว ก็รีบกลับไปกรุงเทพฯ เด็กรุ่นใหม่ที่เกิดจบ ป.6 ก็จะไปหางานหาที่ กรุงเทพฯด้วย

แม้การทำงานกรุงเทพฯของลูกหลานจะช่วยให้พ่อแม่มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ได้ในสภาพความแห้งแล้งวันแค้นเช่นนี้ แต่ปัญหาการดูแลหลานของผู้สูงอายุในชุมชนได้ส่ง ผลกระทบต่อชีวิตของชาวบ้านค่อนข้างมาก สภาพการเลี้ยงดูหลานของผู้สูงอายุในบ้านหนอง

ไผ่ล้อมถือเป็นเรื่องปกติโดยทั่วไป แม้แต่คนแก่คนเฒ่าจะมานั่งพูดคุยกันในเวลากลางวันยามว่างงานก็แทบจะไม่มีโอกาส เพราะต้องดูแลหลาน วิธีชีวิตของคนสูงอายุเปลี่ยนไปจากการหลบพูดคุย ไปวัด หรือพักผ่อนจากการทำงานเล็กน้อย ซึ่งแทบไม่มีโอกาสดั้งเดิม การใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านต่อการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างถิ่น แม้จะมีผลดีในแง่เศรษฐกิจ แต่ก็มีผลกระทบต่อการค้าวงชีวิตของคนในชุมชนดังกล่าว

ด้วยสภาวะการดิ้นรนแห่งแล้ง คนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แต่ชาวบ้านหนองไผ่ล้อมก็เตรียมตัวในทุกต้นฤดูกาลผลิต กล่าวคือ พอฝนตกชาวบ้านออกไปสูบน้ำที่นา เห็นพอน้ำเริ่มกลับขึ้นแล้วเอาข้าวเปลือกแช่น้ำ พอได้ 1 คินรีบหว่านข้าว เกรงว่าจะไม่ทันน้ำ ก่อนนั้นแช่น้ำไว้อย่างน้อย 3 คิน ชาวบ้านจึงหว่านข้าว ชาวบ้านเล่าว่าสองสามปีกรรยพทานา 12-13 ไร่เสร็จภายในไม่กี่วัน เพราะฝนตกตลอด มีน้ำเพียงพอ แต่ทุกวันนี้ทานาไม่ทันน้ำฝนขาดช่วงน้ำก็หมด จากสภาพความขาดแคลนน้ำในการทานาดังกล่าวนี้ ชาวบ้านหนองไผ่ล้อมได้ใช้ภูมิปัญญาแก้ไขปัญหาโดยการ "ผายข้าว" วิธีการผายข้าวนี้ชาวบ้านจะใช้รถไถพลิกดิน ที่ต้องใช้รถไถเพราะดินมันแข็งใช้ควายลากไม่ได้ผล บางคนไถ 2 ครั้ง เก็บหญ้าออกหมดเมื่อไถเสร็จแล้ว ชาวบ้านหว่านเมล็ดข้าวเปลือกที่แช่เตรียมไว้พร้อมกับปุ๋ยเป็นการรองพื้น เสร็จแล้วใช้คราดกลบดินอีกครั้ง พอฝนตกในระยะต่อมาเมล็ดข้าวจะแตกขึ้นเป็นต้นอ่อน ถ้าพอน้ำชาวบ้านจะหว่านปุ๋ยอีกครั้ง หากไม่มีน้ำหว่านปุ๋ยไม่ได้ เพราะมันไม่ได้ผลเท่าที่ควร กรณีที่ฝนตกช้าหรือขาดช่วงเมล็ดข้าวจะเสีย มีวัชพืชพวกหญ้าขึ้นแทน แต่ถ้าข้าวกำลังเติบโตชาวบ้านต้องเก็บหญ้าช่วยกันข้าวจะทำให้ได้ผลดี บางรายก็ปล่อยเลยตามเลย การทานาโดยการผายข้าวก็คือ หว่านหว่านครั้งเดียวไม่มีการถอนต้นกล้ามาค่าใหม่ ห้างนี้เพราะคนทำไม่เอื้ออำนวย ชาวบ้านต่างเอาตัวรอดในการทานา แม้ไม่ได้ผลดีแต่ก็มีข้าวพอรับประทาน

ชาวบ้านหนองไผ่ล้อมมักใช้วิธีการผายข้าวเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่นาของบ้านหนองไผ่ล้อมส่วนใหญ่เป็นนาโคก ไม่มีแหล่งน้ำใกล้เคียง ต้องอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาลอย่างเดียว เมื่อฤดูกาลทานามาถึงแต่ไม่มีฝน การปลูกข้าวจึงไม่ได้ผล ชาวบ้านใช้วิธีการผายข้าวมา 3-4 ปีแล้ว การใช้ภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหาคือการปลูกข้าวเมื่อเกิดภาวะภัยแล้งโดยการผายข้าวดังกล่าวนี้ ชาวบ้านมีการถ่ายทอดและเกิดการเรียนรู้ระหว่างกันภายในชุมชนตลอดจนชุมชนใกล้เคียงที่มีภาวะแห่งแล้งเหมือนกัน สรุปได้ว่าการทานาผายเป็นภูมิปัญญา

ชาวบ้านที่แก้ไขกฎหมายกระบวนการผลิตในไร่นาของชาวบ้านเอง ให้สามารถมีข้าวพอ
รับประทานภายในครัวเรือนจนกว่าจะถึงฤดูกาลผลิตใหม่

2. การใช้ภูมิปัญญาเพื่อแก้ปัญหาล้างในแปลงนาทางสังคม

ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนในชุมชนชนบทอีสาน การถือความเป็นที่เป็นเองนับเป็น
เครือข่าย แม้ในหมู่บ้านหรือชุมชนใกล้เคียงกัน ดังนั้นการไปมาหาสู่กันได้ทำให้เกิดการ
ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ แบ่งปันซึ่งกันและกัน เมื่อถึงฤดูกาลผลิตในไร่นา ชาวบ้านซึ่งออกเดิน
ทางไปต่างชุมชนเพื่อผลิตผลไปแลกเปลี่ยนข้าวของที่ชุมชนของตนผลิตไม่ได้หรือมีจำกัด อาทิ
เอาพริก เกลือ ไปแลกข้าว ชุมชนที่อุดมสมบูรณ์จะช่วยเหลือชุมชนที่ขาดแคลน รากฐานทาง
ประเพณีท้องถิ่นอีสานเช่นนี้ยังคงปรากฏอยู่มาจวบจนปัจจุบัน กรณีบ้านหนองไผ่ล้อม รามมี พ.ศ.
2514-2515 เกิดภาวะแห้งแล้ง น้ำไม่อุดมสมบูรณ์เท่าที่ควร แต่ไม่แล้งติดต่อกันทุกวัน
ในขณะนั้นชาวบ้านไม่รู้จัดการหาข้าว รอดที่จะตกกล้าและดำข้าวอย่างเดียว ในช่วงปีดัง
กล่าวชาวบ้านไม่สามารถทำนา ชาวบ้านต่างกระจายออกไปรับจ้างเกี่ยวข้าวที่เมืองร้อย
เอ็ด มหาสารคาม ซึ่งไม่แห้งแล้ง ชาวบ้านส่วนหนึ่งสานตะกร้า กระจุง ไปหาแลกข้าวกับ
ชุมชนที่ไม่แล้งคน

วิธีการไปหาแลกข้าวสมัยนั้น ชาวบ้านมักสานตะกร้าเปล่าเป็นหวงหาไป บาง
คราวก็ไปช่วยเกี่ยวข้าวให้เจ้าของนา จนเจ้าของนาก็ยอมแลกข้าวด้วย บางครั้งก็ไปหาที่
หานอง ไปเยี่ยมเยียนเพื่อนฝูงคนรู้จัก ขอแลกขอเปลี่ยนข้าว เมื่อได้ข้าวเปลือกต้องใส่ถุง
แล้วเขมารถกลับมายังบ้าน การไปขอแลกข้าวมักไปเป็นกลุ่ม 5-10 คน จากข้อมูลดังกล่าว
มานี้สะท้อนถึงวัฒนธรรมชุมชนอีสานที่ให้การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันในหมู่บ้านต่างถิ่นฐาน
บ้านเรือน ไม่ถูกคุกคาม ในขณะนั้นการที่ชาวบ้านไปขอแลกข้าวต่างชุมชน อาจเนื่องมา
จากมูลเหตุว่า ก่อนนี้ไม่มีงานก่อสร้างในตัวเมืองชัยภูมิ หรือแม้แต่การไปทำงานกรุงเทพฯ
คนก็ไม่รู้จักช่องทางเช่นนี้ปัจจุบัน อีกประการหนึ่งก็อาจเป็นเพราะชาวบ้านไม่รู้จัดการหา
ข้าว ในอดีตพ่อแม่ก็ไม่เคยพาทำ และในปัจจุบันชาวบ้านรู้จักการกู้ยืมเงินดอกเบี้ยสูงเพื่อประทังชีวิต
ซึ่งการกู้ยืมต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 10 บาท และไม่มีการใช้ระบบกู้ยืมธนาคาร วันแต่ผู้มี
หลักทรัพย์ต้องการกู้ยืมเงินจำนวนมาก ซึ่งชาวบ้านรู้จักการกู้ยืมจากสถาบันการเงิน เช่น
ทรัพย์สิน โดยใช้ที่ไร่นาเป็นหลักทรัพย์ ดังนั้นการไปขอแลกข้าวในสมัยนี้จึงมีน้อยลง อีกทั้งใน
แต่ละชุมชนต่างก็ประสบปัญหาภัยแล้ง ประสบความแร้นแค้น ชาวบ้านลาอาหารไม่แตกต่างกัน

กัน การช่วยเหลือกันคั้งที่เคยปฏิบัติกันมาตามประเพณีท้องถิ่นค่อยหมดไป การว่าจ้างแรงงานจึงเข้ามามีบทบาททดแทนในที่สุด

3. การใช้ภูมิปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาภัยแล้งในแอ่งลุ่มทางวัฒนธรรม

ในแต่ละชุมชนชาวบ้านสิ่งส่งประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งจากชีวิตของคน เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ สิ่งต่างที่ชาวบ้านคิด สิ่งที่ชาวบ้านนำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านที่ใช้ในการแก้ปัญหา นั้นหมายความว่า ชาวบ้านมีภูมิปัญญาของตนเองในการแก้ปัญหา แม้แต่ในการแก้ปัญหาภัยแล้ง ชาวบ้านหนองไผ่ล้อมได้ใช้ภูมิปัญญาในแอ่งลุ่มทางวัฒนธรรมแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตเสมอมา กล่าวคือ

3.1 การทำบุญบั้งไฟ การทำบุญบั้งไฟเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านจัดทำขึ้นเพื่อบูชาพญาแถน เพื่อขอห้าขอคนให้เอื้ออำนวย อันจะเป็นผลดีต่อการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ชาวบ้านจะมีมนต์พระสงฆ์ไปสวดให้ศิลาให้พร หายกทมิฬกาจตุรุมเทียบบูชาพระรัตนตรัยก่อนที่จะจุดบั้งไฟเพื่อการเล่นทาย

3.2 การทำบุญขอคน้ำ การทำบุญขอคน้ำเป็นประเพณีของชาวบ้านหนองไผ่ล้อมที่ถือปฏิบัติกัน เป็นประเพณีเพื่อบวงสรวงบูชาเทพยดาให้เอื้ออำนวยให้คนห้าคือตลอดฤดูกาลผลิต ในราววันขึ้น 7 ค่ำ หรือ 13 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านมีมนต์พระสงฆ์ 3-5 รูป ที่ฉันทเพลใต้ต้นไม้ใหญ่สุดเขตของหมู่บ้านที่ชาวบ้านไปทานาทำไร่ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ขอคน้ำ ชาวบ้านจัดเตรียมสัมภาระอาหารไปพร้อมจตุรุมจจัยต่างๆ เมื่อพระสงฆ์ให้ศิลาให้พร ชาวบ้านจะอธิษฐานในสิ่งที่ปรารถนา ขอห้าขอคน้ำให้เกื้อกูลการทำไร่ทานา พร้อมทั้งมีการเสี่ยงบั้งไฟบูชาพญาแถนไปพร้อมกันด้วย

3.3 การแห่นางแมวขอฝน ก่อนขึ้นในราวปี พ.ศ. 2493-2494 ถ้าคนห้าทางในฤดูกาลผลิต ชาวบ้านมักทำพิธีแห่นางแมวเพื่อขอห้าฝน โดยชาวบ้านให้แม่แมวถือข่องใส่หางแมว หรือบางครั้งก็เอาใส่ในตะลุม ลักษณะเหมือนตะกร้าสานคล้ายกรงนก มีที่จับอยู่ 4 มุม คนถือจะแห่ไปตามบ้านเรือนให้ชาวบ้านรดน้ำนางแมว สมมติให้เป็นคน แต่ในปัจจุบันการแห่หางแมวจะห่างไป ชาวบ้านไม่ได้ถือปฏิบัติเป็นประจำเช่นแต่ก่อน

3.4 การสวดคาถาปลาช้อ ความเข้าใจเกี่ยวกับการสวดคาถาปลาช้อตามการรับรู้ของชาวบ้านที่เคยถือปฏิบัติมีความต่างกัน กล่าวคือ การสวดคาถาปลาช้อแท้จริงแล้ว

เป็นพิธีของพระสงฆ์เป็นผู้ทำพิธี โดยชาวบ้านตั้งประรำพิธีกลางบ้าน พระสงฆ์สวดคาถาบท สวดเจ็ดตำนาน มีการจัดทำไม้เป็นท่อนยาวขนาด 1 วา ให้มีกรรมการตรวจวัดความยาว ของไม้ไว้ เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์เสร็จจะวัดไม้อีกครั้ง ดังนั้นการสวดคาถาปลาชื้อเป็น เสมือนการทดแทนตอบแทนธรรมชาติ การปล่อยปลาคืนแก่คุณให้ปลาได้วางไข่ขยายพันธุ์ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างกว้างขวางต่อไป

3.5 การโล่ นางช้อง พิธีกรรมบางอย่างเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อน้ำคน อันเป็น ปัจจัยในการผลิตสำคัญในการเกษตรที่ต้องพึ่งธรรมชาติ ชาวบ้านต้องอาศัยหมอธรรมชาติ ประกอบกิจกรรมให้ เช่น การโล่ นางช้อง หมอธรรมจะแต่งแก้เคล็ดตามความเชื่อ โดย หมอธรรมเสกคาถาใส่ช้องหรือหมวง ช้องจะมีขา 4 ขา ให้สาวแก่อายุ 40-50 ปี 2 คน เป็นคนจับไม่ให้หลุ่มือ บริเวณที่มีหนองน้ำ ห้วยที่น้ำขังตลอดปี ตามความเชื่อชาวบ้านมักถือ ว่ามีผีมีนาคฝ้าแหล่งน้ำนั้นอยู่ เมื่อฝนตกก็ฝ้าน้ำแล้วปลิ้นปลิ้นตาไม่ให้ฝนตก บางคราวมีคน ค้นเห็นมีพญานาคอัปภาณิให้ฝนตก หมอธรรมต้องลงน้ำใช้ไม้ไล่ โดยให้สาวแก่ 2 คนถือ ช้องลงน้ำไล่ หมอธรรมว่าคาถาตามหลัง ทำพิธีจนหมอธรรมบอกว่ามีผีไปแล้วยังเสร็จการ คนห้าก็ตกต้องตามฤดูกาลเป็นปกติเมื่ออาเพศร้ายหมดไป

3.6 พิธีวันเดือนสามออกใหม่ เมื่อถึงวันเดือนสามออกใหม่ ไบรามเก่าแก่ว่า ห้าจะร้อง คือ ห้าเป็คประทุ เป็คช้องน้ำ ประทุน้ำ ห้าร้องทางใดคนจะคีทางนั้น สมัยก่อน เมื่อถึงวันเดือนสามออกใหม่ห้าจะร้องจริงๆ คนสมัยก่อนค่อนข้างจะมีพิธีรีตอง มีขันคอนคาม สภาการณในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม นอกจากนั้นแล้วพอถึงวันเดือนสามออกใหม่ชาวบ้าน จะเอาบุญคอก(ข้าว-ข้าวขวย) ไปใส่ในทุ่กขึ้นละกะบขึ้นละกะ เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านเชื่อว่า จะมีผลให้ดินไม่จืด ดินอุดมสมบูรณ์ดี แม้มีข้อแม้ว่าต้องเอาบุญไปใส่ในทุ่กได้ถึงก่อนเพล คือ แด่ เข้าถึงเพียงวันเท่านั้น ถ้าแคะคอกทั้งวันฝนจะคีตลอดปี แต่ถ้าเมฆมีครึ้มฝนมักไม่คีตลอดปี นั้น เมื่อถึงวันเดือนสามออกใหม่ชาวบ้านต่างถือปฏิบัติภายในครัวเรือนตนเองโดยมิได้ค้น หมาย เป็นการแก้เคล็ด ถือว่าเอาฤกษ์เอาชัย เป็นการให้กำลังใจและบำรุงขวัญตนเอง ก่อนเข้าสู่ฤดูกาลการผลิตในไร่นาของชาวบ้าน

3.7 พิธีแฮกไร่แฮกนา เมื่อเสร็จสิ้นพิธีทำบุญออกน้ำแล้ว ชาวบ้านต้องให้คน เผ่าคนแก่แฮกไร่แฮกนา ขันคอนการแฮกไร่แฮกนาจนถึงเอาข้าวขึ้นเก็บในเล้า เป็นการจัค การต่างที่เป็นขันเป็นคอน เหมือนให้คนได้มีศักดิ์กับและได้คิดพิจารณาทุกอย่างด้วยความ

รอบครอบครัวระวัง แม้แต่การเอาข้าวออกจากเล้า ไม่ว่าจะเอาไปสีเพื่อกินหรือจะเอา
ออกขาย มีข้อปฏิบัติดังนี้ ข้าวที่เอาใส่ไว้ในเล้าเอาออกได้ในเดือนสามออกใหม่ ส่วนแบ่ง
ไว้สำหรับการกินการอยู่ต้องแบ่งเอาไว้ต่างหาก ถ้ายังไม่ถึงเดือนสามออกใหม่ในครมาขอ
แบ่ง ขอซื้อ ขอแลก ทำไม่ได้ทั้งสิ้น ชาวบ้านมักปฏิเสธโดยใช้คำพูดว่า "...ยังไม่จกเล้า
..." การเอาข้าวออกจากเล้าในวันออกใหม่เดือนสาม ซึ่งตรงกับการเอาปุ๋ยคอกไปใส่
ไร่มาให้ดินอุดมสมบูรณ์ เปรียบเสมือนสัญญาณการผลิในฤดูกาลใหม่เวียนมาถึงอีกครั้ง ถ้า
เอาข้าวออกไปเปลี่ยน ไปแลก หรือขาย ก็ย่อมไม่เสียหายแล้ว เพราะครบตามวงจรการ
ผลิตพอดี ขึ้นตอนดังกล่าวนี้เป็นพิธีกรรมกำกับระบบการผลิตในไร่นาของชาวบ้าน เพื่อให้
การกินการอยู่ดำเนินไปได้ตลอดปีการผลิต ซึ่งบ่งบอกถึงควมมีภูมิปัญญาในการจัดการวิถี
ชีวิตของคนได้ดำเนินไปอย่างปกติสุข แต่กระนั้นก็ตามแนวทางที่แสดงถึงภูมิปัญญาดังกล่าวมัก
ไม่สอดคล้องกับความจำเป็นและความจริงในคนรุ่นลูกหลาน

3.8 การเลี้ยงชีพ ที่บ้านศรีเวียง ที่ไร่คันนา ตามปกติชาวบ้านมักสร้างศาลา
บวงสรวงหรือตุงไว้ตามหัวไร่ปลายนาของแต่ละครัวเรือน ทุกปีเมื่อถึงเดือน 6 ก่อนวันพุธ
ชาวบ้านมักทำพิธีเลี้ยงผีพ่อแม่ที่ล่วงลับไปแล้ว มีการบวงสรวงเช่นสรวงให้ข้าวในนาอุดม
สมบูรณ์ ให้ช่วยดูแลข้าวดูแลน้ำ ช่วยคุ้มครองดูแลลูกหลาน การเลี้ยงชีพทำให้เกิดขวัญกำลังใจ
ใจ และมีความหวังว่าผลผลิตในไร่นาต้องอุดมสมบูรณ์พออยู่พอกินตลอดปี กรณีที่นั้นชาวบ้าน
เมื่อถึงเวลาลงนาต้องเลี้ยงชีพทุกปี ขึ้นจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตก็ต้องเลี้ยงคินา อยาก
ได้ข้าวเท่านั้นเท่านั้นเกี่ยวต้องบอกกล่าว มีปืนพาดหน้าไม้ก็เอามาทำพิธีให้ช่วยรักษา ถ้า
ไม่เลี้ยงคินาเชื่อกันว่าลูกหลานอาจเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่ปกติสุข ส่วนการเลี้ยงชีพ หมายถึง
กษุพระ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ อาจารย์ด้วง ยามี่ ตามการเคารพหม่อของชาวชัยภูมิ การเลี้ยงชีพ
ภูสามารถร้องขอหาคนได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องผีเป็นสิ่งกำกับพฤติกรรมของ
คนในสังคม ช่วยปกป้องรักษาทรัพยากรของชุมชน ไม่ว่าจะเป็่นป่าไม้ แหล่งน้ำ คัมภ์น้ำสาร
ซึ่งมีความเชื่อว่าผีเจ้าคุณแล มีส่วนทำให้เกิดความสมดุลย์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้
เป็นอย่างดี เราอาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาผ่านความเชื่อค่านิยม
จนเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ได้ก่อให้เกิดความสำนึกอันดีงามในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
จากคนรุ่นพ่อแม่สู่คนรุ่นลูกหลานต่อเนื่องเป็นสายใยที่มีศรัทธายอมรับร่วมกัน

นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ใช้วิธีการสร้างงานขึ้นในครัวเรือน ให้มีภาระงานตลอดปี เช่น การใช้รูปแบบการเกษตรผสมผสาน ซึ่งบางครอบครัวได้ใช้เป็นแนวทางเพื่อเอาชนะความแห้งแล้ง ทั้งนี้แต่ละครอบครัวได้ใช้วิธีการสะสมทุนและการลงทุนแตกต่างกันบ้าง แต่ต่างมีเป้าหมายเดียวกัน คือ การมีงานทำในครัวเรือนไม่ออกไปหางานนอกชุมชน และพยายามยึดถือรากฐานประเพณีดั้งเดิมของชุมชน มีการผสมผสานแนวคิดของคนรุ่นพ่อรุ่นแม่กับรุ่นลูกหลานสมัยใหม่

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการภัยแล้งในเขตอีสานใต้

ชุมชนบ้านหือ ตำบลบ้านหือ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ เป็นชุมชนที่ได้รับคัดเลือกเป็นชุมชนตัวอย่างในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตภัยแล้ง มีประชากร 1,273 คน จำนวน 258 ครัวเรือน

แม้สภาพของภัยแล้งที่เกิดขึ้นติดต่อกันมาหลายปี ณ เขตพื้นที่ของตำบลบ้านหือ ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำรงชีพของชาวบ้านในด้านต่างๆดังกล่าวแล้วนั้นก็ตาม แต่ชาวบ้านก็ได้ยื่นหยัดต่อสู้กับปัญหาดังกล่าวโดยไม่ท้อถอย ด้วยวิธีการต่างๆตามที่ภูมิปัญญาและโอกาสจะอำนวย ดังนี้

1. ปัญหาขาดแคลนข้าว

ในปีใดไม่ได้ทานหรือได้ทานบ้างแต่ไม่ได้ผล ในปีถัดมาชาวบ้านจะต้องประสบกับภาวะการขาดแคลนข้าวบริโภคอย่างแน่นอน และเมื่อประสบกับปัญหาเช่นนี้ชาวบ้านในอดีตก็จะหาทางออกโดยวิธีการต่างๆตามที่ภูมิปัญญาของเขามีอยู่ คือ

1.1 การนำสิ่งของที่เป็นผลผลิตในหมู่บ้าน คือ กระจวยใส่หลอดที่ใช้สำหรับสอดใส่ค้ายหอม้า ไปแลกข้าวตามหมู่บ้านต่างๆที่ได้ทานา ซึ่งส่วนใหญ่จะไปทางอีสานตอนบน เช่น แถวจังหวัดอุดรธานี ขอนแก่น และมหาสารคาม ซึ่งจะได้ทั้งข้าวเปลือก ข้าวสารแล้วแต่ผู้ให้จะสะดวก ซึ่งก็เป็นการพึ่งพาอาศัยกันอีกรูปแบบหนึ่งของสังคมชนบทอีสานโบราณ ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของข้าว บางครั้งถึงแม้จะไม่ต้องการกระจวยที่นำมาแลกนั้น ก็จำเป็นต้องแลก เพราะต้องการช่วยเหลือเพื่อนบ้านที่ตกทุกข์ได้ยากที่อุทิศสาคันคั้นมาหา เพราะโดยธรรมเนียมของชาวบ้านแล้ว ถ้าไม่ทุกข์ยากขาดแคลนจริงๆแล้วจะไม่กล้ามาหา หรือมา

ก็จะไปหาเฉพาะในหมู่บ้านที่ตนเองเท่านั้น แต่ถ้าใครมาโดยไม่รู้จักกับใครเลยนั้น แสดงว่าขาดแคลนจริงๆ ชาวบ้านที่พ่อกับแม่ก็จะช่วยเหลือกันด้วยการรับแลกดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามประเพณีดังกล่าวได้เกือบหมดสิ้นไปจากสังคมในชนบทอีสาน

1.2 การขอยืมจากเพื่อนบ้านที่ชาวบ้านเรียกกันว่า "บน" คือ การไปขอยืมข้าวมาก่อน โดยมีเงื่อนไขว่าจะส่งคืนพร้อมดอกเบี้ยในอัตราต้น 3 ถึง คอ่ดอกเบี้ย 2 ถึง ชาวบ้านบางคนกล่าวว่า เมื่อไม่ได้ทานาคีค่อกัน 3 ปี 7 ปี ในช่วงปี พ.ศ.2496-2498 และ พ.ศ.2502-2508 นั้น ชาวบ้านไม่มีข้าวจะกินเลย ต้องไปขอ "บน" กับคนที่พ่อกับแม่จะกินในหมู่บ้าน บางรายก็เอาค้ำห่มมาให้เพื่อเป็นหลักประกัน ซึ่งคนผู้มาขยืมนั้นจะมีทั้งคนในบ้านคือและมาจากบ้านอื่นในละแวกเดียวกัน เมื่อขยืมไปบางคนก็คืน บางคนก็ไม่ได้คืนจนกระทั่งปัจจุบัน

1.3 ชื่อข้าวสารจากตลาดอำเภอจอมพระสำหรับผู้ที่พอจะมีเงินสตออยู่บ้าง เช่น ครูในหมู่บ้าน และชาวบ้านบางคนที่ทำมาค้าขายและมีรายได้พอที่จะซื้อข้าวมาไว้บริโภคเอาไว้ ก็จะซื้อมาจากอำเภอจอมพระมาเก็บไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งกินด้วยและให้คนอื่นยืมด้วย ซึ่งครอบครัวที่มีความสามารถที่จะกระทำเช่นนี้ได้ก็จะมียู่มไม่ก็ครอบครัว เพราะในสมัยก่อนชาวบ้านยังไม่นิยมไปหางานทำในต่างถิ่นอย่างเช่นในปัจจุบัน จะมีก็เป็นเพียงการรับจ้างเล็กน้อยในหมู่บ้านเท่านั้น

1.4 ทางราชการจะให้การช่วยเหลือ ในปีใดที่ชาวบ้านประสบกับภาวะฝนแล้ง ทางราชการก็จะไปสำรวจและจะช่วยเหลือพันธุ์ข้าวเพื่อไว้เพาะปลูกในปีถัดไป แต่ก็เป็นการช่วยเหลือเล็กน้อยไม่มากพอที่จะนำไปบริโภคได้

1.5 การหาซุกหัวเหือก หัวมัน และกลอย ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในป่ามาหนึ่งกินแทนข้าว ซึ่งก็พอประทังชีวิตไปได้บ้างเป็นวันๆ

1.6 การนำเอาข้าวสารที่มีอยู่มาใช้บริโภคอย่างประหยัด โดยเอาแช่น้ำแล้วนำมาไม่ให้ละเอียดแล้วนำไปต้มรวมกับพืชผักต่างๆ เช่น มะละกอ เห็ด ฟักทอง หยวกกล้วย และผักค้ำลึง แล้วเติมหอม กระเทียม พริก เกลือ เข้าไป ก็จะกลายเป็นอาหารมื้อสำคัญที่สามารถนำมาแบ่งกันบริโภคภายในครัวเรือนได้

1.7 การอพยพไปหาที่ทำกินในต่างถิ่น ซึ่งมีอยู่ 3 ครอบครัว ได้อพยพไปอยู่ต่างถิ่น คือ ที่อำเภอประโคนชัย อำเภอกาบเชิง และอำเภอประสาธ อำเภอละครครอบครัว

1.8 การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานทำในต่างถิ่น โดยเฉพาะกรุงเทพมหานครและเมืองเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น จังหวัดระยองและจังหวัดชลบุรี เป็นต้น เมื่อเกิดสภาพความแห้งแล้งติดต่อกันหลายปีคนก็เริ่มสนใจทำงานมากขึ้น โดยในระยะเริ่มแรกจะรับจ้างทำงานเล็กน้อยในหมู่บ้าน เช่น เลี้ยงไม้ ถางป่า และทำงานช่าง แต่มาในระยะหลัง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2502 เป็นต้นมา คนเริ่มไปทำงานในต่างถิ่นมากขึ้น จนกระทั่งปัจจุบันคนที่อยู่ในวัยแรงงานจะออกจากหมู่บ้านไปทำงานกันเป็นจำนวนมาก

2. การแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำดื่ม

ในอดีตชาวบ้านได้ช่วยเหลือตนเองจริงๆ โดยไม่มีการพึ่งพาจากภายนอก เช่น น้ำดื่ม ชาวบ้านจะช่วยกันขุดบ่อน้ำดื่มเพื่อหาน้ำมาดื่มและใช้ในครัวเรือน แต่บางปีที่แล้งมากน้ำในบ่อก็จะแห้งขอด ต้องเดินทางไปขุดมาจากชุมชนใกล้เคียงซึ่งห่างจากชุมชนประมาณ 4 กิโลเมตร โดยการหาใส่กระบุง ดังนั้นการร่อนน้ำจึงเป็นบรรยากาศที่น่าประทับใจอย่างหนึ่งของคนชนบทอีกด้วย เพราะคนที่จะไปหาน้ำได้ในสมัยก่อนจะเป็นคนหนุ่มสาวเท่านั้น ก็จะมีการละเล่นและพูดคุยกันตามประสาหนุ่มสาว จนบางคนได้แต่งงานไปก็มี พอต่อมาในปี พ.ศ.2508 ทางราชการได้ไปขุดเจาะน้ำบาดาลในหมู่บ้านให้ แต่ชาวบ้านก็ไม่นิยมดื่มน้ำดื่ม เพียงแต่ใช้เท่านั้น ปี พ.ศ.2518 ทางรัฐก็จัดงบประมาณจากโครงการพัฒนาชนบทไป ได้ขุดลอกหนองคือ และปี 2530 ได้มีโครงการปั้นโอ่งเก็บน้ำฝนของโครงการพัฒนาชุมชนเข้าไปให้ชาวบ้าน ปี พ.ศ.2532 ได้มีการขุดลอกหนองคืออีกครั้งหนึ่ง และในปี พ.ศ.2534 ได้มีพ่อค้าในท้องถิ่นนำน้ำจากบ่อน้ำดื่มไปขายในราคาโอ่ง (มังกร) ละ 10 บาท ถ้าเป็นขนาดโอ่ง กสช. ก็จะเป็นโอ่งละ 150 บาท ซึ่งความรู้สึกของชาวบ้านแล้วเห็นว่า เรื่องน้ำดื่มน้ำใช้ไม่มีปัญหาอะไร ขอมีเงินเพียงอย่างเดียวก็จะมีคนส่งถึงบ้าน หรือไม่ก็ไปบรรทุกมาจากสระที่ป่าวัดพุทธนิมิตร ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร ถ้าหากปีใดขาดแคลนมากทางราชการก็จะมีการนำน้ำมาแจกเป็นครั้งคราว อย่างเช่นในปี 2534 เป็นต้น

3. ปัญหาโจรสู้ร้าย

ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2520 นั้น ในจังหวัดสุรินทร์มีโจรสู้ร้ายชุกชุมมาก ใครมีทรัพย์สิน ไม่ว่าจะเป็นเงินทอง วัว ควาย แม้ลูกวัวไต่หมู่บ้านก็ยิ่งถูกขโมย บางครั้งเมื่อทราบว่าใครขยวัวขยควายหรือขยปอได้เงินมา พวกโจรก็จะพากันมาปล้นเอาเงิน ซึ่ง

ชาวบ้านไม่สามารถที่จะรวมตัวกันต่อสู้กับโจรได้ เพราะโจรมีอาวุธพร้อมและทันสมัยกว่า ชาวบ้านจึงพยายามหลบหลีกเข้าอนนค้ำหัวค้ำ ต่อมาในปี พ.ศ.2520 นายเสนอ มูลศาสตร์ ได้ขึ้นมาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ได้นำเอานโยบายปราบปรามโจรผู้ร้ายด้วย มาตรการเด็ดขาดมาใช้ โดยให้ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สอดส่องพฤติกรรมของลูกบ้านของตนเอง และตั้งกรรมการอยู่เวรยามกันคืนละ 7 คน แล้วรายงานให้ทางจังหวัดทราบ ทาง ราชการจะดำเนินการเองตามความเหมาะสม เช่น จับมาตัดคอ ถ้าหากไม่ฟังก็จะใช้ มาตรการขั้นเด็ดขาด ซึ่งโจรได้เห็นตัวอย่างพรรคพวกแล้วก็เริ่มลหายไประยะหนึ่งปัจจุบัน

4. ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ

โรคที่คุกคามชีวิตของชาวบ้านในอดีตที่สำคัญคือ โรคเบื้อยทอง หรือโรคไม่ หรืออีไม่ และโรคฝีดาษ โรคไม่จะมีอาการเป็นหนองโต เบื้อยทองทั่วร่างกาย มีน้ำเหลือง ไหล และมีอาการเจ็บปวดทรมานมาก แต่ไม่ถึงตาย ซึ่งจะระบาดมากในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2503 ชาวบ้านได้วิธีการรักษาด้วยการนำรากไม้มาเผา และใบตำลึงมาตำแล้วทา บาง ครั้งก็ใช้รากและลำต้นของพืชบางชนิดมาฝนน้ำกินบ้าง ทาบ้าง แล้วแต่ผู้เป็นหมอจะแนะนำ ผลของการรักษาหายบ้างไม่หายบ้าง ไม่แน่นอน พอมาในปี พ.ศ.2503 ทางราชการ ได้มียานานหนึ่งซึ่งมีลักษณะสีขาว ฉีดแล้วจะเจ็บปวดมาก ชื่อยาโปรเคน และจากนั้นมา โรคนี้ก็เริ่มหายไป จนปัจจุบันจะไม่มีโรคนี้ระบาดอีกเลย ส่วนโรคฝีดาษนั้นเป็นโรคที่ร้ายแรง มาก ชาวบ้านได้ล้มตายด้วยโรคนี้เป็นจำนวนมาก จนชาวบ้านเรียกว่า "โรคห้า" อย่าง กรณี พ.ศ.2487 โรคห้าจะระบาดในหมู่บ้านมาก บางคนได้หนีออกจากบ้านไปอยู่ที่บ้านเก่า คือ หมู่บ้านหนองอียอ เมื่อมีโรคระบาดก็จะใช้ยาสมุนไพรเยียวรักษา ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะ ตาย แต่ก็ไม่มีทางเลือกจึงช่วยรักษากันไป จนกระทั่ง พ.ศ.2500 ทางราชการได้เข้า มาฉีดวัคซีนให้ จากนั้นโรคนี้ก็ค่อยๆหายไปจนกระทั่งปัจจุบัน

5. ปัญหาฝนแล้ง

ในอดีตชาวบ้านในชนบทอีสานจะมีความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติอยู่มาก เช่น กรณีฝนไม่ตก ก็มักจะเชื่อว่ามีเหตุอาเพศอะไรสักอย่างที่ทำให้เทพหรือพระยาแถนซึ่งเป็นคู่ดูแลเกี่ยวกับเรื่องฝนฟ้าไม่พอใจ จึงไม่ประทานฝนมาให้ และเพื่อบันดาลให้ฝนตกลง มา จึงต้องมีการบูชาพระยาแถน โดยการจุดบั้งไฟขึ้นไปเพื่อที่จะบอกว่าถึงเวลาที่จะทานา แล้ว และขอให้ฝนตกลงมาด้วย ถ้าหากถึงเวลาแล้วฝนยังไม่ตกลงมาจะมีวิธีแก้เคล็ดโดย

การสวดคาถาปลาช้อ(ปลาช่อม) หรือคาถาพระยาขันตาค(คางคก) ติดต่อกันเป็นเวลา 7 วัน 7 คืน ชาวบ้านคือในอดีตหรือแม้แต่ในปัจจุบันในหมู่บ้านเก่าคนแก่ก็ยังเชื่อเช่นนั้นอยู่ แต่บางคนก็เชื่อว่าคนจะตกไม่ตกขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของป่า และบางคนก็ไม่เชื่อว่าป่าไม้จะมีอิทธิพลต่อการตกหรือไม่ตกของคน โดยให้เหตุผลว่า ในปี พ.ศ.2486-2489 และ พ.ศ.2502-2508 เป็นต้น ซึ่งสมัยนั้นป่าไม้ยังมีเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก จนมีการที่คนเลี้ยงนั้นมันจึงน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งเร้นลับอะไรบางอย่าง ด้วยเหตุนี้วิธีการแก้ปัญหาล้างด้วยการแห่นางแมวและสวดคาถาปลาช้อ หรือคาถาพระยาขันตาคเพื่อขอคนจึงยังมีอยู่ โดยจะมีการนิมนต์พระมารวมกันในประเพณีที่จัดขึ้นที่ทุ่งโล่งกลางแดด แล้วทำพิธีสวดติดต่อกัน 3 วัน 7 วัน หรือไปจนกว่าคนจะตก ซึ่งส่วนใหญ่จะทำพิธีในช่วงเดือน 6 และเดือน 7 ทางจันทรคติ เพราะในช่วงนี้ในสมัยก่อนถือว่าไต่ย่างเข้าฤดูฝนแล้ว แต่ปัจจุบันสภาพภูมิอากาศได้เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านจึงไม่อาจที่จะกำหนดแน่นอนเกี่ยวกับฤดูกาลได้ว่าเดือนไหนคนจะตกหรือไม่ ส่วนพิธีสวดคาถาปลาช้อและแห่นางแมวของหมาก็ค่อยหายไป ไม่มีผู้นำในการสืบต่อ เพราะที่ผ่านมาได้เกิดภาวะคนเลี้ยงติดต่อกันมาหลายปีแต่ก็แก้ไขไม่ได้ จึงได้ใช้วิธีขอความช่วยเหลือจากทางราชการ โดยผ่านทางผู้ปกครองในหมู่บ้านแทน ซึ่งก็เห็นผลได้เร็ว และสามารถบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าได้บางส่วน เช่น กรณีการขูดเจาะน้ำบาดาล และมีรถน้ำของทางราชการมาแจก เป็นต้น

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งในภาพรวม

เราอาจจะวิเคราะห์ภูมิปัญญาเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งในภาพรวมได้ ดังนี้ สำหรับภูมิปัญญาชาวบ้านในเขตีสานเหนือ คือ บ้านแก่งโพธิ์ นั้น อาจกล่าวได้ว่าเมื่อมีคลองส่งน้ำผ่านเข้าในชุมชน ชาวบ้านมีความตื่นตัวอย่างมาก และได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่รับคลองส่งน้ำ โดยมีพื้นฐานทางการเกษตร แม้จะมีรายได้จากการปลูกข้าวเม่า ซึ่งเป็นการทำให้ชาวบ้านมีรายได้ในฤดูแล้ง ชาวบ้านยังได้มีความคิดผสมผสานการปลูกพืชชนิดต่างๆ การเลี้ยงสัตว์ และการขูดสระเลี้ยงปลา เป็นต้น ทำให้เห็นว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนได้ดี ได้แก่ การจัดวงจรการปลูกพืช การผลิตข้าวเม่า การทำนาปลา และการเลี้ยงสุกร

สำหรับชุมชนหนองไผ่ล้อมในเขตอีสานกลาง เมื่อได้ประสบปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง การใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการแก้ปัญหาในแง่มุ่งทางเศรษฐกิจ เพื่อให้มีรายได้พอจุนเจือตัวเอง คือ การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเมืองดังกล่าวมาแล้ว แต่การใช้ภูมิปัญญาแก้ปัญหาการหาข้าวเพื่อไม่ให้เกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ คือ การผายข้าว ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านไม่อาจเสี่ยงรอคอยฝนได้ การผายข้าวโดยการหว่านคู่แล้วชี้ชี ใส่มุย และรอเก็บเกี่ยว เมื่อข้าวตกรวงไม่ต้องถอนกล้ามาค้า แม้ให้ผลไม่ดีเท่าการหว่านมาค้าแต่ได้ชี้ให้เห็นภูมิปัญญาในการแก้ไขวิกฤตการณ์ภัยแล้งทางหนึ่ง เมื่อเกิดความขาดแคลนเรื่องข้าวปลาอาหาร กรณีเกิดความแห้งแล้งข้าวปลาอาหารไม่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมักนำพริก เกลือ ตะกร้า กระจุง ไปขอแลกข้าวกับญาติพี่น้อง หรือไปช่วยเจ้าของนาชุมชนอื่นที่เกี่ยวข้อง จนได้รับความเห็นใจ ก็ได้รับการแลกข้าวหรือแบ่งปันข้าวมาอยู่มากิน นับเป็นการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหามุ่งมุ่งสังคมอย่างได้ผลดี จึงสะท้อนให้เห็นว่า สังคมชนบทอีสานยอมรับนับถือในกลุ่มเครือญาติ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหามุ่งมุ่งวัฒนธรรมนั้น ชาวบ้านหนองไผ่ล้อมยังให้การเคารพเทิดทูนที่ไร่หินา หินาคีเรือน หินารพบุรุษ โดยมีการเลี้ยงเซ่นไหว้ที่ตามฤดูกาล ซึ่งส่งผลให้เกิดกำลังใจและหวังในสิ่งอธิษฐานขอ โดยเฉพาะให้ฝนฟ้าเอื้ออำนวย ให้ผลผลิตในไร่นาอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อนี้ยังคงยึดถือปฏิบัติในหมู่คนสูงอายุ แต่คนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร โดยมีข้ออ้างว่าล้าสมัย ไม่ทันการท่ามาหากิน สิ่งนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การออกจากชุมชนไปทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพได้เปลี่ยนแปลงค่านิยมความเชื่อ คั้งเดิมของชาวบ้าน และหันไปยึดถือค่านิยมในสังคมเมืองทดแทน ซึ่งจะก่อให้เกิดการสูญเสียสายรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนในอนาคต ในส่วนการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการแก้ปัญหาของครอบครัวกรณีวิกฤตการณ์ภัยแล้ง นอกจากชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ใช้วิธีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปในสังคมเมืองแล้ว บางครอบครัวในชุมชนหนองไผ่ล้อมได้ใช้วิธีการสร้างงานขึ้นมาในครัวเรือน ให้มีการะงานทำตลอดปี ไม่เฉพาะในฤดูกาลผลิตในไร่นาเท่านั้น คือ การใช้รูปแบบการเกษตรผสมผสาน

สำหรับชุมชนบ้านค้อในเขตอีสานใต้ แม้ชาวบ้านได้ประสบกับภาวะภัยแล้งอย่างรุนแรงดังกล่าวแล้วก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีหน่วยงานใดจากภายนอกได้ยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านต้องต่อสู้กับปัญหาดังกล่าวด้วยตนเองตามลำพัง ด้วยการออกเดินทางไปขอแลกข้าว

ในค่างชุมชนที่คนไม่แล้ง โดยมีกระสวยใส่หลอดเป็นของแลกเปลี่ยน บางครั้งก็รับจ้างเลื่อยไม้ ก่อสร้าง และอื่นๆ ตามชุมชน บางคนก็ขอยืมจากผู้อื่นจะกินภายในหมู่บ้าน โดยมีเงื่อนไขว่าจะส่งคืนหรือหมักคอกเปีย ซึ่งเรียกว่า "การบน" บางคนหมีเงินบ้างก็ไปซื้อมาจากตลาดในอำเภอจอมพระ บางคนก็หาเหือก มันป่า กลอย มานึ่งกินแทนข้าว บางคนก็เอาข้าวสารมาไม่แล้วต้มผสมกับผัก แล้วแบ่งกันกินพอประทังชีวิต สำหรับปัญหาเรื่องน้ำได้แก้ไขกันด้วยการขุดบ่อน้ำขึ้น ต่อมาในช่วงหลัง พ.ศ.2502 ได้มีการออกหางานหาในค่างถิ่น การแลกเปลี่ยนและการขอยืมแบบเดิมในหมู่บ้านได้ค่อยๆหายไป การซื้อหาด้วยเงินตราเข้ามาแทนที่ ส่วนปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาโจรสลัดร้าย ปัญหาการขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ ได้มีหน่วยงานของทางราชการยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือ โดยมีภารกิจที่ชัดเจนมีสถานียอนาณีย์ประจำหมู่บ้าน มีการขุดเจาะน้ำบาดาลให้ และมีการขุดลอกสระหนองคือ

เราอาจจะเห็นได้ว่ากรณีตัวอย่างของการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งในแต่ละเขตมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามแต่ละชุมชน ทำให้เห็นได้ว่าโครงสร้างชุมชนแต่ละชุมชน มีศักยภาพมีแนวทางในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งที่แตกต่างกัน และมีการรวมตัวกัน ซึ่งได้แสดงออกในรูปของความเชื่อและประเพณี ซึ่งเป็นเรื่องของรหัสความคิดที่ซ่อนอยู่ในหัวของมนุษย์หรือรสนิยมคิดของชาวมัน อันเป็นลักษณะภูมิปัญญาของชาวมัน ทำให้เกิดพลังต่างๆในรูปกิจกรรม ซึ่งเป็นการแสดงถึงน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชนที่จะช่วยกันคิด และช่วยกันแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น อันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของสังคมอีสาน

แม้ว่าผลการศึกษาจะไม่สามารถที่จะกล่าวโดยทั่วไป (generalization) กับชุมชนอื่นๆได้ก็ตาม แต่อย่างน้อยก็แสดงถึงภูมิปัญญาของชาวมันที่จะต้องแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ดังกรณีที่ได้เสนอเกี่ยวกับการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งข้างต้น

บทที่ 3

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่อง การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในเขตอีสานเหนือ

ชุมชนบ้านขาม ตำบลบ้านค้อใต้ อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร เป็นชุมชนที่นำสนใจในเขตอีสานเหนือที่ไม่อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานประมาณ 100 คน ในจำนวนนี้มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปประเทศต่างมากกว่า 10 ประเทศ ทั้งตะวันออกกลางและบางประเทศในเอเชีย ซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรม อันส่งผลถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน

ในการวิเคราะห์การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานของชาวบ้านชุมชนนี้ อาจพิจารณาปัจจัยต่างที่เป็นสิ่งทำให้เกิดคุณค่าแห่งความสำเร็จ ดังต่อไปนี้

1. ความกล้าเสี่ยง

เป็นปัจจัยแรกที่เป็นคุณลักษณะของผู้ประกอบการ ความกล้าเสี่ยงที่สำคัญ คือ กล้าเสี่ยงที่จะลงทุนทรัพย์ โดยมั่นใจว่าจะไม่ขาดทุน หรือแม้จะขาดทุนก็ไม่วิตกเดือดร้อนหรือหวั่นไหวที่จะตั้งต้นใหม่อีกครั้ง ในกรณีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานของชาวบ้านขาม พบว่าผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานมีความกล้าเสี่ยงสูงทั้งสิ้น

การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานของชาวบ้านขามในช่วงหลังจาก พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา ผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานล้วนต้องจ่ายเงินค่าคอมมิชชั่นทั้งสิ้น เช่น จำนวน 25,000 บาท แต่ความกล้าเสี่ยงของผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในประเทศที่มีสูงกว่าผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในประเทศตะวันออกกลาง คือ ค่าคอมมิชชั่นจำนวน 65,000 บาท

ความกล้าเสี่ยงจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจทำธุรกิจต่างๆ ความกล้าเสี่ยงมีขึ้นในบุคคลทุกคน แต่หากผู้ที่เป็นผู้ประกอบการแล้ว ความกล้าเสี่ยงเท่านั้นจะทำให้เกิดคุณค่าแห่งความสำเร็จ

2. ความเชื่อมั่นตนเอง

ความเชื่อมั่นตนเองเป็นปัจจัยสำคัญในกลุ่มผู้ประกอบการเคลื่อนย้ายแรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานที่เป็นลูกจ้าง ลูกมือ มีประสบการณ์มือ จะต้องปฏิบัติงานต่างๆได้ เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ช่างเชื่อมโลหะ นอกจากนี้หากมีความจำเป็นจะต้องเปลี่ยนงานใหม่ก็ย่อมทำได้ โดยสามารถปรับตัวให้เข้ากับงานชนิดใหม่โดยไม่ขาดความเชื่อมั่นในทักษะที่ตนเองมีอยู่เป็นพื้นฐาน แล้วเชื่อว่าสามารถทำอย่างอื่นได้ในเวลาที่ไม่ยาวนาน

ความมั่นใจในตนเองของผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน เป็นหลังสำคัญต่อการปรับตัวต่องานที่มีความชำนาญให้เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันยังสามารถปรับตัวรับงานอื่นได้ โดยมี ความมั่นใจว่าสามารถทำได้ เพื่อให้การแสวงหารายได้เป็นไปตามสัญญา พื้นฐานสำคัญของความเชื่อมั่นในตนเอง คือ ความตั้งใจจริงในการทำงาน ไม่ย่อท้อลงเลิก ท้อถอยในการ ทำงาน และโดยเฉพาะการทำงานในต่างประเทศที่ต้องต่อสู้กับความเหงา ความคิดถึงเป็นห่วงครอบครัว ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวพบในผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจำนวนมาก

3. การตรงต่อเวลา

การตรงต่อเวลาเป็นวัฒนธรรมใหม่ของชาวชนบทที่เป็นเกษตรกร ซึ่งแต่เดิมวัฒนธรรมดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่ไม่เคร่งครัดมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ ไม่จำเป็นต้องกำหนดเวลาที่แน่นอนเป็นสัดส่วนชั่วโมงที่ตายตัว ดังจะเห็นได้จากการหว่านกล้า คานา แม้หว่านกล้าห่างกัน 1-3 วันก็ไม่แตกต่างกัน การเก็บเกี่ยวผลผลิตสามารถล่าช้ากว่ากำหนดได้ ยืดหยุ่นได้ 2-3 วัน หรืออาจถึง 1 สัปดาห์ถ้าไม่มีปัญหาฝนตกให้ผลผลิตเสียหาย ด้วยเหตุนี้เองการตรงต่อเวลากับชาวชนบทจึงเป็นเรื่องใหม่ วัฒนธรรมใหม่

อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวชนบทปรับตัววิถีชีวิต เข้าสู่การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีระบบการจำกัดเวลาทำงาน โดยมีจำนวนชั่วโมงเป็นมาตรฐานในการนับค่าแรงงานการทำงาน ผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจึงต้องปรับตัวเองให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ที่มีกฎเกณฑ์

หากไม่สามารถปรับตัวได้ เช่น การมาทำงานสาย การขาดงาน การไม่รักษาสุขภาพ เจ็บป่วยขาดงานบ่อยครั้ง ปัญหาต่างๆเหล่านี้ย่อมนำมาสู่การถูกตัดค่าแรงงานเป็นรายชั่วโมง เป็นรายวัน และอาจถูกส่งตัวกลับภูมิลำเนาในที่สุด ซึ่งหมายถึงการขาดทุนอย่างย่อยยับ ตามข้อเท็จจริงแล้ว การตรงต่อเวลาในกลุ่มผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานถูกปรับตัวโดยปัจจัย สำคัญๆ เช่น ความรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัว และสิ่งล่อใจบางประการ เช่น การได้ค่าแรงเพิ่มขึ้นจากการทำงานล่วงเวลา (Overtime)

ดังนั้นการตรงต่อเวลาเป็นวัฒนธรรมใหม่ของชาวบ้านเกษตรกรที่ปรับตัวเข้าสู่ สังคมอุตสาหกรรม การตรงต่อเวลามีความหมายรวมถึงการทำงานเต็มช่วงเวลาอย่างมี ประสิทธิภาพด้วย คุณสมบัติดังกล่าวมีอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มเท่านั้น เช่น ชาวไทอีสาน ชาวผู้ไทย แต่คุณสมบัตินี้ยังมีอาจไม่พบหรือพบไม่มากนักในกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่ไม่กล้า เสี่ยง ขาดความมั่นใจในตนเอง และไม่สามารถบังคับตนเองให้เป็นผู้ตรงต่อเวลา จึงเป็น ปัจจัยหนึ่งที่มีคุณค่าต่อการประกอบธุรกิจการงานให้ประสบความสำเร็จ

4. ความแข็งแกร่ง

ความแข็งแกร่งเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่จะทำให้การประกอบธุรกิจประสบความสำเร็จ ในทางตรงกันข้ามความเฉื่อยช้าจะเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าของตนและครอบครัวที่ต้อง ต่อสู้กับสิ่งท้าทายและปัญหาต่างๆในการดำรงชีวิต ความแข็งแกร่งในการประกอบอาชีพเกิด จากความรักในงานที่ตนมีความสันทัดเป็นสำคัญ นอกจากนี้สิ่งล่อลวงต่างๆก็อาจเป็นแรง เสริมแรงกระตุ้นให้เกิดความกระฉับกระเฉงได้

ในการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างประเทศ ความแข็งแกร่งเกิดขึ้นได้ด้วย แรงเสริมหลายชนิด ความแข็งแกร่งในหมู่ผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างประเทศอาจเกิด ขึ้นได้จากปัจจัยต่างๆดังได้กล่าวมาแล้ว อีกปัจจัยหนึ่งคือ ความหวังที่จะได้ทำงานต่อเมื่อ สัปดาห์ว่าจ้างแต่ละช่วงหมดสิ้นลง

5. ความซบเซาถึงความสำเร็จของผลงาน

ความซบเซาในการทำงานสำเร็จ เป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดความ รู้สึกชื่นชมในสิ่งที่ตนสร้างสรรค์ สำหรับผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในต่างประเทศ การทำ งานที่แตกต่างกันไป เช่น เป็นช่างไม้บ้าง ช่างปูนบ้าง ช่างตักแต่งภายในบ้าง บุคคลเหล่า

นี้โดยทั่วไปทำงานอย่างสุดความสามารถ จนส่วนใหญ่ได้รับค่าชมเชยว่าแรงงานไทยเป็น
แรงงานที่มีฝีมือ มีความประณีตในการทำงาน

นอกจากความชื่นชมผลงานที่เกิดจากฝีมือของผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานแล้ว
ความชื่นชมที่เกิดจากความมานะ อุตสาหะ พยายามทำงานเก็บเงินส่งให้ครอบครัว เพื่ออุปถัมภ์
ฐานะ หากพิจารณาความสำเร็จในการออกเดินทางไปทำงาน จะพบว่าผู้อพยพเคลื่อนย้าย
แรงงานทุกคนประสบความสำเร็จมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกัน

ดังนั้น การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในต่างประเทศเป็นอาชีพสำคัญที่หารายได้
จำนวนมากมาส่งให้กับประเทศชาติ และสามารถแก้ปัญหาครอบครัวได้เป็นอย่างดี การอพยพ
เคลื่อนย้ายแรงงานเป็นอาชีพที่ต้องลงทุน เช่นเดียวกับอาชีพอื่น แต่ผู้อพยพเคลื่อนย้าย
แรงงานต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญหลายประการ เช่น ความกล้าเสี่ยง ความเชื่อมั่นในตนเอง
การตรงต่อเวลา ความกระตือรือร้น และมีความชื่นชมผลงานความสำเร็จของตน ทำให้
เห็นได้ว่าชุมชนบ้านชาวมลายูเป็นชนกลุ่มน้อยที่สาม ซึ่งมีธรรมชาติสอดคล้องกับคุณสมบัติดังกล่าว
จึงประสบความสำเร็จเป็นส่วนใหญ่ได้อย่างน่าภาคภูมิใจ

สำหรับการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างประเทศ ผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน
ต้องเดินทางจากภูมิลำเนาละทิ้งครอบครัวและอาชีพเดิม หันมาดำเนินอาชีพใหม่ซึ่งมิใช่การ
ทำนาทำไร่ เช่นคนเคหปฏิบัติ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมเกิดผลกระทบต่อครอบครัวและ
ชุมชน ซึ่งอาจกล่าวได้เป็น 2 ประเด็น คือ ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและผลกระทบทาง
ด้านสังคม และผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชน

1. ผลกระทบในด้านเศรษฐกิจ

การตัดสินใจไปทำงานต่างประเทศมีพื้นฐานมาจากความยากจนเป็นสำคัญ โดย
ปกติแล้วชาวบ้านแม้จะมีรายได้แต่ก็ไม่เหลือเก็บเป็นเงินก้อนพอที่จะซื้อที่ดิน ที่สวน ปลุก
สร้างบ้านเรือนใหม่ได้ เพียงแค่ได้ข้าวบริโภคให้เพียงพอสำหรับครัวเรือนเท่านั้น หากมีใ
คนห้าคนต้องตามฤดูกาลข้าวซึ่งเป็นผลิตผลอาจเหลือพอส่งขายได้บ้าง หากมีใคนสาม
ประสบปัญหาความแห้งแล้ง น้ำท่วม ศัตรูพืชระบาด ในขั้นนั้นนอกจากจะขาดทุนแล้ว ยังต้องกู้
ยืมเงินหรือข้าวจากเพื่อนบ้านมาแก้ปัญหาอีกด้วย

จากกรณีดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างประเทศของชาวน้ำข้าม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนอย่างมาก ชุมชนมีบ้านหลังใหม่เกิดขึ้นหลายสิบหลัง ผู้ที่มีเงินจากการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานต่างทยอยปลูกบ้านใหม่เป็นระยะตลอดมา ในชุมชนมีรถยนต์ส่วนตัวมีลิคั้น ส่วนรถจักรยานยนต์มีแทบทุกครัวเรือน ที่ดินทำนาทำสวนราคาสูง เพราะผู้ซื้อมีกำลังซื้อสูง อย่างไรก็ตามเมื่อผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานกลับมาแล้ว ส่วนหนึ่งก็ทำมาหากินเป็นชาวนาชาวสวนเช่นเดิม ไม่สามารถไปทำงานต่างประเทศอีก เพราะอายุเข้าสู่วัยกลางคน คงปล่อยให้คนรุ่นใหม่แสวงหาโอกาสที่จะเดินทางไปต่างประเทศต่อไป

2. ผลกระทบในด้านสังคม

การเดินทางไปต่างประเทศมิได้เกิดผลเฉพาะการปรับปรุงฐานะทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่การเผชิญกับวัฒนธรรมใหม่ในต่างประเทศ ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมที่ตนเป็นอยู่ ย่อมทำให้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ เพื่อให้การดำรงตนอยู่ได้ในสังคม ไม่เพียงแต่เท่านั้นชาวน้ำข้ามผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปเมืองนอก ยังนำวัฒนธรรมหลายชนิดมาใช้ในชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดผลดีสำหรับชุมชน

2.1 ความขยัน เป็นสิ่งแรกที่ทุกคนยอมรับว่าชีวิตการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานต้องขยัน อุตุน ทั้งนี้เพราะการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน หมายถึง การได้ทำงานเป็นรายชั่วโมง หากชั่วโมงการทำงานไม่มีคุณภาพแล้ว นายจ้างย่อมบอกเลิกสัญญาและส่งกลับได้

2.2 ความมีระเบียบวินัย เป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยกว่าความขยัน โดยเฉพาะกฎระเบียบที่บริษัทกำหนดไว้ เช่น การไม่ดื่มสุรา การไม่เล่นการพนัน กฎเกณฑ์เหล่านี้เคร่งครัดมากในการทำงานในประเทศในตะวันออกกลาง ความมีระเบียบวินัยยังรวมไปถึงการตรงต่อเวลาทำงาน การรู้จักภาระหน้าที่ของตนว่าควรปฏิบัติตนอย่างไร เมื่อทำงานเสร็จก็ต้องพักผ่อนให้มีสุขภาพดี

2.3 การแสวงหาความรู้เพิ่มเติม แม้ว่าคนต่างที่ไปทำงานจะมีพื้นฐานความรู้เพียงมัธยม 6 ส่วนใหญ่ แต่เมื่อทุกคนไปทำงานในต่างประเทศแล้วต้องกระตือรือร้นที่จะทำงานได้ทุกชนิด ไม่ว่าจะช่างไม้ ช่างปูน ช่างทาสีตกแต่งภายใน

3. ผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชน

ชุมชนบ้านขามเป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมมากที่สุดแห่งหนึ่งในเขตอำเภอสว่างแดนดินในระดัปลุ่มภาค กล่าวคือ มีหลายครอบครัวที่มีฐานะดีขึ้นกว่าเดิมเมื่อก่อนจะอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างประเทศ กระแสการเงินลงทุนเวียนในชุมชนมากกว่าเดิม ในส่วนที่จะมีการพิจารณา คือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ได้ส่งผลกระทบมายังส่วนรวม โดยเฉพาะการพัฒนาชุมชน เช่น สภาพของชุมชนเปลี่ยนแปลงจากเดิม มีการเคลื่อนไหวในหมู่สมาชิก มีการจากไปนานๆ แม้มันปัจจุบันยังมีผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปประเทศต่างๆ 10 ราย บุคคลเหล่านี้ไม่พร้อมที่จะเป็นกรรมการหมู่บ้าน เพราะยังมีความหวังที่จะอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานต่ออีกเมื่อหมดสัญญา

ในด้านการแข่งขันกันสร้างฐานะอาจมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิม กล่าวคือ แต่เดิมกลุ่มให้อีสานมีความสนุกสนานตามงานบุญประเพณียึดครองต่างๆ โดยเฉพาะการเลี้ยงสุรา อาหาร แต่สิ่งเหล่านี้กลับลดลง การช่วยเหลือระหว่างเพื่อนบ้านยังมีอยู่ โดยเฉพาะการช่วยเงินทอง แต่การสนุกสนานเปลี่ยนไป มีความเป็นอยู่เฉพาะตัวสูงขึ้น หากความสุขกับเครื่องใช้ที่มีอยู่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องเสียง วิดีโอเทป รถยนต์ เรือกนาไร ส่วน สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนเกิดความเจ็บเหงา หึงขาดคู้ที่เคยอยู่ในหมู่บ้าน และขาดความสนุกสนาน ในขณะที่เดียวกันเกิดความเกรงใจระหว่างเพื่อนบ้านสูงขึ้น เพราะฐานะแตกต่างกันหลายระดับ

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในเขตอีสานกลาง

ชุมชนบ้านหินตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอบ้านผาง 10 กิโลเมตร มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 506 คน เป็นชาย 205 คน เป็นหญิง 201 คน มีจำนวนครัวเรือน 101 ครัวเรือน ชุมชนบ้านหินตั้งได้มีชาวบ้านอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปเกือบหมดหมู่บ้าน ส่วนมากได้ไปตัดอ้อย

ชาวบ้านบ้านหินตั้งมีภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ครอบครัวและชุมชนเป็นอย่างดี โดยการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน ไม่ว่าจะไปตัดอ้อย การไปทำงานที่กรุงเทพฯ

และการปันอิฐ มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้น และส่งผลทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยความสะดวกสบาย

จากแนวความคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และผลการวิจัย ดังได้กล่าวมาแล้ว สามารถเห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยความรู้ ความสามารถ และความเฉลียวฉลาด ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน และสามารถวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยหลักค้นคั้งทาง

จากสภาพทางกายภาพ ชีวภาพ ของบ้านหินตั้ง เป็นหมู่บ้านที่มีความแห้งแล้ง และชาวบ้านมีอาชีพหลัก คือ การทำนาแบบอาศัยน้ำฝน จึงทำให้ผลผลิตในไร่นาที่ได้ไม่คุ้มค่าที่ควร ทำให้ชาวบ้านยากจน และการทำนาทำได้แค่ช่วงเดียว พอฤดูแล้งไม่มีกิจกรรมทำ ชาวบ้านเกิดการว่างงาน ไม่มีเงินใช้ ชาวบ้านจึงมีภูมิปัญญาที่จะคิดหาหนทางที่จะทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดรายได้ จากปัญหาที่กล่าวมาจึงเป็นปัจจัยหลักคั้งให้คนอพยพออกจากชุมชนเพื่อหางานทำ

2. ปัจจัยคั้งจุดปลายทาง

ในครั้งแรกการทราบแหล่งงานว่ามีงานรับจ้าง ทำให้ชาวบ้านตัดสินใจออกเดินทางร่วมกับเพื่อนบ้านหลายหมู่บ้านและในละแวกเดียวกัน โดยมีความหวังเพื่อจะได้เงินมาจุนเจือครอบครัว จากการไปและกลับมาได้นำข่าวว่ามีแหล่งงานให้ทำในช่วงฤดูแล้ง และนายจ้างต้องการคนงานเป็นจำนวนมาก นายจ้างได้มาหาคนงานด้วยตนเอง และมีการจัดสวัสดิการในด้านที่พักให้ มีการรับส่งโดยไม่ต้องเสียค่าโดยสาร ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อถือและเชื่อใจที่จะไปทำงานต่างถิ่น

3. ปัญหาอุปสรรคในการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน

ปัญหาและอุปสรรคนี้ไม่ค่อยมีเท่าใดนัก นอกจากในช่วงแรกที่มีคนไปกันน้อยกลัวจะถูกหลอก แต่เมื่อรู้ความจริงแล้วจึงพากันอพยพมากขึ้น โดยไปกันเป็นครอบครัว

4. ปัจจัยส่วนบุคคล

จากปัจจัยหลักคั้งและปัจจัยคั้งจุดที่ได้อีกกล่าวมาแล้ว แต่ละบุคคลที่อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานก็เห็นด้วย เพราะหากอยู่ที่หมู่บ้านคงไม่มีอะไรทำ การไปทำงานที่อื่นย่อมมี

ประโยชน์ และงานที่ทำเป็นงานชั่วคราว คือ การไปตัดอ้อย เมื่อไปทำเป็นช่วงแล้วกลับมาทำงานในไร่มาได้ตามเดิม

ฉะนั้น จากปัจจัยต่างที่ได้กล่าวมาเป็นเหตุผลทางความคิดเห็น ซึ่งเกิดจากความรู้ความสามารถที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการตัดสินใจอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน โดยมียัจจยทางด้านเศรษฐกิจที่มีความสำคัญ ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากชุมชน และการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานได้ส่งผลกระทบต่อครอบครัวและชุมชน ดังนี้

1. ในครอบครัวได้มีเงินมาจุนเจือและเป็นทุนรอนในการทานานมีต่อไป
2. เงินที่ได้มาทำให้ชีวิตชาวบ้านดีขึ้น เพราะบางคนกลับมาได้เงินมาสร้างบ้านซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกและเครื่องมือทางการเกษตร
3. ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น
4. เมื่อทุกคนในชุมชนมีเงินทองใช้ อยู่ดีกินดี ก็ให้ความร่วมมือในการพัฒนาหมู่บ้าน และให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมส่วนรวม
5. ผลในด้านลบที่มีต่อชุมชน คือ ในช่วงที่ชาวบ้านอพยพออกไปทำงานจะมีคนอยู่ในชุมชนจำนวนน้อย หากมีกิจกรรมของทางราชการหรือของหน่วยงานอื่น ทำให้มีคนเข้าร่วมกิจกรรมน้อย ทำให้กิจกรรมนั้นไม่เกิดผลเต็มที่ และอีกประการหนึ่งเด็กที่กำลังเรียนอยู่ไม่สามารถติดตามผู้ปกครองไปได้ มีผลต่อจิตใจเด็ก เพราะทำให้เด็กคิดถึงพ่อแม่ อาจทำให้การเรียนของเด็กไม่ดีเท่าที่ควร

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในเขตอีสานใต้

ชุมชนบ้านคำมออยู่ห่างจากเมืองบุรีรัมย์ 16 กิโลเมตร เป็นชุมชนขนาดใหญ่ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน โดยมีประชากร 3,598 คน เป็นชาย 1,761 คน และหญิง 1,837 คน จำนวน 687 ครัวเรือน ชุมชนนี้มีแรงงานของชาวบ้านกว่าร้อยละ 60 ได้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานยังท้องถิ่นอื่นกันมาก การศึกษาครั้งนี้เป็นการเสนอสถานภาพการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน กล่าวคือ ฝ่ายหญิงเคลื่อนย้ายหางานทำในต่างถิ่นมากกว่าฝ่ายชาย ซึ่งคงมีตัวแปรอย่างอื่น เช่น โรงงานเหมาะสำหรับคนงานหญิงมากกว่า

คนงานชาย หรือประชากรหญิงมากกว่าประชากรชาย หรือกิจกรรมหลายอย่างที่ฝ่ายหญิงทำร่วมไม่ได้ เช่น เป็นทหาร บวชเป็นพระ เป็นต้น ทำให้ประชากรฝ่ายหญิงมีมากกว่า จึงส่งผลให้แรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย

ช่วงวัยที่มีการเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่นมากที่สุดจะเป็นช่วง 21-30 ปี จะเห็นว่าวัยนี้เป็นวัยเจริญพันธุ์ เป็นช่วงที่เหมาะสมกับการตัดสินใจเลือกคู่ครอง การไปทำงานจึงมีไว้เพื่อเงินอย่างเดียว อาจมีความรักแฝงอยู่ในความรู้สึกด้วย แต่อย่างไรก็ตามตัวเลขรวมบอกว่า ผู้แต่งงานแล้วมีจำนวนมากกว่าคนโสดที่เคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น แต่ตัวเลขห่างกันไม่มากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะช่วงวัยทำงานหลังแต่งงานแล้วกว้างกว่า เพราะพบว่ามีประชากรอายุถึง 60 ปียังออกไปทำงานต่างถิ่นอยู่

ผลจากการไปทำงานเป็นรายได้ก็ไม่มากนัก คือ อยู่ในช่วง 1,500-3,000 บาท ต่อเดือน รายได้ต่อวันระหว่าง 50-100 บาท มากที่สุด ซึ่งก็สามารถหาได้ในท้องถิ่น

การไปทำงานต่างถิ่นมีส่วนใหญ่ก็จะไปเพียง 1-2 ครั้ง แล้วกลับมาอยู่ถาวรในถิ่นเดิม รองลงมาเป็น 3-5 ครั้ง แต่ก็มีบางคนไปถึง 32 ครั้ง แม้จำนวนไม่มากแต่ก็พอชี้ให้เห็นว่าวัยไม่เป็นอุปสรรค เมื่อผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานสามารถไปทำงานในช่วงว่างงานทุกปีแล้วกลับมาทำมา กว่าจะถึงวัยชราก็คงสามารถไปกลับได้หลายครั้ง และจากผลการวิจัยยังพบว่า ระยะเวลาไปทำงานไม่แน่นอน คือ ว่างจากการเก็บเกี่ยวเมื่อใดก็ไปทำ ถึงฤดูทำนาก็กลับ ซึ่งก็คงสร้างความหนักใจให้แก่สถานประกอบการไม่น้อย

สาเหตุที่ไปทำงานที่อื่นยังพบว่าความยากจนเป็นเหตุผลที่สำคัญ ซึ่งสาเหตุแห่งความยากจนต่อมาก็เป็นเพราะไม่มีที่นาเป็นของตนเอง ดังนั้นจึงคาดหวังไว้สูงจากการไปทำงานว่าจะต้องมีรายได้สูงและมีฐานะที่ดีขึ้น

ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงานนั้นจะอยู่ในระหว่าง 100-300 บาทเป็นส่วนใหญ่ จึงเห็นว่า เป็นประเภทไปตายคาบหน้า ถ้าไม่ได้ทำงานก็ไม่มีค่ารถกลับ ไม่ต้องกล่าวถึงค่าที่พักโรงแรม ค่าใช้จ่ายการเดินทางไปแต่ละครั้งมักจะขอพ่อแม่ผู้ปกครอง รองลงมาที่กู้ยืม

การไปทำงานที่อื่นมักจะตั้งกันเป็นหมู่บ้านหรือเป็นกลุ่ม ผู้ไปอยู่ก่อนจะให้ข้อมูลผู้ที่จะไปทีหลัง บางโรงงานจึงเป็นคอมมาจากชุมชนเดียวกันเกือบทั้งหมด นอกจากชักชวนกันไปแล้ว ก็จะเป็นประเภทเสี่ยงด้วยตนเองโดยไม่มีผู้แนะนำ

การเดินทางไปทำงาน โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านค่านจะใช้รถยนต์โดยสารประจำทาง ส่วนรถไฟจะใช้รองลงมา แม้ว่าการไปสถานีรถไฟจะง่ายและใกล้บ้านค่านมากกว่า

แหล่งที่ไปทำงานเกือบทั้งหมดเป็นกรุงเทพฯ และที่ใกล้กรุงเทพฯมากที่สุด คือสมุทรปราการ

ลักษณะงานที่ทำเป็นงานก่อสร้างมากที่สุด รองลงมาเป็นเย็บผ้า แต่ในต่างประเทศการเป็นแม่บ้านมากที่สุดในฮ่องกง

สถานประกอบการที่ไปหามักเป็นขนาดใหญ่มาก มีคนงาน 50-100 คน สภาพความเป็นอยู่ขณะทำงานเขาเห็นว่าดีและปานกลาง - คือ ไม่มีปัญหา ส่วนสวัสดิการอื่น เช่น ค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น ส่วนใหญ่ไม่มี

การส่งเงินกลับบ้านขณะทำงานจะส่งปีละ 1-3 ครั้งๆละประมาณ 500-1,000 บาท โดยทางธนาคาร แต่ส่วนใหญ่ฝากตัวเอง เงินรายได้ส่วนใหญ่จะเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว รองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับตนเอง

โดยส่วนรวมผู้ที่ไปทำงานจะเห็นได้ว่ามีส่วนช่วยเหลือให้ฐานะทางครอบครัวดีขึ้น ส่วนผู้ที่ไม่ได้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานนั้น เนื่องจากขาดแรงงานในครอบครัว จึงต้องช่วยเหลือหาเงินให้ครอบครัว

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในภาพรวม

ชุมชนบ้านขามในเขตนี้อีสานเหนือ เป็นชุมชนหนึ่งที่ชาวบ้านได้แก้มัญญาครอบครัวและชุมชนโดยการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ การเดินทางไปต่างประเทศแสดงถึงการปรับตัวเข้าสู่ภาวะการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน ทำให้เป็นการพัฒนาคุณภาพของผู้ที่อพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน กล่าวคือ ความกล้าเสี่ยง ความเชื่อมั่นในตนเอง การตรงต่อเวลา ความแข็งแกร่ง กระฉับกระเฉง ความซื่อสัตย์ในความสำเร็จของผลงาน นอกจากนี้การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานได้ส่งผลกระทบต่อครอบครัวและชุมชนอีกด้วย กล่าวคือ มีผลกระทบในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวดีขึ้น มีผลกระทบด้านสังคม ทำให้

ผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานมีความขยันและความมีระเบียบวินัย และมีผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนอีกด้วย

ส่วนชุมชนบ้านหินตั้งในเขตรีสานกลางนั้น ชาวบ้านได้แก้ปัญหาครอบครัวและชุมชน โดยการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานภายในประเทศในด้านกิจการเกษตร ซึ่งมีลักษณะแบบชั่วคราว มีการอพยพไปทั้งครอบครัว เช่น การไปตัดอ้อย ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก การไปทำงานที่กรุงเทพฯ และการไปอื่น ทำให้ทราบสาเหตุของการอพยพไปทำงานต่างถิ่น ซึ่งได้แก่ ปัจจัยหลักคือนายจ้างในชุมชนซึ่งมีสภาพความยากจน และปัจจัยดึงดูดปลายทางซึ่งมีสวัสดิการต่างๆ ให้พอสมควร นอกจากนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน ทำให้ฐานะความเป็นอยู่ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น แต่อาจมีผลกระทบในทางลบเมื่อผู้อพยพต้องทิ้งลูกให้คนแก่ในหมู่บ้านเป็นผู้เลี้ยงดู

สำหรับชุมชนบ้านค่านในเขตรีสานใต้ เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้พบว่าการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานในเมือง ฝ่ายหญิงไปมากกว่าฝ่ายชาย เป็นวัยเจริญพันธุ์ การอพยพแบบชั่วคราว งานที่ไปทำมีหลายประเภท เช่น งานก่อสร้างและเย็บผ้า นอกจากนี้ได้ส่งผลกระทบต่อการทำงานต่างกัน คือ ทำให้ฐานะครอบครัวดีขึ้น

เราอาจจะกล่าวได้ว่า การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานมีความแตกต่างกันเกี่ยวกับประเภทของงานที่ไปทำในแต่ละเขต อย่างไรก็ตามก็ถือว่าเป็นตัวอย่างเนื้อหาสาระของการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน อย่างน้อยที่สุดการอพยพย่อมมีผลกระทบต่อสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในทางที่ดีขึ้น

บทที่ 4

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่อง การจัดการธุรกิจชุมชน

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนในเขตรีสอร์ท

ชุมชนบ้านหนองกะปาด เป็นชุมชนหนึ่งที่ได้เลือกศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการรวมกลุ่มหรือองค์กรธุรกิจชุมชน เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือน ชุมชนนี้เป็นชุมชนขนาดกลาง มีประชากรในทะเบียนบ้านเป็นชาย 272 คน หญิง 272 คน รวมมีประชากรในชุมชน 548 คน จำนวน 106 ครัวเรือน ชุมชนบ้านหนองกะปาดเป็นชุมชนที่มีชาวกูไทยเป็นกลุ่มใหญ่เกือบทั้งหมด และยึดอาชีพการทำไม้กวาดขายมานานประมาณ 80 ปีมาแล้ว นับแต่ไม้กวาดราคาอันละ 5 สดางค์ จนถึงปัจจุบันไม้กวาดราคาอันละ 20-25 บาท รายได้จากการทำไม้กวาดขายเป็นรายได้สำคัญทำให้ชาวบ้านมีเงินใช้ตลอดปี เพราะมีกำไรเฉลี่ยอันละ 10 บาท ในราคาขายอันละ 20 บาท และยังไม่มีการตลาด มีผู้รับซื้อถึงบ้าน เนื่องจากมีคุณภาพดี ทนทาน สวยงาม เหมาะแก่การใช้งานไม้กวาดบ้านเรือน

การผลิตไม้กวาดของชุมชนแห่งนี้ได้ดำเนินการพัฒนาตามลำดับ ทั้งในด้านการพัฒนา รูปแบบและคุณภาพ และส่วนองค์กรหรือกลุ่มผู้ผลิต เพื่อให้การประกอบธุรกิจในครัวเรือนสามารถดำรงอยู่ได้ หรือมีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ช่วงดังนี้

1. การผลิตแบบดั้งเดิม

การผลิตไม้กวาดเชื่อว่าเริ่มมาประมาณ 80 ปีมาแล้ว ตั้งแต่สมัยที่ชุมชนแห่งนี้ยังเต็มไปด้วยป่าไม้หนาทึบ และมีบ้านเรือนเพียง 20-30 หลังคาเรือน ได้มีชาวบ้านขึ้นภูภาคไปหาอาหาร ล่าสัตว์ เห็นดอกแหมเป็นกลุ่ม จึงนำแหมมาผสมกับไม้เครือเถาวัลย์แห้ง ตัดเข้าหากัน ใช้ไม้โม่เป็นค้ำ และเรียกไม้กวาดชนิดนี้ว่า "ไม้กวาดขี้วัว" นับว่าเป็นไม้กวาดรุ่นแรกที่ชาวบ้านผลิตขึ้นใช้ หลังจากนั้นก็ทำขึ้นเพื่อขายภายในชุมชนและต่างชุมชนตามเมืองท่าไกล เช่น เมืองยโสธร ซึ่งขายอันละ 5 สดางค์

อย่างไรก็ตาม ในระยะเวลาต่อมาชาวบ้านได้นำช้างมาเลี้ยง และปล่อยให้ช้างขึ้นภูเขาถูก ช้างได้กินคันแชนทำให้ไม่มีวัสดุในการทำไม้กวาด จึงได้มีการนำเอาหน่อแชนมาปลูกในที่ดินของตนเอง ราคาไม้กวาดชนิดนี้ราคาถูกในช่วงเมื่อ 40-50 ปีที่ผ่านมา ซึ่งมีราคาจาก 10-50 สตางค์ จนได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไม้กวาดที่ใช้ค้ำไม้สร้างไผ่ เมื่อประมาณ พ.ศ.2495-2496 จึงได้มีราคาอันละ 2 บาท และเป็น 2.50 บาท เมื่อประมาณ พ.ศ.2500

การพัฒนาในช่วงแรก คือ การพัฒนารูปแบบไม้กวาดจากไม้กวาดวงมาเป็นไม้กวาด "ค้ำไม้" ซึ่งพัฒนาในช่วง 40-50 ปีมานี้ เนื่องจากไม้กวาดรุ่นเก่าใช้ไม้หน่อกอกแชนหลุดจากไม้กวาดง่าย จำเป็นต้องมีปลายค้ำแข็งเพื่อให้คอกแชนจับกับตัวไม้สร้างไผ่ ซึ่งเป็นไม้ไผ่ขนาดเล็กเหมาะมือ ค้ำยังมีส่วนที่เป็นแขนงเล็กค้ำให้ยาวพอสมควร เหลือแขนงไว้เป็นขอเกี่ยวอันเล็กสำหรับแขวนได้ ชาวบ้านจึงคิดประดิษฐ์ โดยนำคอกแชนที่หาได้ค้ำมาหรือที่ปลูกไว้ และหว่ายต้นเล็ก ๆ นำมาจกให้เป็นค้ำบางๆ เพื่อใช้ตัดสานให้เป็นตาข่าย มีคอกแชนให้ทันคิดกับปลายไม้สร้างไผ่ ก็จะเป็นไม้กวาดรูปแบบใหม่

แม้ว่าไม้กวาดรูปแบบใหม่จะเริ่มใช้มาเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วมา แต่การจำหน่ายก็ยังไม่กว้างขวางเช่นทุกวันนี้ เนื่องจากการเพิ่มประชากรในภาคอีสาน และการสร้างบ้านเรือนยังไม่ขยายครัวเรือนเช่นในยุคต่อมา

ปัจจัยอีกประการหนึ่งคือ เส้นทางคมนาคมก็ยังลำบากในการนำผลผลิตไปจำหน่าย หรือมีผู้มารับซื้อ จึงทำให้การผลิตไม้กวาดเป็นสินค้าที่จำหน่ายเฉพาะในชุมชนหรือตามเมืองใกล้เคียง

เมื่อ 25 ปีที่แล้ว (พ.ศ.2511) ไม้กวาดราคาอันละ 3 บาท

เมื่อ 22 ปีที่แล้ว (พ.ศ.2514) ไม้กวาดราคาอันละ 5 บาท

เมื่อ 20 ปีที่แล้ว (พ.ศ.2516) ไม้กวาดราคาอันละ 7 บาท

จากข้อมูลดังกล่าว อาจจะทำให้เห็นว่าราคาไม้กวาดในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ราคาสูงขึ้นเพียงเล็กน้อย จากเดิมราคาอันละ 2.50 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 5 บาท ใช้เวลานานถึง 17 ปี และราคาขยับสูงขึ้นอีก 2 บาท ในเวลา 2 ปีต่อมา และแม้ว่าราคาไม้กวาดจะไม่สูง แต่ชาวบ้านก็ยังพอใจ เพราะงานทำไม้กวาดเป็นงานเบา ไม่ต้องเสี่ยงต่อการลงทุน วัสดุในการนำมาประกอบก็ไม่มีมากนัก เป็นวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ขนาดเล็ก

(ไม้ลำไ้) หวาย จะมีปัญหาบ้าง คือ คอกแฉะซึ่งไม่พอใช้ ต้องหาซื้อจากแหล่งอื่นในต่างจังหวัด

2. การรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ

ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเริ่มขึ้นราว พ.ศ.2514-2515 เป็นช่วงที่ชุมชนเริ่มมีประชากรหนาแน่นขึ้น เนื่องจากอพยพมาจากชุมชนใกล้เคียง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ปัญหาการเกิดผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ขึ้นในภาคอีสาน โดยเฉพาะในเขตรอยต่อระหว่างจังหวัด เขตบ้านหนองกะปาด บ้านคำชะอี(เก่า) ถือว่าเป็นเขตเทือกเขาภูพาน ซึ่งเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดสกลนคร นครพนม (ขณะนั้นยังขึ้นกับการปกครองของจังหวัดนครพนม) และจังหวัดกาฬสินธุ์ นโยบายการปราบปรามคอมมิวนิสต์ซึ่งมีฐานกำลังอยู่ในป่า ผลักดันให้ชาวบ้านที่หามาหากินในป่าต้องเข้ามาอยู่เป็นหลักแหล่งในชุมชน ให้ทางการควบคุมตรวจสอบได้ง่ายขึ้น ดังนั้นในช่วงนี้จึงมีผู้เข้ามาตั้งบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นทุกแห่ง

เมื่อบ้านเรือนเพิ่มขึ้น ความจำเป็นต้องใช้ไม้กวาดก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ราคาไม้กวาดจึงเพิ่มสูงขึ้นเป็นอันละ 10 บาท ในช่วงนี้มีการนำไม้กวาดไปขายยังแหล่งอื่น ๆ มีกำไรดี จนถึง พ.ศ.2519 ไม้กวาดมีราคาถึงอันละ 15 บาท ผู้คนพากันถักไม้กวาดเพิ่มมากขึ้น ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการขยายตัวในกลุ่มผู้ผลิตไม้กวาด คือ ราคาสินค้าหลังจากเริ่มราคาต่ำมากในช่วง พ.ศ.2519 การลงทุนปลูกมันสำปะหลังแม้ว่าบางปีจะหารายได้ดี แต่ชาวบ้านก็ต้องลงทุน เช่น ค่าค้ายหญ้า ค่าชุมชน ค่าขนมัน หรือแม้แต่การเริ่มต้นปลูกก็ต้องซื้อพันธุ์มาจากที่อื่น การเสี่ยงต่อการขาดทุน ทำให้แตกต่างจากการลงทุนทำไม้กวาดซึ่งไม่มีปัญหาการขาดทุน เพียงแต่กำไรน้อยกว่าเท่านั้น ทั้งนี้ขึ้นกับความสามารถในการผลิตและคุณภาพของสินค้า

การผลิตไม้กวาดแม้ว่าจะเกิดขึ้นมานานแล้ว แต่ชาวบ้านก็ต่างคนต่างผลิต และหาตลาดด้วยตนเองทั้งสิ้น การผลิตไม้กวาดได้ขยายตัวไปตามครัวเรือนต่างมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเป็นอาชีพเสริมหารายได้พอสมควรให้แก่ผู้ผลิต และเป็นงานไม่หนัก เช่น งานปลูกมัน เลี้ยงไม้ แม้จะต้องใช้ทุนทรัพย์อยู่บ้าง แต่ก็ลงทุนครั้งละไม่มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การซื้อคอกแฉะ

แฉมเป็นพืชป่า เป็นกอคล้ายต้นช่า ต้นเชิง ต้นสูงประมาณ 1.30 เมตร ออกดอกในช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม แฉมออกดอกเป็นทรงพุ่ม มีก้านดอกยาว การขยายพันธุ์แฉมนิยมขุดหน่อมาปลูก โดยปลูกให้ห่างกันราว 4-5 เมตร เพื่อรอให้แฉมเจริญเติบโต ขยายพันธุ์เป็นกอใหญ่ แฉมมีอายุประมาณ 10 ปี แต่จะให้ผลดีในช่วงปีที่ 5-6 เนื่องจากแฉมเป็นพืชป่า การปลูกแฉมจึงไม่มีกฎหมายในเรื่องการปลูกมากนัก ไม่ต้องใส่ปุ๋ย ไม่ต้องใช้ยาฆ่าแมลง เมื่อแฉมแก่ชาวบ้านนิยมตัดใบไปทำใบหม่งอก ขณะเดียวกันใบก็เป็นปุ๋ยให้ลำต้นด้วย

อย่างไรก็ตาม ต้นแฉม ใบแฉม สัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ชูบมบริโภค ขณะเดียวกันในฤดูแล้งใบแฉมที่ร่วงหล่นเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี ดังนั้นผู้ปลูกแฉมจึงต้องระวังศัตรูสำคัญ คือ วัว ควาย และไฟป่า

การปลูกแฉมเกิดขึ้นด้วยเหตุผลหลายประการ นับแต่ผู้ทำไม้กวาดมากขึ้น ต่างต้องการดอกแฉมไปทั้งสิ้น แฉมจึงไม่พอต่อความต้องการของชาวบ้าน ยิ่งกว่านั้นแฉมป่าอาจถูกทำลายด้วยไฟป่า วัว ควาย ซึ่งชาวบ้านมักเลี้ยงปล่อยให้สัตว์เล็มหญ้ากินเอง

การตั้งกลุ่มไม้กวาดอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้นจากผลกระทบของงานของกระทรวงสาธารณสุขในช่วงปี พ.ศ.2526 ที่ตำรวจมีผู้สื่อข่าวสาธารณสุข(พสส.) และอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) ในหมู่บ้าน และกองทุนยาขึ้น

หลังจากกลับจากอบรมแล้วเห็นว่ากองทุนยาจะช่วยให้ชาวบ้านซื้อยาและเวชภัณฑ์รักษาโรคราคาถูกลงได้ จึงเสนอต่อหน่วยราชการที่รับผิดชอบขอตั้งกองทุนยาขึ้นเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2526 โดยมีสมาชิกรวม 70 ครอบครัว

การเคลื่อนไหวของการตั้งกองทุนยาขึ้นนั้น ทำให้ผู้ทำไม้กวาดเคลื่อนไหวต้องการจัดตั้งกลุ่มของตนเองบ้าง จึงเรียกพวกตนว่า "กลุ่มไม้กวาด" ใน พ.ศ.2526 แต่กลุ่มไม้กวาดครั้งนั้นยังมีโครงสร้างอย่างหลวมๆ ไม่มีการตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน ไม่มีกิจกรรมของกลุ่มมากนัก กิจกรรมที่ได้ทำมีดังนี้

1. เมื่อมีลูกค้ามาซื้อไม้กวาดจำนวนมาก ผู้ผลิตไม้กวาดจะบอกกล่าวกันไปให้เตรียมไม้กวาดมาให้เขาเลือกซื้อ ทั้งนี้เพราะผู้ซื้อที่นำรถยนต์มาจากจังหวัดไกลๆ ต้องการจำนวนไม้กวาดปริมาณมาก จึงจะคุ้มค่ากับการว่าจ้างรถยนต์มาซื้อไปจำหน่าย

2. กลุ่มไม้กวาดจะออกไปซื้อดอกแหม่ร่วมกัน ทั้งนี้เนื่องจากแหม่ไม่พอใช้ตลอดปี แหล่งที่ไปซื้อคือ แหม่เหือกเขาภูพานซึ่งมีป่าแหม่ เช่น กิ่งอำเภอเต่างอย อำเภอกุศมาท จังหวัดสกลนคร ไปซื้อจากทั้งลาวด้วยตนเอง หรือหมู่บ้านศิคริมฝั่งโขงซึ่งคิดค่าซื้อดอกแหม่จากลาว

อย่างไรก็ดี กลุ่มที่ไปซื้อดอกแหม่ก็หาได้รวมเงินกันไปซื้อ ยังต่างคนต่างซื้อ การไปเป็นกลุ่ม 3 คน 4 คน เป็นเพียงเพื่อนร่วมทางเท่านั้น

จะเห็นว่ากิจกรรมของกลุ่มไม้กวาดขณะนี้ไม่มีสิ่งผูกพันกันแต่อย่างใด การรวมตัวเป็นกลุ่มมีเป้าหมายเพื่อเรียกร้องให้หน่วยราชการให้ความสนใจ และช่วยเหลือด้านงบประมาณกองทุนเช่นเดียวกับกองทุนยา แต่หน่วยงานระดับจังหวัด คือ จังหวัดมุกดาหารในขณะนั้น (2526) แม้จะได้ตั้งเป็นจังหวัดใหม่เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2525 แต่ความไม่พร้อมของหน่วยงาน ตลอดจนนโยบายของจังหวัดก็อาจไม่ลงลึกมาถึงการสนับสนุนกลุ่มอาชีพ ในท้องถิ่นระดับหมู่บ้านได้ ชาวบ้านตนเองกะบาทจึงต่อสู้กันด้วยตนเองต่อไป

3. การรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ

ดังได้กล่าวแล้วว่า พัฒนาการกองทุนไม้กวาดเกิดขึ้นจากกองทุนยาประจำหมู่บ้าน ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2526 ในปีต่อมาสมาชิกกองทุนยามากขึ้น จึงมีโครงการตั้งเป็นร้านสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน จนถึง พ.ศ. 2528 จึงได้ตั้งร้านค้าสหกรณ์ขึ้น โดยตั้งที่หมู่บ้านผู้ใหญ่คำปอน สุวรรณรัตน์ หรือจัดตั้งคณะกรรมการสหกรณ์ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการโดยตำแหน่ง

ในปี พ.ศ. 2529 กลุ่มไม้กวาดผลิตสินค้าขึ้นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะทางจังหวัดมุกดาหารเปลี่ยนแปลงผู้ว่าราชการจังหวัด เป็น นายถนน ช่างนุวงศ์ ใน พ.ศ. 2528 เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดคนใหม่ ให้ความสนใจต่อการพัฒนาชุมชนชนบท โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการทำมาหากินของราษฎร โดยเฉพาะในเขตบ้านคำชะอี มีความร่วมมือกับจังหวัดเร่งรัดพัฒนาหลายโครงการ เช่น โครงการอนุรักษ์นันทอุทยานน้ำตกบ้านคำชะอี เป็นต้น แรงผลักดันอีกส่วนหนึ่งเกิดจากนโยบายของผู้ใหญ่บ้าน นายคำปอน ซึ่งต้องการให้การรวมกลุ่มของผู้ผลิตไม้กวาดมีความก้าวหน้ามากกว่าที่เป็นอยู่ จึงหาทางสนับสนุนทุกวิถีทาง โดยเฉพาะการมีไม้กวาดวางจำหน่ายที่ร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้านเป็นหลักแหล่ง สามารถหาซื้อได้เลือกได้ และเมื่อหน่วยราชการมาเยี่ยมเยียนก็สามารถนำสินค้าที่มีอยู่เสนอต่อผู้ซื้อได้ทันที

อย่างไรก็ตามปัญหาที่กลุ่มไม้กวาดพบในช่วง พ.ศ.2530 ก็คือ สมาชิกกลุ่ม ไม้กวาดผลิตไม้กวาดออกมาจำนวนมากเหมือนกัน แต่ไม่สามารถจำหน่ายได้ ทางร้านสหกรณ์ หมู่บ้านก็มีพื้นที่ไม่มากนักที่จะเก็บไม้กวาดจำนวนมากได้หมด คณะกรรมการจึงได้เสนอผู้ว่า ราชการจังหวัดมุกดาหารให้ช่วยเหลือลดราคาจูงใจ แต่ก็ไม่ได้ผลอะไร จุดนี้ทำให้เกิดความ หือหั่นในกลุ่มผู้ทำไม้กวาด

จะเห็นได้ว่ากลุ่มไม้กวาดได้ช่วยตัวเองมาตลอด นับแต่การรวมกลุ่ม การผลิต การหาตลาด จนเข้าสู่ พ.ศ.2530 จึงได้มีหน่วยราชการเข้ามาช่วยเหลือ โดยหน่วยงาน พัฒนาชุมชนจังหวัดมุกดาหาร ได้ให้เงินทุนจำนวน 2,000 บาท นำไปซื้อดอกแฉะมาให้ สมาชิกกู้ยืม คณะกรรมการดำเนินงานได้ออกเดินทางไปซื้อดอกแฉะจากแหล่งปลูกแฉะลาวที่ ส่งมาขายในเขตอำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย และที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เมื่อได้แฉะมาแล้วก็นำมาจำหน่ายให้สมาชิกไปทำไม้กวาดขาย โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อปี

ในช่วงนี้จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานของกลุ่มดีขึ้น กลุ่มมีเงินกองทุนสนับสนุน และมีตลาด โดยเฉพาะที่ร้านสหกรณ์ ซึ่งมีไม้กวาดของสมาชิกประมาณ 200 อัน และแม้ สมาชิกจะขายไม้กวาดยังไม่ได้ แต่ก็อาศัยการหมุนเวียนจากร้านค้าสหกรณ์หมู่บ้านออกให้ สมาชิกผู้ส่งไม้กวาดไปก่อน

การผลิตไม้กวาดในช่วงนี้เป็นไปอย่างคึกคัก เพราะชื่อเสียงไม้กวาดบ้านหนอง กะปาดเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหลายจังหวัด เช่น ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ฯลฯ ขณะ เดียวกันเงินทุนจากพัฒนาชุมชนก็ยังให้การสนับสนุน จึงทำให้ในปี 2534 สมาชิกกลุ่ม กองทุนไม้กวาดสามารถนำเงินไปช่วยสร้างทางน้ำซีเมนต์ลงลำห้วย สิ้นเงินไป 3,200 บาท นับเป็นการนำดอกเบียมาใช้ให้เป็นประโยชน์

แม้ว่ากลุ่มกองทุนไม้กวาดจะประสบความสำเร็จไปก้าวหนึ่งแล้วก็ตาม แต่กองทุน แห่งนี้ก็ยังมีปัญหาเรื่องการจำหน่ายไม้กวาด ซึ่งตรงราคาขายส่งอันละ 20 บาทมาเป็น เวลานานแล้ว ราคาไม้กวาดเคยขึ้นสูงถึงอันละ 25 บาทครั้งหนึ่งใน พ.ศ.2524-2525 หลังจากนั้นก็เห็นว่าไม่มีโอกาสขึ้นราคาอีก เพราะมีผู้ผลิตมาก ผู้ผลิตต้องรอขายให้กับ พ่อค้าแม่ค้าที่มารับซื้อ หรือนำไปส่งตามร้านขายประจำที่สั่งซื้อไว้ การขาย

ที่สหกรณ์หมู่บ้านยังไม่ได้ผูกกัน ทั้งนี้เพราะในปี พ.ศ. 2536 ได้มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำหมู่บ้าน คนใหม่ ซึ่งยังไม่มั่นใจนโยบายให้ทำไม้กวาดไปฝากขาย

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนในเขตอีสานกลาง

ชุมชนบ้านหนองวางแบ่งการปกครองเป็น 3 หมู่ คือ หมู่ 1 คือ บ้านหนองวาง หมู่ 8 บ้านวางน่าง และหมู่ 11 บ้านหนองเจริญ อยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคาม 5 กิโลเมตร มีประชากรทั้งสิ้น 3,723 คน จำนวน 718 ครัวเรือน โดยชุมชนมีตั้งองค์กรชุมชนหลักที่เลือกศึกษา คือ กลุ่มเกษตรกรท่อนาวางน่าง เพื่อแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการรวมกลุ่มเป็นองค์กรธุรกิจชุมชนขึ้น

กลุ่มเกษตรกรท่อนาวางน่าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นองค์กรธุรกิจชุมชนขนาดเล็ก ซึ่งตั้งขึ้นมาเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2533 โดย ประธานสมพงษ์ มาจันทร์ ประธานกลุ่มคนแรกและคนปัจจุบัน การถือกำเนิดของกลุ่มเกิดจากความพยายามที่จะแก้ปัญหาหลักของชาวนา 2 ประการ คือ ปัญหาหนี้ที่ชาวนาใช้ในการผลิต กับปัญหาการตลาด คือ ชาวนาขายข้าวไม่ได้ราคา แรงตลาดทางหนึ่งมาจาก พ่อจารย์บัวศรี ศรีสูง แห่งบ้านคงเค็ง ที่ต้องการเห็นชาวนารวมกลุ่มกัน เพื่อให้เกิดการพึ่งตัวเองและเกิดอำนาจต่อรองกับนายทุน นอกจากนี้กลุ่มยังได้แรงสนับสนุนเงินทุนจากศูนย์วิจัย ทำให้กิจกรรมของกลุ่มซึ่งเกิดขึ้นมากมายดำเนินไปได้

พัฒนาการของธุรกิจชุมชนของชุมชนหนองวางอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรกเป็นกลุ่มเลี้ยงสัตว์ ช่วงที่สองเป็นกลุ่มเกษตรกรท่อนาวางน่าง ช่วงที่สามเป็นกลุ่มธุรกิจองค์กรชาวนา ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มเลี้ยงสัตว์ (2528-2532)

กลุ่มเลี้ยงสัตว์กำเนิดขึ้นจากแรงผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) คือ สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชนมหาสารคาม (สำนักงานตั้งที่บ้านแก่งเลิงจาน ห่างจากบ้านหนองวางไปทางตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 5 กิโลเมตร) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ศูนย์วิจัย" เป็นผู้สนับสนุนโดยตรง ทางศูนย์วิจัยได้สนับสนุนให้ชาวบ้านตั้งสมาคมพัฒนาตำบล (Tambon Development Association) หรือ TDA ขึ้น เพื่อเป็นองค์กรหลัก

ของการพัฒนาตำบล แต่ในความเป็นจริงกิจกรรมหลักเป็นการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์มากกว่า ชาวบ้านจึงเรียกว่า กลุ่มเลี้ยงสัตว์ สมาชิกกลุ่มเลี้ยงสัตว์ในแต่ละชุมชนจะมีหัวหน้าหน่วยเกษตรกรรม 1 คนเป็นหัวหน้า เป็นคู่ประสานงานกับศูนย์วิจัยโดยผ่านคู่ประสานงานทั่วไปของศูนย์ กิจกรรมที่กลุ่มเลี้ยงสัตว์ทำและศูนย์วิจัยสนับสนุนมี 2 ประเภท ประเภทแรกคือ การเลี้ยงสัตว์ ทางศูนย์วิจัยจะขายลูกสัตว์ ซึ่งมี ลูกหมู ลูกไก่ ลูกปลา เป็นหลัก โดยขายให้เป็นเงินเชื่อ สำหรับกิจกรรมประเภทที่ 2 ที่ศูนย์วิจัยสนับสนุน คือ ส่งเสริมการสร้างถังกักน้ำฝนขนาดใหญ่ ใถ่งน้ำขนาดใหญ่ ส้วมราดน้ำ สมาชิกคนใดต้องการวัสดุเพื่อสร้างสิ่งเหล่านี้ก็แจ้งผ่านหัวหน้าหน่วยเกษตรกรรมหรือคู่ประสานงานก็ได้ ทางศูนย์ก็จะนำมาส่ง ชาวบ้านก็ค่อนข้างสะดวกเหล่านี้ ศูนย์วิจัยจึงเป็นหน่วยงานเอกชนที่สำคัญที่สุดในการสนับสนุนให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำสะอาด มีส้วมใช้ แต่กลุ่มเลี้ยงสัตว์ได้หยุดลงในปี 2532 สาเหตุเนื่องมาจากคู่ประสานงานได้นำเงินที่สมาชิกส่งคืนศูนย์วิจัย (ค่าลูกสัตว์และอาหารสัตว์) หนีหายไปจนทุกวันนี้

2. กลุ่มเกษตรกรทำนาแว้งนาง (2532-ปัจจุบัน)

กลุ่มนี้เป็นการพัฒนาขึ้นมาอีกขั้นหนึ่งของกลุ่มเลี้ยงสัตว์ที่ล้มไปในปี 2532 แต่ก็ยังเกี่ยวข้องกับศูนย์วิจัยอยู่มากในเรื่องความสัมพันธ์จากศูนย์ในเรื่องเงินทุน แต่บทบาทในการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการริเริ่มกิจกรรมใหม่ ๆ การจัดการ อยู่ที่ว่าหัวหน้ากลุ่มซึ่งเป็นชาวบ้าน มิใช่อยู่ที่คู่ประสานงานซึ่งเป็นนักพัฒนาเอกชนอย่างแต่ก่อน

กลุ่มเกษตรกรทำนาแว้งนางได้จดทะเบียนกลุ่มเป็นนิติบุคคล เพื่อให้เป็นกลุ่มที่ถูกต้องตามกฎหมายตั้งแต่วันที่ 19 กรกฎาคม 2533 ผู้ริเริ่มตั้งกลุ่ม คือ นายสมพงษ์ มาจันทร์ ชาวบ้านนิคมเรียกประธานสมพงษ์ (ปัจจุบันอายุ 45 ปี) โดยได้แนวความคิดมาจาก พ่อจารย์บัวศรี ศรีสูง แห่งบ้านคงเค็ง อ. เมือง จ.มหาสารคาม (พ่อจารย์บัวศรีเสียชีวิตเมื่อปี 2535) พ่อจารย์บัวศรีมีความคิดในเรื่องการพึ่งตนเอง การแก้ปัญหาของชาวอีสาน โดยหันกลับไปดูรากเหง้าของวัฒนธรรมอีสานซึ่งมีรากเหง้ามาจากพระพุทธศาสนา และยึด 12 คอง 14 พุทธธรรมคำสอนที่เป็นจุดสำคัญ คือ การเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก และตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ความคิดของประธานสมพงษ์แม้จะเน้นการพึ่งตนเองของชาวบ้าน แต่เน้นการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดอำนาจการต่อรอง ไม่เท่ากับพ่อค้า หรือองค์การพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานของรัฐ นอกจากนี้ยังเน้นการทำธุรกิจของกลุ่มเพื่อตัดคอนพ่อค้าออกไปด้วย

เป้าหมายของกลุ่มก็คือ ความอยู่ดีกินดี มีฐานะที่ดีขึ้น ความคิดดังกล่าวก่อให้เกิดกิจกรรมของกลุ่มขึ้นมาภายในช่วงเวลาไม่ถึง 3 ปี ดังต่อไปนี้

1) กิจกรรมซื้อขายข้าวเปลือก (2533-ปัจจุบัน)

กิจกรรมซื้อขายข้าวเปลือก เป็นกิจกรรมที่ประชาชนสหกรณ์และกรรมการบริหารให้ความสำคัญมากมาแต่ต้น เพราะเห็นว่าชาวนาถูกพ่อค้าและเจ้าของโรงสีเอาเปรียบมาตลอด จึงได้ทำกิจกรรมรับซื้อขายข้าวเปลือกขึ้นมาตั้งแต่ตั้งกลุ่ม โดยกลุ่มมีหลักการอยู่ว่า (1) ไม่ว่าใครจะมาซื้อหรือขายข้าวกับกลุ่มจะต้องใช้ค่าชั่งของกลุ่ม ซึ่งเที่ยงตรงตรวจสอบได้ตลอดเวลา และให้คนซื้อและคนขายชั่งเองด้วย โดยมีกรรมการที่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ชั่ง (2) จะซื้อข้าวในราคาตลาดหรือสูงกว่าเล็กน้อย (3) จะขายข้าวให้คนที่ให้ราคาสูงสุด (4) การซื้อและขายจะใช้ระบบเงินสดเท่านั้น อนึ่งการซื้อขายข้าวแต่ละปีประชาชนจะแต่งตั้งกรรมการซื้อขายประมาณ 10 คน มีทั้งกรรมการบริหารและสมาชิกมาเข้าเวรกันรับซื้อขายคราวละ 2-4 คน แล้วแต่ช่วงที่มีการซื้อขายกันว่ามากหรือน้อย ช่วงที่มีการซื้อข้าวมาก ได้แก่ ปลายเดือนธันวาคมจนถึงเดือนมกราคม จะใช้กรรมการซื้อ 4 คนต่อวัน

2) กิจกรรมซื้อขายปุ๋ยเคมี (2533-ปัจจุบัน)

กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญ เพราะมีผลกระทบต่อสมาชิกมาก เช่นเดียวกับกิจกรรมซื้อขายข้าวซึ่งเป็นส่วนปลายของกระบวนการผลิตข้าว แต่ปุ๋ยเคมีเป็นส่วนต้นของกระบวนการผลิตข้าว เนื่องจากผลผลิตในระยะหลังต่ำ เพราะใช้ที่ดินซ้ำซากมาเป็นเวลานาน การใส่ปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยคอกมีความจำเป็น แต่ในระยะหลังชาวนานิยมใช้ข้าวพันธุ์ กข. ซึ่งต้องใช้ปุ๋ยเคมีจึงจะเจริญเติบโตเร็ว ทางกลุ่มจึงยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือสมาชิก โดยไปซื้อเงินสดปุ๋ยเคมีจากศูนย์มีชัยมาขายให้สมาชิก พอขายข้าวได้ก็นำเงินมาคืนกลุ่ม ดังนั้นกิจกรรมปุ๋ยเคมีเป็นกิจกรรมที่ดึงชาวบ้านเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มได้เป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านต้องการปุ๋ยเคมี ชาวบ้านเห็นประโยชน์จากการรวมกลุ่มดังกล่าว

3) กิจกรรมเลี้ยงสัตว์ (2533-ปัจจุบัน)

กิจกรรมเลี้ยงสัตว์ทำมาตั้งแต่มีกลุ่มเลี้ยงสัตว์ในปี 2528 เมื่อกลุ่มเลี้ยงสัตว์ล้มไปในปี 2532 กิจกรรมก็ชะงักไปชั่วคราว เมื่อตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมาในปี 2533 กิจกรรมนี้ก็เกิดขึ้นอีก สมาชิกกลุ่มเลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่ก็มาเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอีก

การเลี้ยงหมูเป็นกิจกรรมหลักของกิจกรรมนี้ การเลี้ยงหมูแต่เดิมเมื่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาฯขึ้นมาเลี้ยงเฉพาะลูกหมูเท่านั้น โดยทางกลุ่มไปซื้อลูกหมูเป็นเงินสดจากศูนย์มีชัยมาขายให้สมาชิก สาเหตุที่ซื้อลูกหมูจากศูนย์มีชัย เพราะลูกหมูมีคุณภาพดี เลี้ยงโตเร็ว และไม่ค่อยเป็นโรค ความผูกพันที่กลุ่มได้รับความช่วยเหลือจากศูนย์มีชัยก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่กลุ่มซื้อลูกหมูจากศูนย์มีชัย

นอกจากกลุ่มจะขายลูกหมูแล้ว ในปี 2535 กลุ่มยังได้ขยายกิจกรรมนี้ออกไปอีก โดยส่งเสริมให้สมาชิกเลี้ยงหมูแม่พันธุ์ ซึ่งขณะนั้นมี 4 รายที่กลุ่มส่งเสริมโดยให้กู้เงินไปรายละ 4,000 บาท

กิจกรรมที่ควบคู่ไปกับการขายลูกหมู เลี้ยงหมูแม่พันธุ์ ก็คือ การขายหัวอาหารหมูให้สมาชิก .กิจกรรมนี้ทำมาตั้งแต่แรกตั้ง เพราะหัวอาหารหมูเป็นของคู่กับการเลี้ยงหมูขุน โดยทางกลุ่มจะซื้อหัวอาหารจากพ่อค้าหรือไม่กี่ศูนย์มีชัยมาขายให้สมาชิก ตอนซื้อกลุ่มมีเงื่อนไขว่าจะต้องเปิดคุณภาพอาหารก่อน โดยคนกลุ่มนี้ซึ่งเทคนิคอันนี้จะบอกว่าอาหารที่จะซื้อมีคุณภาพดีหรือไม่ หรือว่าเป็นของค้างสต็อก ซื้อแล้วเอามาผสมขายสมาชิก

กิจกรรมเลี้ยงสัตว์ที่กลุ่มสนับสนุนสมาชิกนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีการสนับสนุนให้สมาชิกเลี้ยงไก่พื้นเมือง ซึ่งตลาดนิยมและให้ราคาสูงกว่าไก่ฟาร์มมาก ปัจจุบันราคาที่ซื้อขายในตลาดมหาสารคามหรือขอนแก่นก็โลกรัมละ 50-55 บาท (ตอนชนแล้ว) นอกจากนี้กลุ่มยังมีการบริหารจัดการที่มีความรู้ เรื่องการหยอดวัคซีนป้องกันโรคระบาดในไก่

กิจกรรมเลี้ยงวัวเนื้อ(ลูกผสม) เป็นอีกโครงการที่กลุ่มส่งเสริมมาตั้งแต่ปลายปี 2534 โดยในปีแรกได้จัดสรรวัวให้สมาชิกรายละ 2 ตัว หมู่บ้านสมาชิกละ 5 ราย (10 ตัว) เป้าหมายก็เพื่อให้สมาชิกหันไปใช้ปุ๋ยคอกมากกว่าปุ๋ยเคมี เพื่อรักษาสภาพแวดล้อม และยังประหยัดเงินค่าปุ๋ยเคมี อีกทั้งเป็นการสร้างหลักทรัพย์ในรูปของวัวให้กับสมาชิกอีกด้วย

กลุ่มยังส่งเสริมให้สมาชิกเลี้ยงปลา และกลุ่มยังเลี้ยงปลาเสียเองด้วย ในกรณีที่หลังกลุ่มได้ขอเช่าหนองสาธารณะของหมู่บ้านในปี 2535 วงเงิน 5,500 บาท แล้วเอาปลามาปล่อย พอครบปีก็สูบน้ำออกจับปลาขายได้เงิน 15,000 บาท หักค่าสูบน้ำออก 2,400 บาท ได้กำไรเข้ากลุ่ม 7,100 บาท (ยังไม่รวมปลาที่สมาชิกกลุ่มหลายคนเอามาทำอาหารระหว่างสูบน้ำออกจากหนอง) ในกรณีแรกกลุ่มได้มอบหมายให้กรรมการบริหาร 3

คน รับคิดซ่อมผลิตภัณฑ์พลาสติก แม่พิมพ์พลาสติก ขยายให้สมาชิกเอาไปเลี้ยง หรือกรณีแม่พิมพ์พลาสติก
เอาไปขยายพันธุ์ต่อ

สำหรับกิจกรรมหลักที่กำลังจะเริ่มต้น คือ การเลี้ยงขยาย หน่ออยู่ใน
ระหว่างทดลองสีเพื่อรับเครื่องให้ข้าวที่สีมีคุณภาพดี กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมของกลุ่ม
ธุรกิจองค์กรชาวม้ง ซึ่งเป็นเครือข่ายกับกลุ่มเกษตรกรทอผ้านาแวงน่าง โดยมีประธานเป็น
คนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายขยายออกไปถึง 13 ตำบล ธุรกิจนี้เพิ่งเริ่มได้ 4
เดือน

นอกจากนี้กลุ่มเกษตรกรทอผ้านาแวงน่างได้มีกิจกรรมหลายอย่างเกิดขึ้นในปี
2534 คือ กิจกรรมเงินกู้ กิจกรรมชาแหละหมูชาย และกิจกรรมเกษตรผสมผสาน และในปี
2536 ได้มีกิจกรรมใหม่ 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมร้านค้า และกิจกรรมออมทรัพย์

กล่าวโดยสรุปกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรทอผ้านาแวงน่าง แม้ว่าจะมีอายุ
ของการทำกิจกรรมได้ประมาณ 34 เดือน แต่มีกิจกรรมเกิดขึ้นมากมายถึง 8 กิจกรรม
โดยเกิดขึ้นในปีแรก (2523) 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมเลี้ยงสัตว์ กิจกรรมนุ้ยเคมี และกิจ
กรรมซื้อขายข้าวเปลือก พอปีที่ 2 (2534) ได้เพิ่มอีก 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมเงินกู้ กิจ
กรรมชาแหละหมูชาย และกิจกรรมเกษตรผสมผสาน ปีที่ 3 (2535) ไม่มีกิจกรรมเกิดใหม่
ปีที่ 4 (2536) มีกิจกรรมใหม่ 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมร้านค้า และกิจกรรมออมทรัพย์

2533	2534	2536
- กิจกรรมเลี้ยงสัตว์ - กิจกรรมนุ้ยเคมี - กิจกรรมซื้อขายข้าวเปลือก	- กิจกรรมเงินกู้ - กิจกรรมชาแหละหมูชาย - กิจกรรมเกษตรผสมผสาน	- กิจกรรมร้านค้า - กิจกรรมออมทรัพย์

หากนำกิจกรรมทั้ง 8 นี้มาจัดกลุ่มเสียใหม่ตามวัตถุประสงค์หลักของการทำกิจกรรมแต่ละกิจกรรม อาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ประเภทแรกกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการผลิต โดยเฉพาะการขาดเงินทุนในการผลิต หรือเครื่องมือในการผลิตอื่นๆ กิจกรรมประเภทนี้มี 4 กิจกรรม คือ กิจกรรมนุ้ยเค็ม กิจกรรมเงินกู้ กิจกรรมเลี้ยงสัตว์ และกิจกรรมออมทรัพย์ ประเภทที่ 2 กิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการตลาด (การจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกร) มี 3 กิจกรรมที่อยู่ในประเภทนี้ คือ กิจกรรมซื้อขายข้าวเปลือก กิจกรรมเช่าแหล่งหมูชาย และกิจกรรมร้านค้า ประเภทที่ 3 กำกับระหว่างการแก้ปัญหาการตลาดและการผลิต คือ กิจกรรมเกษตรแบบผสมผสาน ประเภทที่ 4 เป็นกิจกรรมประเภทสวัสดิการ ซึ่งได้แก่ กิจกรรมเงินกู้ (ซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในประเภทที่ 1 กู้มาใช้ในการผลิต อีกส่วนหนึ่งกู้เวลาเกิดเรื่องฉุกเฉิน เช่น อุบัติเหตุ เจ็บป่วย)

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมที่กลุ่มสร้างขึ้นก็เพื่อแก้ปัญหาหลักของเกษตรกร 2 ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น คือ ปัญหาขาดเงินทุนในการทำการผลิต กับปัญหาการตลาด คือ ปัญหาการจำหน่ายผลผลิตไม่ได้ราคา การพัฒนาจากกลุ่มเกษตรกรทานาแวงน่าซึ่ง เป็นกลุ่มระดับตำบล เป็นกลุ่มธุรกิจองค์กรชาวบ้าน(ธุรกิจโรงสี) อันเป็นระดับอำเภอ จะช่วยแก้ปัญหาการตลาดได้ดีขึ้น เพราะโรงสีของกลุ่มซึ่งมีเครือข่ายถึง 13 ตำบล จะช่วยเป็นแหล่งระบายข้าวจากมือเกษตรกรได้ไม่น้อย

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนในเขตอีสานใต้

ชุมชนบ้านลองทองได้เลือกเป็นชุมชนที่แสดงภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาครอบครัว และชุมชน อยู่ห่างจากจังหวัดนครราชสีมา 14 กิโลเมตร มีประชากร 761 คน เป็นชาย 385 คน และหญิง 376 คน จำนวน 152 ครัวเรือน

เมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว หรือประมาณ พ.ศ.2440 มีชายคนหนึ่งเป็นคนมอญ ไม่ทราบว่ามีมาจากที่ใดแน่ชัด ได้เข้ามาอยู่ที่บ้านลองทอง ชื่อ นายจันทร์ มีฝีมือในการทำเหล็กให้เป็นเครื่องใช้จำพวกมีดและเสียม ชาวบ้านที่เป็นชายหนุ่มได้เห็นนายจันทร์ตีเหล็กจึงขอเรียนรู้ด้วย ซึ่งได้แก่ นายโห้ นายไกร นายพัน ซึ่งเป็นชาวบ้านลองทอง และเป็นปู่ของ นายเสี่ยม กระจำงโพธิ์ ในเวลาใกล้เคียงกันก็มีชายหนุ่มจากชุมชนใกล้เคียงได้มาฝึกตี

เหล็กค้ำย เช่น บ้านมะค่า บ้านโพธิ์ บ้านหนองบัว การถ่ายทอดวิชาตีเหล็กจะสืบทอดทั้งภายในตระกูลของตนเอง จากพ่อสู่ลูกชาย และยังมีลูกจ้างที่มาทำงานในเตาตีเหล็กอีก ทำให้การตีเหล็กได้แผ่ขยายออกไปในเขตตำบลบ้านโพธิ์ ได้แก่ บ้านมะค่า บ้านหนองบัว บ้านมุ้ง บ้านแสนเมือง หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ราว พ.ศ. 2490 การตีเครื่องเหล็กได้รับความนิยมมาก เพราะเป็นที่ต้องการของตลาด ซึ่งเป็นเกษตรกรต้องการเครื่องมือจากพวกมีด จอบ เสียม และเคียว เพื่อให้บุกเบิกพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยแต่ละชุมชนที่ตีเครื่องเหล็กจะมีลักษณะการตีเหล็กเฉพาะอย่าง เรียกได้ว่าเป็นความชำนาญของช่างแต่ละชุมชน เช่น ถ้าต้องการจะได้มีดโต้และมีดหัวมน ต้องไปซื้อที่เตาบ้านลองทอง ต้องการเคียวต้องไปที่บ้านมุ้ง ต้องการมีดเหลาดอก มีดเหมียว ต้องไปที่บ้านหนองบัว และถ้าต้องการจอบและเสียมต้องไปซื้อที่บ้านโพธิ์กับบ้านแสนเมือง ต่อมาลักษณะเด่นเฉพาะของแต่ละชุมชนเริ่มหมดไป แต่ละชุมชนจะมีช่างตีเหล็กที่ตีได้หลายรูปแบบ ทั้งนี้เนื่องจากการมีความสัมพันธ์กัน โดยการแต่งงานระหว่างชุมชน และการขายสินค้าไปขายต่างถิ่น ได้เห็นรูปแบบที่ตีๆ ก็จะมาเป็นตัวอย่างหัดเลียนแบบแล้วตีจำหน่ายต่อไป

รูปแบบการซื้อขายเครื่องเหล็กของชุมชนตำบลบ้านโพธิ์และของบ้านลองทองสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ

1. ยุคก่อนมีรถไฟสายอีสาน (ก่อน พ.ศ. 2443)

เมื่อตีเหล็กเป็นเครื่องใช้เสร็จแล้ว ช่างหรือสมาชิกในครอบครัวก็จะจัดสินค้าใส่ไม้ตะเอนหรือกล่องไม้บรรจครึ่งละ 20-30 เล่ม ห่อแค้มยกไปได้ ออกเดินทางจากชุมชนตามทางเกวียนไปยังชุมชนข้างเคียง ค่าไหนอนมนั้น บางครั้งขออาศัยวัดนอน หรืออาศัยบ้านญาติที่มีอยู่ในชุมชนที่เดินทางผ่าน และต่อมามีการใช้ไม้คานหาบตะกร้า 2 ใบ ทำให้บรรทุกได้มากขึ้น ระยะเวลาที่ใช้ในการขายไม้แน่นอน บางครั้งขาย 2 วันหมด บางครั้งก็ 5 วัน ขายแบบเงินสด ช่วงที่ไปขายจะเป็นช่วงที่ว่างจากการทำนาแล้ว คือ ประมาณเดือนธันวาคมถึงเดือนพฤษภาคม

2. ยุคมีรถไฟสายอีสาน-ก่อนมีถนนมิตรภาพ (ประมาณ พ.ศ. 2443-2502)

การค้าเครื่องเหล็กได้ชะลอการผลิตชั่วคราวในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา เพราะเกรงว่าจะไม่ปลอดภัยในการเดินทาง หลังจากสงครามสงบแล้วช่วงนี้เองทางรถไฟสายอีสานได้สามารถใช้งานได้ เครื่องเหล็กก็ถูกนำขึ้นรถไฟไปขายยังเมืองต่างๆที่รถไฟ

ผ่าน ผ่าน โดยผู้ชายจะเดินไปขึ้นรถที่สถานีบ้านพระพุทธ ซึ่งห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศใต้ ประมาณ 7 กิโลเมตร โดยจะนำไปขายแถวปากช่อง มวกเหล็ก สระบุรี บางครั้งไปต่อรถ ที่ชุมทางภาชีเพื่อต่อรถไฟสายเหนือไปขายแถวนครสวรรค์ และเมื่อทางรถไฟสายอีสาน เหนือเสร็จ ชาวบ้านก็นำเครื่องเหล็กไปขึ้นรถไฟที่สถานีบ้านสระธรรมชั้น ซึ่งอยู่ห่างจาก หมู่บ้านไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 8 กิโลเมตร เพื่อขึ้นไปทางขอนแก่นและอุดร ธานีจนถึงหนองคาย ผู้ขายนิยมเดินทางโดยรถไฟกันมาก เพราะสินค้าขายดีมาก ห้างนี้เนื่อง จากสมัยนั้นยังไม่มีคู่แข่ง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 เริ่มมีช่างตีเหล็กได้รวบรวมเครื่อง เหล็กของตนเอง และรับซื้อจากช่างในชุมชน สันนิษฐานว่าเจ็กเส่งซึ่งเป็นชาวจีนและเป็น ช่างตีเหล็กมาอยู่ที่บ้านมะค่า (ห่างจากบ้านลองทองไปทางทิศตะวันตกประมาณ 2 กิโลเมตร) ได้เปิดร้านค้ารวบรวมเครื่องเหล็กเป็นคนแรก ต่อมาก็มีช่างคนอื่นเริ่มทำตามบ้าง เพราะเห็นว่าได้ผลกำไรดี ส่วนพ่อค้าหาบเร่เริ่มนำเครื่องเหล็กบรรทุกใส่ท้ายรถจักรยาน สองล้อไปขาย ทำให้เดินทางได้ไกลขึ้น

3. ยุค พ.ศ. 2502-ปัจจุบัน

เป็นสมัยที่ทางหลวงหมายเลข 2 (ถนนมิตรภาพ) สร้างเสร็จแล้ว เริ่มมีรถ ประຈาทางวิ่ง ทำให้มีความสะดวกเพิ่มมากขึ้น เพราะถนนห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตรเท่านั้น ซึ่งใกล้กว่าทางรถไฟมาก พ่อค้าจะเดินทางไปที่ต่างจังหวัด เช่น สระบุรี ขอนแก่น และอุดรธานี การนำสินค้าไปขายนั้นนอกจากจะได้ผลกำไรแล้ว ช่างตี เหล็กยังได้ไปเห็นรูปแบบเครื่องใช้ชนิดต่างมากขึ้น โดยเฉพาะมีค และจะนำมาเป็นแบบ อย่าง การไปขายจะมีทั้งชายปลีกและชายส่งตามร้านค้า ถ้าช่างคนใดมีฝีมือดีร้านค้าจะสั่ง รับสินค้าเป็นประจำ และบางร้านก็ให้ตัวอย่างสินค้าที่ต้องการของตลาดแก่ช่างเพื่อให้ตีส่ง ด้

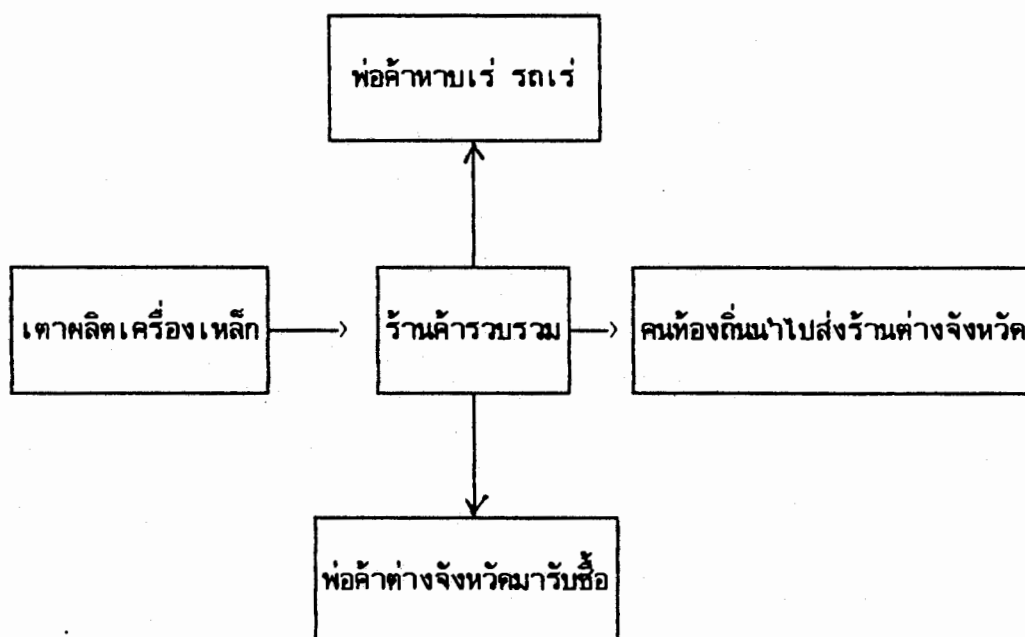
เมื่อประมาณปี 2510 ได้มีคนที่มีฐานะดีจากการตีเหล็ก สามารถเก็บเงินได้ มากพอได้เปิดร้านค้าในบ้านของตนเอง รับซื้อรวบรวมเครื่องเหล็กของช่างต่างในชุมชน และชุมชนใกล้เคียง ซึ่งก่อนหน้านั้นจะมีร้านค้าอยู่ที่บ้านมะค่า บ้านหนองบัว เมื่อธุรกิจ ประเภทนี้หากำไรได้ดี จึงมีช่างคนอื่นมาเปิดร้านค้าเพื่อรวบรวมเครื่องเหล็กบ้าง ที่บ้านลอง ทองก็มี นายพัน บั้งจันอ็ค, นายเขียน ใบโพธิ์ ทำให้มีการแข่งขันกันรับซื้อ กับรูปแบบการ ำให้ทุน ไม่ว่าจะเป็นเหล็ก ถ่านไม้ หรือเงิน แต่มีเงื่อนไขว่าเมื่อตีเสร็จแล้วต้องเอาไปขาย

ให้เต้าแก่ ต่อมาเมื่อมีการแข่งขันกันมากขึ้นก็กลับกลายมาเป็นเต้าแก่มาเสนอให้ทุนถึงบ้าน เช่น ชนเหล็กไปส่งเตา และรับสินค้าจากเตาเอง โดยไม่ต้องให้ช่างชนไปส่งที่ร้านค้า

ธุรกิจการค้าขายเครื่องเหล็กสามารถแยกได้เป็นกรณีต่างๆ ดังนี้

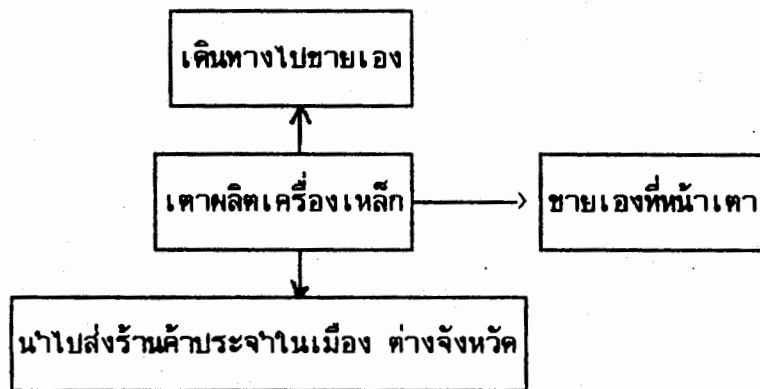
1. ช่างตีเหล็กตีเสร็จแล้วนำไปขายให้กับร้านค้าในหมู่บ้านที่เป็นร้านรับซื้อเหล็ก มีทั้งการตีเหล็กส่ง เนื่องจากไปรับทุนจากเต้าแก่มาก่อน และไม่เคยรับทุนจากเต้าแก่ เมื่อเต้าแก่ร้านค้ารวบรวมสินค้าได้มากาก็ขายให้กับ (1) ลูกค้าในท้องถิ่น เพื่อหาบเร่ขายหรือใส่ท้ายมอเตอร์ไซค์ออกไปขาย ได้แก่ คนบ้านโพธิ์ คนบ้านยองแยง (2) คนที่มารับซื้ออีกทอดหนึ่งเพื่อส่งขายไปต่างจังหวัด โดยนำของไปก่อนแล้วชำระเงินภายหลัง ซึ่งมักจะเป็นคนในท้องถิ่น และมีอาชีพตีเหล็กอยู่ หรือเคยตีเหล็กมาก่อน และ (3) พ่อค้าจากต่างจังหวัดมาติดต่อรับซื้อสินค้า และสั่งสินค้าที่ต้องการ โดยให้ร้านค้ารวบรวมให้ครบแล้วนัดวันจะมารับที่แม่เอน พ่อค้าที่มาติดต่อได้แก่ คนจังหวัดสุรินทร์ พิจิตร

รูปแบบการซื้อขายที่ 1

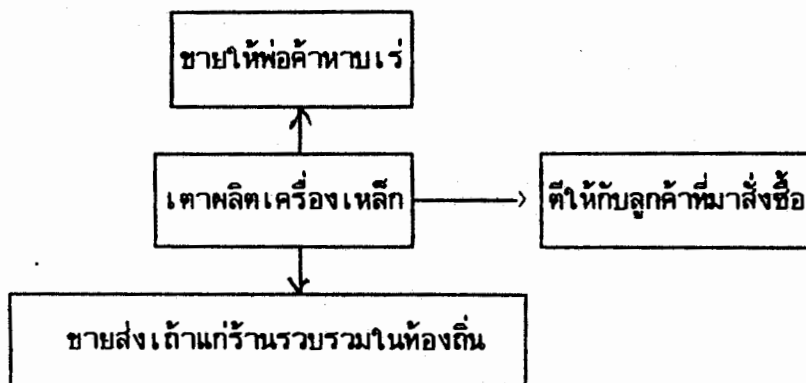
2. เมื่อช่างตีเหล็กตีเครื่องเหล็กได้ครบจำนวนที่ต้องการ ก็จะทำตัวเป็นพ่อค้าเสียเอง คือ (1) เดินทางไปขายเองยังต่างจังหวัด เพราะมีรถบรรทุกเป็นของตัวเอง (2) ขายให้กับทุกคนที่มารับซื้อทั้งปลีกและส่ง (3) นำไปส่งให้กับร้านค้าประจำในเมืองหรืออำเภออื่นๆ เช่น ปากช่อง มวกเหล็ก โคนเสาโรง และลำน้ำราชน

รูปแบบการซื้อขายที่ 2

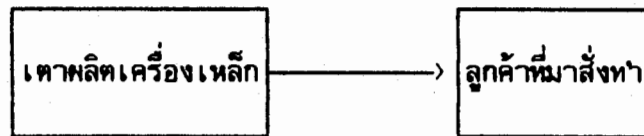
3. คล้ายกับข้อ 1 ช่างจะตีเหล็กแล้วขายให้กับพ่อค้าหาบเร่ และตีให้กับลูกค้าที่มาสั่งทำ และบางครั้งก็ส่งให้กับเจ้าแก้มในท้องถิ่น

รูปแบบการซื้อขายที่ 3

4. เจ้าของเตาหรือช่างตีเหล็กจะตีแล้วขายให้กับลูกค้าที่มาซื้อหรือสั่งทำ
เท่านั้น

รูปแบบการซื้อขายที่ 4

สาเหตุที่ช่างตีเหล็กหลายคนออกเดินทางไปขายเองยังท้องถิ่นอื่น ก็เนื่องจาก
ว่าได้ราคาสูงกว่าการขายให้กับร้านค้าในท้องถิ่น เพราะเป็นการตัดพ่อค้าคนกลางออกไป
อีกทอดหนึ่ง ส่วนช่างตีเหล็กที่ไม่ได้เดินทางไปขาย ผู้ที่อยู่บ้านก็มีคนมารับซื้อแล้ว แต่ก็
ได้เป็นเช่นนี้เสมอไป เพราะบางครั้งก็ออกเดินทางไปขายต่างถิ่นก็มี หรือบางครั้งก็ขายอยู่
ที่บ้านก็มี ทั้งนี้แล้วแต่โอกาสจะอำนวย

สำหรับการตีเหล็กส่งร้านค้าในท้องถิ่น เท่าที่ผ่านมาก็ไม่มีปัญหาภัยแก่
เพราะช่างแต่ละเตาจะเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะตีเหล็กส่งให้กับเจ้าแก่คนใด และไม่
เป็นการจำกัดเฉพาะว่าจะต้องส่งให้เจ้าแก่คนเดิมประจำ ช่างบางคนจะจัดลำดับเป็นวัน แล้ว
จัดให้เจ้าแก่มารับสินค้าสลับกัน

กรณีที่ช่างรับทุนมาจากเจ้าแก่หลายคน เขาก็มีวิธีการนำทุนที่ได้มาซื้อวัสดุใน
การตีเหล็ก และส่งให้กับเจ้าแก่คนอื่นที่มีกำหนดส่งของก่อน เมื่อได้เงินมาก็จะนำมาซื้อวัสดุ
แล้วตีส่งให้กับเจ้าแก่ที่ให้ทุนมา เป็นการหมุนเงินเพื่อไม่ให้ครอบครัวประสบปัญหาการขาด
เงินใช้จ่ายในบ้าน

กลุ่มตีเหล็กบ้านลองทอง

กลุ่มตีเหล็กบ้านลองทองตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2522 โดยพัฒนาการประจำตำบลให้นำ
เงินเป็นกองทุน 15,000 บาท มีสมาชิก 30 คน โดยจะให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อซื้อวัสดุตีเหล็กมาใช้
ในการตีเหล็ก ในปัจจุบันมีเงินทุนเหลือ 10,060 บาท มีสมาชิก 28 คน ได้มีการจัด

ประชุมกันระหว่างกรรมการและสมาชิกเป็นประจำเกือบทุกปี การประชุมเป็นเรื่องการตกลงเรื่องการกู้ยืมทุนของกลุ่ม และการกำหนดอัตราดอกเบี้ย อย่างไรก็ตามกลุ่มที่เหลือบ้านลองทองยังมีประโยชน์ของการเป็นจุดรวมของธุรกิจชุมชน ที่ทำให้คนที่ทำธุรกิจเดียวกันมารวมตัวกันเป็นองค์กรธุรกิจชุมชน

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนในภาครวม

เราอาจจะกล่าวโดยสรุปเป็นภาพรวมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน เพื่อแก้ปัญหาครัวเรือนและชุมชนได้ว่า ในเขตอีสานเหนือ โดยชุมชนบ้านหนองกะปาด จากการศึกษาได้พบว่า การผลิตไม้กวาดของชาวบ้านหนองกะปาดเริ่มตั้งมานานประมาณ 80 ปีมาแล้ว และได้ใช้ภูมิปัญญาพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมมาโดยตลอด ไม้กวาดรุ่นแรกเกิดจากความคิดของชาวบ้านที่นำดอกแสมที่เป็นวัสดุธรรมชาติมามัดรวมกันกับเครือเถาวัลย์ โดยใช้ปลายอีกด้านหนึ่งโค้งงอแขวนผนังบ้านได้ จึงเรียกไม้กวาดชนิดนี้ว่า "ไม้กวาดบ่วง" ต่อมาเมื่อต้นแสมในป่าลดน้อยลง ชาวบ้านได้นำต้นแสมซึ่งเป็นพืชป่ามาปลูกในสวนของตน เพื่อสะดวกในการเก็บดอกแสม การจำหน่ายไม้กวาดรุ่นแรกชาวบ้านจะหาไปขายยังชุมชนและเมืองต่างๆเป็นระยะเวลา 2-3 วัน ไม้กวาดบ่วงได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นไม้กวาด "ด้ามไฟ" เมื่อประมาณ พ.ศ. 2495-2496 โดยใช้ไม้สร้างไฟเป็นด้ามถือ พร้อมกับพัฒนาส่วนหุ้มดอกแสมให้ติดแน่นกับปลายไม้กวาด โดยใช้หวายเส้นเล็กทักเป็นตาข่ายยึดติดกับแกน และเสริมด้วยไม้เล็กาเป็นปีก 2 ข้าง ราคาไม้กวาดได้เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ จนถึงราคาอันละ 5 บาท ก่อนที่จะเข้าสู่ช่วงที่ 2 ในปี พ.ศ. 2514

การผลิตไม้กวาดช่วงที่ 2 เป็นช่วงที่ราคาไม้กวาดเริ่มสูงขึ้น จากราคา 10 บาท ขึ้นสูงเป็น 15 บาท ใน พ.ศ. 2519 โดยมีปัจจัยที่สำคัญคือ การปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มขึ้นผลิตผลมันสำปะหลังราคาตกลงจนขาดทุน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้คนหันมาถักไม้กวาดมากขึ้น จนนำไปสู่การรวมกลุ่มอย่างธรรมชาติของผู้ผลิตไม้กวาด แรงหนุนที่ทำให้ชาวบ้านรวมกันเกิดจากการตั้งกองทุนยาใน พ.ศ. 2526 กิจกรรมของกลุ่มไม้กวาดในช่วงนั้นเป็นการช่วยเหลือกันในการผลิต เช่น การเหมารถยนต์เดินทางไปซื้อดอกแสมจากต่างจังหวัด

ในด้านการจำหน่าย คั้งไม้การรวมกลุ่มไม้กวาดจึงเป็นลักษณะวัฒนธรรมหมู่บ้านที่ช่วยเหลือกันมากกว่าการแข่งขันกัน โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากราชการหรือองค์กรเอกชนแต่อย่างใด

กลุ่มไม้กวาดในช่วงที่ 3 เริ่มขึ้นอย่างจริงจังในช่วง พ.ศ.2529 หลังจากกองทุนขยายประจำหมู่บ้านขยายกิจการขึ้นด้วยความคิดของ นายคำปอน สุวรรณพันธ์ ผู้ใหญ่บ้านในยุคนั้น เห็นว่าการผลิตไม้กวาดของลูกบ้านควรมีแหล่งจำหน่าย การช่วยเหลือการเงิน และเป็นการควบคุมคุณภาพไปด้วย จึงมีการตั้งกลุ่มไม้กวาดขึ้น โดยสนับสนุนเงินทุนจากรายได้ของสหกรณ์ร้านค้า ต่อมาในปี พ.ศ.2530 หน่วยงานพัฒนาการจังหวัดมุกดาหาร ได้มอบเงินกองทุนจำนวน 2,000 บาท เป็นเงินกองทุน คณะกรรมการจึงได้ใช้เงินจำนวนนี้ไปซื้อคอกหมูให้สมาชิกยืมไปใช้ โดยคิดคอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อปี การเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดคือเงินกองทุนของกลุ่มมีเพิ่มมากขึ้น และนำไปใช้ในกิจกรรมของหมู่บ้าน และมีการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบการเงินให้เป็นการกู้เงินโดยตรง โดยเสียคอกเบี้ยเป็นรายเดือนร้อยละ 3 บาท ในด้านของรูปแบบไม้กวาด ได้มีสมาชิกบางคนทำไม้กวาดขนาดเล็กจำหน่ายอันละ 10 บาท เพื่อใช้กวาดพื้นที่แคบๆ เช่น ในรถยนต์

การรวมกลุ่มไม้กวาดช่วยทำให้เกิดการควบคุมการผลิตให้ไม้กวาดมีคุณภาพ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการผลิตสินค้าหัตถกรรมหมู่บ้าน และช่วยเหลือสมาชิกผู้ผลิตไม้กวาดในยามขาดเงินทอง แต่การรวมกลุ่มอย่างหลวมๆก็ยังไม่อาจแก้ปัญหาการจัดการด้านตลาดให้ไม้กวาดมีราคาสูงขึ้นจากราคาอันละ 20 บาท

สำหรับชุมชนบ้านแว่งนางในเขตอีสานกลาง ได้พัฒนาธุรกิจชุมชนในด้านการเกษตรคือ

กลุ่มเกษตรกรทำนาแว่งนาง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ทำงานค่อนข้างจะอเนกประสงค์ กิจกรรมจึงเกิดขึ้นถึง 8 กิจกรรม ในระยะเวลาเพียง 34 เดือน โดยในปีแรกเกิดกิจกรรม 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมเลี้ยงสัตว์ กิจกรรมปุ๋ยเคมี และกิจกรรมซื้อขายข้าวเปลือก ในปี 2534 เกิดอีก 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมเงินกู้ กิจกรรมชาาหละหมุชาย และกิจกรรมเกษตรผสมผสาน ปี 2535 ไม่มีกิจกรรมใหม่ ปี 2536 ที่ผ่านไปอีกเพียง 4 เดือนเกิดกิจกรรมร้านค้ากับกิจกรรมออมทรัพย์

ผลจากการตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาแว่งนางในภาพรวม อาจจะสามารถ
แก้ไขปัญหาต่างๆ ดังนี้

1) ในประเด็นการแก้ปัญหการผลิต โดยเฉพาะการจัดการทุนที่ใช้ในการผลิต มี
กิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหานี้ 4 กิจกรรม คือ กิจกรรมปุ๋ยเคมี กิจกรรมเงินทุน
เลี้ยงสัตว์ และกิจกรรมออมทรัพย์

2) ในประเด็นการแก้ปัญหาคาตลาด ซึ่งมี 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมซื้อขายข้าว
เปลือก กิจกรรมฆ่าเหล็หมูขาย และกิจกรรมร้านค้า

3) ในประเด็นก้ำกักระหว่างการแก้ปัญหาคาตลาดและการผลิต คือ กิจกรรม
เกษตรแบบผสมผสาน

4) ในประเด็นประเภทสวัสดิการ คือ กิจกรรมเงินทุน

ส่วนชุมชนบ้านลองทองในเขตอีสานใต้ ได้มีกลุ่มผู้ชำนาญในด้านการศึกษา ซึ่งได้
พัฒนาเป็นกลุ่มธุรกิจของชุมชนที่สามารถทำให้ครอบครัวมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อาจ
กล่าวได้ว่ากลุ่มศึกษาศึกษาบ้านลองทองตั้งขึ้นเมื่อปี 2522 โดยพัฒนาการประจำตำบล ซึ่งนำเงิน
มาให้เป็นกองทุน 15,000 บาท มีสมาชิก 30 คน เงินดังกล่าวจะให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อซื้อ
วัตถุดิบมาใช้ในการศึกษา การดำเนินการมาถึงปัจจุบัน (2536) มีเงินทุนเหลือ 10,060
บาท มีสมาชิกเหลือ 28 คน อย่างไรก็ตามกลุ่มศึกษาศึกษาบ้านลองทองก็ยังมีประโยชน์แก่
สมาชิกในด้านเป็นแหล่งเงินทุนให้สมาชิก เป็นจุดรวมที่ทำให้คนที่ทำธุรกิจเรื่องการศึกษ
มารวมกัน

เมื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาของชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาคาครอบครัวและชุมชนในแต่ละเขต
อาจจะมีวิธีการแก้ปัญหาคาครอบครัวและชุมชนที่แตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าได้มี
การรวมตัวของกลุ่มองค์กรธุรกิจชุมชนขึ้น การรวมกลุ่มแบบธรรมชาติและการรวมกลุ่มแบบ
ทางการในสังคมชนบท ชาวบ้านส่วนมากมักจะเป็นญาติพี่น้องกัน ย่อมจะเป็นเอกลักษณ์อย่าง
หนึ่งในธุรกิจชุมชนชนบท แม้ว่าจะต้องมีการต่อสู้กับธุรกิจเอกชนภายนอกก็ตาม แต่เป็นสิ่งที่
ชาวบ้านที่มีความรู้สึก ความกระตือรือร้น และมีภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาคาครอบครัวและชุมชน
ของตนในอนาคตต่อไป

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การศึกษานุภูมิภาคชาวม้งเพื่อแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ภาพรวมนี้ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อวิเคราะห์ปัญหาชาวม้งในการแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนในเรื่อง 1) วิฤตการณภัยแล้ง 2) การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน และ 3) การจัดการธุรกิจชุมชน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เลือกชุมชนเป็นกรณีศึกษาตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 เขต คือ อีสานเหนือ อีสานกลาง และอีสานใต้ ดังนั้นจึงมีกรณีศึกษาชุมชน 3 เรื่องในแต่ละเขต รวมทั้งสิ้น 9 ชุมชน โดยได้ตั้งหลักเกณฑ์ในการเลือกชุมชน ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด และการสัมภาษณ์ตามแนวทางสัมภาษณ์ ผู้ช่วยวิจัยประจำในชุมชนเป็นเวลา 2 เดือน และนักวิจัยได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูลตลอดระยะเวลาที่ผู้ช่วยนักวิจัยอยู่ในสนาม

ผลการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. การศึกษานุภูมิภาคชาวม้ง เรื่องการแก้ปัญหาวิฤตการณภัยแล้ง

ชุมชนบ้านแก่งโพธิ์ในเขตอีสานเหนือ มีปัญหาน้ำชาวม้งเพื่อแก้ปัญหาวิฤตการณภัยแล้งโดยการผลิตข้าวเม่า จากเดิมที่ผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัว หรือนำไปถวายพระสงฆ์ในเทศกาลออกพรรษา ไปสู่การจำหน่าย

การผลิตข้าวเม่าเพื่อจำหน่ายได้เริ่มต้นในราว พ.ศ.2514-2527 ชาวม้งเริ่มทดลองนำเมล็ดข้าวที่คั่งห้อยในช่วงกำลัง "เป็นเม่า" นำมาคั่วเป็นข้าวเม่า โดยใช้กรรมอง เพื่อจำหน่ายในบริเวณตลาดคาทอนและวัดคาทอน จึงทำให้มีการทดลองใช้

พันธุ์ข้าวชนิดต่าง ๆ มาหว่านกล้า เพื่อให้มีข้าวเม่าจำหน่ายในช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม ประมาณ 40 วัน

การเปลี่ยนแปลงในช่วงที่ 3 เริ่มจาก พ.ศ. 2528 มาจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นช่วงที่ชาวบ้านพบทางออกด้วยภูมิปัญญา คือ 1) การคิดประดิษฐ์เมล็ดเบี้ยวให้สัมพันธ์กับเครื่องจักรรถไถนา และหาทางมองหาให้สามารถดำข้าวเม่าได้วันละอย่างน้อย 200 กิโลกรัม 2) มีการนำพันธุ์ข้าวชนิดต่าง ๆ ถึง 10 ชนิดมาหว่านกล้าให้เป็นระยะๆ และ 3) ขยายเวลาการหว่านกล้าให้เริ่มต้นเร็วกว่าปกติ คือ เริ่มในเดือนเมษายน โดยอาศัยน้ำจากคลองส่งน้ำ นอกจากนี้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งก็เริ่มจับอาชีพการทานปลาหรือบ่อปลาตามริมคลองส่งน้ำ นอกเหนือจากการปลูกพืชผักในยามแล้ง

ส่วนชุมชนในบ้านหนองไผ่ล้อมในเขตอีสานกลาง การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านแก้ไขปัญหานี้แล้งในครอบครัวและชุมชน พบว่าชาวบ้านหนองไผ่ล้อมได้ใช้วิธีการขายข้าวในการทานาเพื่อแก้ไขปัญหานี้ไม่ตกตามฤดูกาล ทำให้มีข้าวกินตลอดปี แต่ไม่เหลือขาย ในอดีตถ้าคนแล้งขาดแคลนข้าว ชาวบ้านมักใช้วิธีการไปขอแลกข้าวกับเครื่องยาหรือชุมชนอื่น ซึ่งมักได้รับความเอื้อเฟื้อเพื่อเกื้อกูลเป็นอย่างดี การเลี้ยงสัตว์ที่นา สัตว์น้ำ สัตว์บ้านที่เรือน เป็นพิธีกรรมตามประเพณีท้องถิ่นที่แสดงภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมชุมชนที่ชาวบ้านหนองไผ่ล้อมได้ถือปฏิบัติเพื่อให้เกิดฟ้าฝนดี อุ้มสมบูรณ์ และเกิดผลดีทางจิตใจต่อการเพาะปลูกในฤดูกาลผลิตใหม่ แต่คนรุ่นใหม่กลับเห็นว่าพิธีกรรมต่างๆ ดังกล่าวโบราณล้าสมัย ไม่ทันอยู่ทันกัน มีบางครัวเรือนในบ้านหนองไผ่ล้อมได้พยายามสร้างงานขึ้นในครัวเรือน เพื่อให้สมาชิกมีงานทำนอกฤดูกาลทานาตลอดปี อาทิ การทอผ้า การขายผ้า การเลี้ยงสัตว์ โดยไม่อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปนอกหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านคือในเขตอีสานใต้ ชาวบ้านได้ประสบกับวิกฤตการณ์ภัยแล้ง ชาวบ้านได้แก้ปัญหาด้วยตนเองตามลำพัง ด้วยการออกเดินทางไปขอแลกข้าวในต่างชุมชนที่คนไม่แล้ง โดยมีกระสวยใส่หลอดเป็นของแลกเปลี่ยน บางคนก็รับจ้างเลื่อยไม้ ก่อสร้าง และอื่นๆ ตามชุมชน บางคนก็ขอยืมจากผู้อื่นจะกินภายในชุมชน โดยมีเงื่อนไขว่าจะส่งคืนพร้อมดอกเบี้ย ซึ่งเรียกว่า "การบน" บางคนพอมียังมีเงินบ้างก็ไปซื้อมาจากตลาดในอำเภอจอมพระ บางคนก็หาเผือก มันป่า กลอย มานั่งกินแทนข้าว บางคนก็เอาข้าวสารมาไม่แล้วต้มผสมกับผักแล้วแบ่งกันกินพอประทังชีวิต สำหรับปัญหาเรื่องน้ำได้แก้ไขกันด้วยการขุดบ่อน้ำ

ต้น ปัญหาโจรผู้ร้ายได้ร่วมกันจัดเวรยาม ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บแก้ด้วยการใช้ยาสมุนไพรมา
ผกกันบ้าง ทาบ้าง ปัญหาการขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ ได้มีหน่วยงานของทางราชการยื่นมือ
เข้าไปช่วยเหลือ โดยมีการจัดควักขึ้นบ่อน้ำ และมีส่วนอื่นอย่างประจำ มีการขุดเจาะน้ำ
บาดาลให้ และมีการขุดลอกสระหนองคือ ส่วนปัญหาโจรผู้ร้ายได้มีการปราบปรามขึ้น

2. การศึกษานุมัติโยธาชาวบ้าน เรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน

ชุมชนบ้านขามในเขต้อีสานเหนือ เป็นตัวอย่างของการอพยพเคลื่อนย้าย
แรงงานไปต่างประเทศ ซึ่งแสดงถึงการใช้ภูมิโยธาชาวบ้านในการปรับตัวกับสภาพแวดล้อม
เป็นการพัฒนาคุณภาพให้เข้ากับสภาพของแรงงาน นอกจากนี้ยังมีผลกระทบต่อครอบครัว
และชุมชน ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น

ส่วนชุมชนบ้านหินตั้งในเขต้อีสานกลาง ชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาฐานะความ
เป็นอยู่ของครอบครัวและชุมชนด้วยภูมิโยธาของตนเอง โดยการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน
ไปตั้งค้ออยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี การไปทำงานที่กรุงเทพฯ และการไปรับอิฐที่จังหวัดนครปฐม
ซึ่งลักษณะแหล่งของงาน ความเป็นอยู่ และสวัสดิการที่ไปทำงานต่างกัน อาจแตกต่างกัน
ปัจจัยหลักคือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานมากกว่าปัจจัยคิง
คูด ส่งผลกระทบของการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานเป็นไปค้ำบวมมากกว่าค้ำบลด ทำให้
คุณภาพชีวิตของชาวบ้านมีการพัฒนาขึ้น และส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยความมั่ง
คั่งและสงบสุข

ส่วนชุมชนบ้านค้ำบในเขต้อีสานใต้ สดงามภาพของชาวบ้านซึ่งอพยพเคลื่อนย้าย
แรงงานไปทำงานในเมือง เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ประเภทของการทำงานหลาย
ประเภท เช่น งานก่อสร้าง และเย็บผ้า นอกจากนี้ได้ส่งผลกระทบต่อครอบครัวและชุมชน
ในค้ำบที่ค้ำบขึ้น

3. การศึกษานุมัติโยธาชาวบ้าน เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน

ชุมชนบ้านหนองกะปาคในเขต้อีสานเหนือ ชาวบ้านได้ตั้งกลุ่มผลิตไม้กวาดขึ้น
ซึ่งได้มีการพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชนขึ้น ตั้งแต่การผลิตแบบดั้งเดิม การรวมกลุ่มอย่างไม่เป็น
ทางการ และการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ แสดงถึงการรวมกลุ่มของวัฒนธรรมการพึ่งตน
เอง

ส่วนชุมชนบ้านหนองวางในเขตอีสานกลาง กลุ่มเกษตรกรรพนาวางนางตั้งขึ้นในปี 2533 เพื่อแก้ปัญหาหลักของชาวนาในชุมชน 2 ปัญหา คือ ปัญหาการผลิต กับปัญหาการตลาด โดยกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากศูนย์วิจัยมาตั้งแต่ต้น ลักษณะของกลุ่มเป็นกลุ่มอเนกประสงค์ คือ พยายามสนองตอบการแก้ปัญหาหลายอย่างของชาวนา การบริหารก็มีลักษณะรวมศูนย์อยู่ที่ประธานกลุ่ม ผลของการดำเนินงานกิจกรรม เพียง 34 เดือนที่ตั้งกลุ่มมีกิจกรรมถึง 8 กิจกรรม โดย 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมปุ๋ยเคมี กิจกรรมเลี้ยงสัตว์ กิจกรรมเงินกู้ และกิจกรรมออมทรัพย์ 4 กิจกรรมมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาการผลิต โดยจัดหาสินเชื่อหรือเงินทุน ปุ๋ยเคมี พันธุ์สัตว์ อาหารสัตว์ อีก 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมซื้อขายข้าวเปลือก กิจกรรมฆ่าและหมูขาย และกิจกรรมร้านค้า มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาการตลาดของชาวนา ส่วนกิจกรรมเกษตรผสมผสานมีเป้าหมายก้ำกึ่งระหว่างการแก้ปัญหาการผลิตและการตลาด ปรากฏว่ากิจกรรมทั้งหมดสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวของชาวนาได้ในระดับหนึ่ง ปัจจุบันเกษตรกรรพนาวางนางได้ร่วมกับกลุ่มเกษตรกรอีก 12 ตำบล ตั้งกลุ่มธุรกิจองค์การชุมชนขึ้นเพื่อทำธุรกิจโรงสี ซื้อขายข้าวเปลือก และสีข้าวขาย ซึ่งจะทำให้ชาวนาในชุมชนเครือข่ายมีตลาดข้าวเพิ่มขึ้น

สำหรับชุมชนบ้านลองทองในเขตอีสานใต้ การจัดการธุรกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มตีเหล็ก ซึ่งกลุ่มนี้ตั้งขึ้นเมื่อ 2522 โดยพัฒนากรตำบล ซึ่งนำเงินมาให้เป็นกองทุน 15,000 บาท มีสมาชิก 30 คน เงินดังกล่าวจะให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อซื้อวัตถุดิบมาใช้ในการตีเหล็ก การดำเนินการมาถึงปัจจุบัน (2536) มีเงินทุนเหลือ 10,060 บาท มีสมาชิกเหลือ 28 คน การดำเนินการของกลุ่มมีการประชุมกันเป็นประจำเกือบทุกปี การประชุมส่วนใหญ่เป็นเรื่องการตกลงเรื่องการกู้ยืมเงินของกลุ่ม และการกำหนดอัตราดอกเบี้ย อย่างไรก็ตามกลุ่มตีเหล็กบ้านลองทองก็ยังมีประโยชน์แก่สมาชิกในด้านเป็นแหล่งเงินกู้ให้สมาชิก เป็นจุดรวมที่ทำให้คนที่ทำธุรกิจเรื่องการตีเหล็กมารวมกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเรื่องของวิกฤตการณ์ภัยแล้ง

1.1 ควรมีการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมชุมชนที่ชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งได้ด้วยภูมิปัญญาของตนได้ เพื่อนำความรู้และส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้านให้พึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น

1.2 ควรให้หน่วยงานของรัฐและเอกชนได้พิจารณาขีดความสามารถ หรือศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนเสียก่อนที่จะเข้าไปช่วยเหลือทันที

1.3 ควรมีการฟื้นฟูสภาพธรรมชาติให้ใกล้เคียงกับอดีต ซึ่งจะบรรเทาความเดือดร้อนจากภัยแล้งได้

2. ข้อเสนอแนะในเรื่องของการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน

2.1 หน่วยงานของรัฐควรมีบทบาทส่งเสริมให้การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานให้มีความมั่นคงและมั่นคงในอาชีพที่จะไปทำงาน

2.2 หน่วยงานของรัฐและเอกชนควรจะให้ข้อมูลที่ เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ จะอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานตามประเภทของงาน ค่าจ้างแรงงาน สภาพความเป็นอยู่ของแหล่งที่จะไปทำงาน และอื่นๆ เพื่อที่จะทำให้ผู้อพยพสามารถปรับตัวได้รวดเร็วยิ่งขึ้น และไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากการจ้าง

2.3 หน่วยงานของรัฐและเอกชนควรจัดหางานหรือสร้างงานในพื้นที่ใกล้เคียงที่อยู่ภายในจังหวัด โดยชาวบ้านไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานนอกชุมชนที่อยู่ห่างไกล

2.4 หน่วยงานของรัฐและเอกชนควรจะเร่งพัฒนาเมืองหลัก และการพัฒนาการเปลี่ยนไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม เพื่อลดความแตกต่างในด้านความเป็นอยู่ และเปิดโอกาสให้มีการจ้างงานภายในภูมิภาคมากยิ่งขึ้น

3. ข้อเสนอแนะในเรื่องการจัดการธุรกิจชุมชน

3.1 หน่วยงานของรัฐและเอกชนควรส่งเสริมศักยภาพของกลุ่มให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานธุรกิจชุมชนอย่างครบวงจร เพื่อให้ธุรกิจชุมชนสามารถดำเนินงานอย่างยั่งยืน

3.2 การจัดการภายในธุรกิจชุมชนควรกระจายอำนาจและความรับผิดชอบ เพื่อให้กรรมการและสมาชิกได้เรียนรู้การทำงานในธุรกิจชุมชนมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างคนรุ่นใหม่ให้ดำเนินการต่อไป

บรรณานุกรม

- ไฉลิด ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ และคณะ. การอพยพและความยากจนในชนบท. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ไชนเค็คโปรดักชั่น, 2526.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. คดีชาวบ้าน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
วิทยาเขตมหาสารคาม, ม.ป.ป.
- ฉลาด บุรณะพล. "นาแข่ง : หมู่บ้านธุรกิจชุมชน." ใน เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ,
ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
ภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน, ม.ป.ป.
- ปรีดา ประพฤติกุศล และคณะ. รายงานวิจัยเรื่อง การเคลื่อนย้ายของประชากรจากชนบท
สู่เมือง. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2526.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. ขอนแก่น : โรงพิมพ์
คลังนานาวิทยา, 2536.
- สามารถ จันทรสूरย์. ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไร อย่างไร : วัฒนธรรมก้าวไปกับการ
เปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,
2533.
- สุวิทย์ อีร์ศาเศวัต. รายงานการวิจัยเรื่อง ศักยภาพของชุมชนอีสาน : กรณีศึกษาวานปาง.
ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2533.

המבוא

1. กรณีศึกษาตัวอย่าง เรื่องการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้งในเขตอีสานกลาง

ครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ภัยแล้ง

พ่อกองหัน อายุ 56 ปี แม่ถนนม คณะภักดี อายุ 52 ปี เป็นชาวหนองไผ่ล้อมตั้งแต่กำเนิด โดยพ่อแม่อพยพมาจากบ้านหือ ตำบลกุดชุม อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พ่อกองหัน และแม่ถนนมมีลูกชาย 3 คน ลูกชายคนโตอายุ 36 ปี เรียนจบชั้นประถมศึกษาภาคบังคับ ลูกชายคนที่สองเรียนจบชั้น ม.6 ทางการที่ห้องสมุด อ.วังเหนือ จ.ลำปาง มีครอบครัวแล้ว คนสุดท้ายเป็นพนักงานบริษัทขายสยาม กรุงเทพมหานคร เรียนจบ ปวช. ในอดีตพ่อกองหัน เคยไปทำงานต่างประเทศที่คูเวต 1 ปี และซาอุดีอาระเบีย 1 ปี ครั้งสุดท้ายได้ไปทำงานที่สิงคโปร์ โดยรวบรวมเงินมาให้สร้างบ้านจนเสร็จ ส่วนลูกชายคนโตชื่อศักดิ์ เคยเดินทางไปทำงานที่สิงคโปร์ แต่ถูกเขาหลอกหมดเงินไป 40,000 บาท เลยเลิกคิดที่จะไปทำงานต่างถิ่น หันมาทำงานในครอบครัวที่แม่ถนนมได้วางแผนทางเอาไว้

ถึงแม้สภาพความแห้งแล้งในชุมชนหนองไผ่ล้อม ได้ก่อให้เกิดปัญหาในการทำมาหาเลี้ยงชีพเพียงใดก็ตาม การประกอบกิจการในครัวเรือนเป็นวิธีการหนึ่งที่ชาวบ้านได้กระทำ คือ การเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม ในบ้านหนองไผ่ล้อมทำการเลี้ยงไหมอยู่ 3 ครัวเรือน คือ บ้านแม่ถนนม คณะภักดี, แม่บัง วรตพงศ์ และ แม่อ้อ สมิงพัยค์ บางครั้งก็ซื้อด้ายโทเร จากตลาดมาทอเป็นผ้าขาม้า ผ้าห่ม ใช้ในครัวเรือน ครอบครัวยของแม่ถนนมปลูกต้นหม่อนสำหรับเลี้ยงตัวไหม สาวเส้นไหม ทอผ้าไหม ทั้งสีพื้นและผ้าขึ้นหมักหมี่ ผ้าใส่รังของผู้ชาย ในแต่ละปีแม่ถนนมทอผ้าไหมได้ประมาณ 2 หูก เป็นผ้าไหม 8 คืบ แม่ถนนมเก็บไว้ให้ลูกชายลูกสะใภ้ครั้งหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งเอาออกขาย ผ้าขึ้นหมักหมี่ขายราคาคืบละ 500-600 บาท ทอผ้าไหมน้อยชิ้นเมือง ถ้าเอาไหมใหญ่หรือเศษไหมทอสลัสด้ายอิตาลีขายได้คืบละ 300-400 บาท นอกจากนั้นเส้นไหมน้อยยังขายให้แก่คนที่ต้องการซื้อไปทอ ได้กิโลกรัมละ 600-700 บาท แต่ละปีแม่ถนนมเลี้ยงไหมและสาวไหมได้ประมาณ 5 กิโลกรัม ในอดีตบ้านหนองไผ่ล้อมเลี้ยงไหมแทบทุกครัวเรือน หามาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เสร็จงานมาก็เลี้ยงไหม แต่ละบ้านมีส่วนหม่อนมากมาย ถ้ามีงานบุญกฐิน ผ้าป่า ชาวบ้านก็เตรียมผ้าถุงหมักหมี่ไว้สวมใส่ คนที่ไม่ทอเองก็จ้างให้คนทอเอาไว้สวมใส่ การสวมใส่ผ้าไหมเป็นที่นิยม แสดงถึงความมีหน้าตาในสังคมชุมชนชาวบ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบันนี้ สาเหตุที่ชาวบ้านหนองไผ่

ล้มไม่เลี้ยงไหม ก็เพราะว่างานเลี้ยงตัวไหมต้องใช้แรงงานใช้คนช่วยมาก เมื่อสมาชิกในแต่ละครัวเรือนสนใจไปทำงานต่างถิ่น แรงงานขาดแคลน การเลี้ยงไหมจึงต้องเลิกราบไป จากข้อมูลนี้เห็นได้ว่า การเลี้ยงไหมทอผ้าไหมเป็นกิจกรรมในครัวเรือนที่ชาวบ้านสั่งสมประสบการณ์ เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดให้ผลตอบแทนไม่น้อย มีงานทำตลอดทั้งปีหลังเสร็จสิ้นภาระงานในไร่นา แต่เมื่อความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและการบริการมีสูง แรงงานจากชนบทได้หลั่งไหลไปตอบสนองจนหมด วัฒนธรรมการผลิตอย่างการทอผ้าไหมจึงต้องสูญสลายไป ปัญหาที่แม่ถนนอมประสบในการเลี้ยงตัวไหม คือ ตัวไหมเป็นโรคเชื้อสาเหตุมาจากการที่เก็บใบหม่อนใส่ถุงปุ๋ยให้ตัวไหมกิน ตัวไหมคงแพ้สารเคมีตกค้างในถุงปุ๋ย จึงไม่ยอมกิน และตายในที่สุด นอกจากนี้แล้วงานทอผ้าไหมเป็นงานละเอียด เมื่ออายุมากขึ้น การมัดหมี่ แกะหมี่ ทำได้ยากขึ้น เพราะปัญหาด้านสายตา บางครั้งก็ปวดขา ปวดหลังที่ต้องนั่งทอผ้านานๆ ดังนั้นกิจกรรมการทอผ้าไหมมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีแรงงานของลูกหลานคอยช่วยเหลือ เพราะเป็นงานละเอียดและค่อนข้างหนัก

ปัจจุบันแม่ถนนอมได้ฝึกลูกสะใภ้คนโตที่อยู่ด้วยให้ทอผ้าไหม และเป็นกำลังสำคัญในการเก็บใบหม่อนเพื่อเลี้ยงตัวไหมครั้งละ 20-30 กระดัง สามารถทำได้เองคนเดียว แม่ถนนอมให้แนวทางแก่ลูกชายคนโตก่อนแต่งงานว่า ให้เอาคนที่ชอบเราอยู่กับเราได้ เพราะต้องทำงานกับเรา จนในที่สุดแม่ถนนอมก็ได้ลูกสะใภ้ที่รักงาน ซึ่งแม่ถนนอมบอกว่าถูกใจ นับเป็นบุญของครอบครัว ดังนั้นแม่ถนนอมไม่ให้ลูกสะใภ้ออกไปทำงานในเมือง ซึ่งก่อนแต่งงานเคยไปทำงานที่กรุงเทพฯ

นอกจากการทอผ้าไหมซึ่งเป็นกิจกรรมในครัวเรือนของแม่ถนนอมแล้ว ในส่วนของห้องก่องหันเองก็ได้ใช้ภูมิปัญญาสร้างงานในครัวเรือนด้วยเช่นกัน โดยเริ่มจากการเลี้ยงวัวไหยหันเมือง 1 คู่ ซื้อในราคา 1,000 บาทตั้งแต่ออกรีดจนวัวได้ขยายแพร่พันธุ์ได้วัวถึง 1 คู่ ต่อมาขายวัวหันเมืองที่เลี้ยงยกสูง นำเงินส่วนหนึ่งไปซื้อวัวลูกผสมตัวละ 5,000-7,000 บาท ในปี พ.ศ.2510 ได้ตั้งโรงสีเล็กราคา 15,000 บาท วางเงินก่อน 5,000 บาท แล้วจ่ายอีก 2 งวด สมัยนั้นมีโรงสีน้อย ต้องหาบร่ำไปขายกระสอบละ 18-20 บาท ขายเป็นปีบะละ 1 บาท ขณะนั้นได้ทำสวนปลูกประมาณ 20 ไร่ ใช้ควายไถ ขายปอได้กิโลกรัมละ 1.50-2.00 บาท นำเงินที่สะสมไว้จากการทำกิจการเล็กน่อยๆ แม้แต่การหาปลาไปขายตลาดเช้าวันละ 1-2 กิโลกรัม นำเงินไปซื้อนาจำนวน 1,000 บาท ต้องจ่าย 2 ครั้ง

ต้องขายข้าวขายไก่ให้เป็นค่านา เมื่อมีโรงสีจึงได้เลี้ยงหมูค้ำย ต่อมาในปี พ.ศ. 2521 เปลี่ยนโรงสีเล็กเป็นโรงสีใหญ่ โดยใช้เงินที่สะสมไว้ และได้ลงทุนหาไร่มันสำปะหลัง ปรากฏว่าปลูกมัน 12 ไร่ ขายหัวมันได้ 500 บาท เห็นไม่ได้ผล เลยเลิกปลูกพอและมันสำปะหลัง ให้พื้นที่คั่งกล่วาเป็นแปลงหญ้าเลี้ยงวัว พร้อมทั้งได้ขุดสระเลี้ยงปลาไว้ และให้เป็นแหล่งน้ำให้วัวกินได้อีกค้ำย นอกจากนี้แล้วพ่อกองหันยังมีฝีมือในการสานกระบุง ตะกร้า ที่ชาวบ้านใช้หอบข้าวหอบของไปร่นาเรียกสวน คั้งนั้นทุกวันนี้พ่อกองหันออกไปเลี้ยงวัวลูกผสม 13 ตัวแต่เช้า โดยปล่อยวัวในแปลงหญ้าร่นาของตนเอง ไม่ต้องคอยไล่ค้อนให้ยาก รอค้อนกลับค้อนเย็นทีเดียว พ่อกองหันจึงนำตะกร้าไปสานค้อนเลี้ยงวัว แล้วขายราคาหบาทละ 140-150 บาท มีชาวบ้านต้องการมาคามาองให้สามให้ไม้กัน พ่อกองหันได้ให้ประสบการณ์การศึกษาทางเลือกที่เหมาะสม สิ่งใดไม่สำเร็จผลก็ศึกษาวิธีการเริ่มต้นกิจกรรมอย่างใหม่ อย่างเช่น เมื่อการปลูกปอปลูกลูกมันสำปะหลังล้มเหลว ก็เปลี่ยนพื้นที่เป็นแปลงหญ้าเลี้ยงวัว ขุดสระเลี้ยงปลาให้เป็นพื้นที่กินน้ำของวัว เมื่อไม่ต้องคอยไล่ค้อนวัวอยู่ตลอดเวลา ก็มีเวลาไปทำอย่างอื่น เช่น สานตะกร้าได้ พ่อกองหันได้ใช้หลักจิตวิทยาส่งเสริมให้เกิดแรงจูงใจแก่ลูกเป็นอย่งค้ำย กรณีที่พ่อกองหันไปเช่าอู่คิอาระเบีย มีเพื่อนคนงานด้วยกันให้ชนโทรทัศน์กลับมาเมืองไทย โดยอาศัยสิทธิ์หนังสือคิมทางของพ่อกองหันเอง พ่อกองหันได้รับเงินคอบแทนจางาน 2,000 บาท จึงซื้อสร้อยให้ลูกสะใภ้ ซื้อนาฬิกาให้ลูกชาย 3 คนทะเลเรือน ต่อมาแม่ทนอมได้มาเพิ่มขนาดสร้อยให้ลูกสะใภ้เมื่อขายค้ำาใหม่ได้ จากข้อมูลทีกล่าวมาได้ สะท้อนถึงภูมิปัญญาของพ่อกองหัน-แม่ทนอม คณะกักค้ โดยการสร้างงานขึ้นท่างานในครัวเรือน ด้วยความอดสาหะวิริยะในการเก็บออม ด้วยการจัดการหมุนเวียนเงินทูนต่างๆ จนมีการะงานในครัวเรือนมากมาย แม้เกิดปัญหาภัยแล้งในชุมชนอย่างไรก็ไม่มีรู้สึกเดือดร้อนจนต้องอพยพโยกย้ายไปท่างานที่อื่นแต่อย่างใด

ในส่วนของลูกชายคนโต คือ นายคักค้ คณะกักค้ เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาภาคบังคับแล้วก็ไม่เรียนต่อเช่นน้องอีก 2 คน แต่ได้ค้ำมาช่วยพ่อแม่ท่างานในครัวเรือนมาตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่างานในโรงสี ซึ่งในระยะหลังพ่อกองหันมีอาการของโรคหัวใจไม่สามารถท่างานไกลบริเวตที่มีเสียงคังได้ แม่ทนอมให้ลูกชายคนโตไปเรียนเขียนค้ำาเพื่อให้เป็นอาชีพคักค้ว ก่อนนี้ก็ไปรับเขียนค้ำาเกทที่ร้านคักค้เลือกค้ำาเกทในตัวเมืองชัยภูมิ แม่ทนอมต้องการให้ลูกชายท่างานให้เป็นทุกอย่ง อยากาให้ไปเรียนโรงเรียนการศีกษาผู้ใหญ่ แต่ลูก

ชายไม่ยอมเรียน แม่เฒ่าคิดแม้กระทั่งว่าต้องการให้ลูกชายไปเรียนช่างกลึง ถ้าไปเรียนก็
คงทำได้ ห้างพ่อกองหัน-แม่เฒ่าต่างสนับสนุนลูกชายให้ได้มีโอกาสหาความรู้และประสบการณ์
อยู่เสมอ **ทางการต้องการตัวแทนชาวบ้านไปอบรมเกี่ยวกับความรู้ทางการเกษตร**
นายศักดิ์ คณะศักดิ์ มักได้ไปร่วมด้วยเสมอ ทุกวันนี้นายศักดิ์รับผิดชอบงานโรงสี เลี้ยงหมู
19 ตัว ไปรับจ้างเลี้ยงไม้ ตอนกลางคืนก็เย็บเสื้อผ้าที่ชาวบ้านขอให้ช่วยเย็บ ว่างงานไม่
เคยได้หยุด นอกจากนั้นแล้วยังเป็นที่พึ่งหาอาศัยแก่เพื่อนบ้าน การสร้างงานขึ้นในครัวเรือน
ทำให้นายศักดิ์มีงานทำตลอดเวลาทั้งนอกและในฤดูกาลผลิตในไร่นา เป็นการหาอยู่หากินอยู่
ใกล้ชิดกับครอบครัว แม้ไม่มั่งคั่งร่ำรวย แต่ก็มีความสุขในการดำรงชีวิตตามอัธยาศัย

การใช้ภูมิปัญญาที่ชาญฉลาดของแม่เฒ่าเกี่ยวกับการวางแผนชีวิต อย่างในกรณีการ
ซื้อปลาจากตลาดมาเลี้ยงเป็นอาหาร อาจจะกล่าวได้ว่าแม่เฒ่าได้ใช้ศักยภาพของครัว
เรือนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีพได้อย่างดีที่สุด ด้วยความขยันทำงานทั้งใกล้ตัว
ไกลตัว ชาวบ้านต่างกล่าวว่า บ้านพ่อกองหัน-แม่เฒ่าขยันทั้งบ้าน มีเงินมีฐานะยังรับจ้าง
ค่านาเกี่ยวข้าวชาวบ้านอยู่เรื่อยไป ข้าวนาตัวเองก็ใช้ฟ่องชนตอนกลางคืน เมื่อมีแนว
ทางการทำงานเช่นนี้สภาวะการดำรงชีพจึงไม่มีผลกระทบต่อครอบครัวของพ่อกองหัน-แม่เฒ่า
แต่อย่างใดทั้งสิ้น

2. กรณีศึกษาตัวอย่างเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในเขตอีสานเหนือ

ครอบครัวที่ได้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน

นายสมดี ทรัพย์ใจ ความรู้เดิม ม.3 ซึ่งได้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปประเทศบราซิล ซาอุดีอาระเบีย และอิรัก กล่าวถึงการไปทำงานในแต่ละแห่งว่า แม้ค่าจ้างในสัญญาจะมีรายได้ไม่ถึงหมื่นบาท แต่เมื่อไปทำงานแล้วก็พยายามทำงานล่วงเวลามีรายได้เกินหมื่นบาท และส่งเงินให้ทางบ้านครั้งละ 70,000-80,000 บาท โดยซื้อตราส่งมารายได้ของ นายสมดี ทรัพย์ใจ ทำให้มีเพื่อนในชุมชนบ้านซามัคติดตามไปทำงานที่อิรักอีก 15 คน ปัจจุบัน นายสมดี ทรัพย์ใจ นำเงินที่อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานส่งกลับมาให้บุตรทั้ง 3 คน เรียนจบชั้นมัธยม ชุดบ่อปลาราคา 30,000 บาท และปลูกบ้านหลังใหม่ราคา 30,000-40,000 บาท ในส่วนการยอมรับจากเพื่อนบ้าน เขาเห็นว่าเพื่อนบ้านให้การยอมรับสถานภาพทางสังคมมากกว่าเดิม นับแต่เมื่อกลับมามาก่อนทุกครั้งก่อนที่จะเดินทางไปทำงานในรอบต่อไป

นายประสิทธิ์ มุ่งจันทิก ซึ่งอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปที่ซาอุดีอาระเบียเป็นเวลา นานถึง 5 ปี กล่าวถึงการตัดสินใจไปทำงานที่ซาอุดีอาระเบียว่า เป็นเพราะความจน ทำนาเช่นที่เป็นอยู่ก็ไม่มีอะไรดีขึ้น ในช่วงที่อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานเป็นพนักงานทำความสะอาดท่าอากาศยานนั้น ถือว่าประสบความสำเร็จ เพราะได้ค่าจ้างเพิ่มขึ้นทุกปี ปีแรกได้เงินเพียงเดือนละ 4,000-5,000 บาท เพิ่มขึ้นในปีสุดท้ายเป็นหมื่นบาทเศษ นอกจากนี้ยังได้สวัสดิการ เช่น เครื่องใช้ที่จำเป็น และได้กลับบ้านพักผ่อนที่บ้านทุกปีละ 1 เดือน เมื่อได้รับค่าแรงงานก็นำเงินไปซื้อตราส่งจากธนาคารส่งมาให้ครอบครัว ปัจจุบัน นายประสิทธิ์ มุ่งจันทิก นำเงินที่เหลืออยู่ปลูกบ้าน ซื้อที่ดิน และทำบุญให้ญาติพี่น้อง ซึ่งเป็นการสนองบุญคุณผู้ที่ตนเคารพนับถือ และยังเป็นการรวมที่รวมน้องครั้งยิ่งใหญ่

นายประสิทธิ์ คุ้มวงศ์ ซึ่งเคยอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปประเทศซาอุดีอาระเบีย 3 ครั้ง ครั้งแรกระหว่าง พ.ศ.2523-2524 และครั้งที่ 2-3 ระหว่าง พ.ศ.2526-2528 โดยทำงานเป็นช่างตีคอกลูมิเนียมที่ขอบหน้าต่าง ได้เงินค่าจ้างเดือนละ 1,200 สีน่า ต่อมาได้เพิ่มขึ้นตามลำดับจนถึง 1,700 สีน่า และครั้งสุดท้ายเขาได้เงินถึง 1,800 สีน่า และแม้ว่าจะหักค่าอาหารที่ต้องจ่ายเงินเอง ค่าประกันคืนให้บริษัทว่าจ้าง คนก็ยังมิเงินส่งให้

ทางบ้าน โดยช่วงแรกที่ทำงานระหว่าง พ.ศ. 2523-2524 เป็นเงิน 200,000 บาท เงินจำนวนนี้เมื่อกลับมาหักก่อนที่บ้านกันมาซื้อที่ดิน 15,000 บาท สร้างบ้าน 70,000 บาท และซื้อวัว-ควาย อย่างไรก็ตามเมื่อเดินทางกลับไปทำงานครั้งที่ 2 ในฐานะช่างปูนก็คิดหวังเพราะต้องจ่ายค่าคอมมิชชั่นถึง 46,000 บาท และนำเงินติดตัวไปอีกจำนวนหนึ่ง แต่เมื่อเดินทางไปถึงที่ทำงานแล้วได้ค่าจ้างเพียง 1,000 สีน่า อีกทั้งต้องจ่ายเงินค่าดำรงชีพเลี้ยงตัวเอง จึงเหลือเงินกลับมาเพียง 70,000-80,000 บาท เมื่อหมดสัญญาคนได้ไปทำงานครั้งที่ 3 ด้วยค่าจ้างลดลงเหลือเพียงเดือนละ 850 สีน่า แต่สามารถทำงานเพิ่มขึ้นอีกวันละ 3 ชั่วโมง จากการทำงานปกติวันละ 8 ชั่วโมง จึงทำให้มีเงินเหลือกลับมาพอสมควร

ปัจจุบันนายประสิทธิ์สามารถตั้งตัวได้ นอกจากซื้อที่ดิน ปลูกบ้าน ซื้อวัว-ควายแล้ว เขายังซื้อที่ดินหน้าอีก 20 ไร่ และได้รับการยอมรับจากสังคมไม่น้อยหน้าคนอื่นในหมู่บ้าน

สำหรับ นายพิทักษ์ สิงห์เสนา ซึ่งใช้ชีวิตมากกว่า 10 ปี ทำงานอยู่ในต่างประเทศ ทั้งตะวันออกกลางและแอฟริกา ท่ามกลางความร้อนกลางทะเลทราย ในฐานะลูกมือวิศวกรต่อท่อน้ำมัน ขณะนี้นายพิทักษ์และครอบครัวเป็นผู้มีฐานะอันจะกินคนหนึ่งในบ้าน ครอบครัวของเขามีที่ดินหน้า ไร่สาม ไร่ ปลูกบ้าน ซื้อรถยนต์ขนาดกลางถึง 2 คัน ตนเองมีรายได้จากผลผลิตการทานา ไร่สาม ไร่ และยังมีรายได้จากการขับรถโดยสารอีกด้วย นายพิทักษ์นับว่าเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จสูงมากในต่างประเทศ และเขาก็ได้รับผลตอบแทนจากประสบความสำเร็จอย่างคุ้มค่า

ในกลุ่มผู้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปประเทศญี่ปุ่น กรณีตัวอย่างจาก นายไวคุณต์ กางจันย์ และ นายเจลิยว คุณวงศ์ ทำให้เห็นได้ว่าการแสวงหารายได้จากการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน สามารถทำเงินเป็นกอบเป็นกำ ต้องยอมเสี่ยงภัยอันตราย ทั้ง 2 คนเคยมีประสบการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานในประเทศตะวันออกกลางมาแล้ว และเห็นว่ารายได้จากตะวันออกกลางยังน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่น จึงหาวิธีการที่จะเดินทางไปประเทศญี่ปุ่น

นายเจลิยว คุณวงศ์ เดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นในฐานะนักเรียนพิเศษเป็นโรบินฮูดไม่มีวีซ่าเข้าประเทศ แต่อาศัยเพื่อนคนไทยที่ประเทศญี่ปุ่นช่วยเหลือจนเข้าไปทำงานในโรงงานผลิตเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ ได้รายได้เป็นชั่วโมงละ 1,400 เยน แต่ตนก็ขอทำงานล่วงเวลาเพิ่มขึ้น จนมีรายได้วันละ 4,000 บาท และแม้จะถูกหักค่าภาษี 5% ก็ยังนับว่ามีเงินเหลือจำนวนหนึ่ง นอกจากนี้การทำงานอย่างมีคุณภาพทำให้เขาได้รับเงินเพิ่มทุก 3 เดือน 6 เดือน อีก 50 เยน จึงสามารถส่งเงินให้ทางบ้านโดยผ่านธนาคาร

3. การศึกษาธุรกิจตัวอย่าง เรื่องการจัดการธุรกิจชุมชนในเขตอีสานใต้

ครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ

นายพัน บังจันอ็ค เกิดเมื่อปี พ.ศ.2478 ที่บ้านมิ่งรี หมู่ 2 ต.โคกสูง อ.เมือง จ.นครราชสีมา ปัจจุบันอายุ 58 ปี ภรรยาชื่อนางน้อม สกุลเดิม "นาคคิลก" มีบุตรด้วยกัน 2 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 1 คน เป็นข้าราชการทั้งสองคน สมรสแล้ว

เมื่อนายพันจบการศึกษาชั้น ป.4 อายุประมาณ 16-17 ปี เริ่มจับพะเนิน (ก้อนสำหรับตีเหล็ก) ตีกรรไกรที่มีหมาก สมัยนั้นขายดีมากเพราะคนนิยมกินหมาก และปลุกละหุ่งกันมาก ซึ่งกรรไกรที่มีหมากยังสามารถใช้แกะเมล็ดละหุ่งได้ดี โดยนำส่งพ่อค้าที่มารับซื้อถึงหมู่บ้านในราคาอันละ 2.00-2.50 บาท (ปัจจุบันราคาอันละ 10 บาท)

อายุ 17 ปี เริ่มจับก้อนจับคืบเป็น โดยที่เขย คือ นายมาก จับจอหอ ขณะนั้นอายุ ได้ 32 ปี เป็นผู้ฝึกสอนให้ นายมากเป็นคนบ้านมิ่ง ต.บ้านโพธิ์ เป็นคนตีเหล็กตั้งแต่อายุที่บ้านมิ่ง ก่อนจะมาแต่งงานกับพี่สาวนายพันที่บ้านมิ่งรี

พ่อแม่ของนายพันมีอาชีพทำนาอย่างเดียว ไม้มีความรู้เรื่องการตีเหล็ก เมื่อพี่เขยสอนให้ตีเหล็กจนชำนาญขึ้น ก็มีมือจรมีพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้าน

อายุ 19 ปี ฝึกตีเสียม เนื่องจากในหมู่บ้านมิ่งรีมีช่างตีเหล็กหลายครัวเรือน จึงได้เห็นวิธีการตีเสียมจากญาติกัน คือ นายเจริญ บังจันอ็ค ลองมาตีดูบ้างก็ขายได้ราคาดี

อายุ 20 ปี เริ่มหัดตีชนิดชนิดต่างๆ โดยเริ่มจากการตีมีดคือได้ ขายได้ราคาเล่มละ 5 บาท

นายพันไม่ถูกเกณฑ์ทหาร เมื่ออายุได้ 22 ปีบวชเป็นพระที่วัดหนองไชน้ำ จ.พรหมฯ ได้ 1 พรรษา และมาจากพรรษาที่วัดคลองทองอีก 1 พรรษา โดย พระเริ่ม จ.ปาโพธิ์ ซึ่งเป็นเพื่อนกัน นิมนต์มาจากพรรษาค่าย ป็นเเองสอนนักธรรมตรีได้ ปี พ.ศ.2502 ชาวบ้านของแยงนิมนต์ไปอยู่วัดบ้านหนองแยง และสอนนักธรรมโทได้ ปี 2503 กลับมาจากพรรษาอยู่ที่วัดบ้านคลองทองอีก โดยเป็นพระสอนธรรมศึกษาหรืออยู่ 3 ปี จึงลาสิกขาบท และได้แต่งงานกับ นางสาวน้อม นาคคิลก มีฐานะปานกลาง พ่อแม่มีอาชีพทำนา ตีเหล็กเป็นมาตั้งแต่ไม่ช้านาน ในปีแรกช่วยพ่อค้าแม่ขายทำนา พอหมกหน้านา คือ คำนวณเสร็จแล้ว จะตีเคียวขายให้พ่อค้าคนกลางเป็นงาๆไป โดยนายพันเป็นคนสอนภรรยาให้ตีเคียว สองสามี

ภรรยาช่วยกันตีเคียว ในขณะที่ครอบครัวอื่นน่าจะใช้แรงงานเฉพาะผู้ชาย และขณะนั้นบ้าน
ลองทองยังไม่นิยมตีเคียว จะตีเฉพาะนาค ทำให้เคียวของนายหันและนางน้อมขายได้ดี

เมื่อปี พ.ศ. 2508 นายหันเป็นผู้ริเริ่มการตีเคียวโดยใช้เหล็กแม่เป็นค้ำแทนการใช้
เหล็กที่ห้อยอย่างที่เคยทำกันมา นายหันบอกว่าเคยเห็นตัวอย่างมาจากในเมืองสระบุรี
ในขณะที่นำค้ำไปส่ง เห็นว่าเคียวชนิดนี้ดีจึงนำมาทำบ้าง โดยนายหันบอกถึงข้อดีของเคียว
ชนิดนี้ว่า ประหยัดเวลาในการตี ไม่ต้องตีค้ำห้อย และมีราคาเพิ่มขึ้นอีก 40% คือ
ถ้าเคียวธรรมดาจะขายส่งค้ำละ 8 บาท แต่ถ้าทำแบบใหม่จะมีราคาค้ำละ 12 บาท อีก
ทั้งมีรูปร่างสวยงาม และเป็นที่ต้องการของตลาด

ชาวบ้านได้เห็นตัวอย่างจากนายหันในการตีเคียวโดยใช้เหล็กแม่เป็นค้ำมาหลอมเชื่อม
ทำค้ำ จึงนำไปทำกันอย่างแพร่หลายในชุมชน การตีเคียวโดยการใช้ค้ำห้อยจึงเริ่มขาด
หายตั้งแต่บัดนั้น

ปี 2508 ชาวบ้านยกให้นายหันเป็นมัคทายก เป็นผู้นำศาสนิกของหมู่บ้าน เช่น
การนำถวายทานต่างๆ การสมาทานศีล อาราธนาพระในศาสนพิธี ตลอดจนการร่วมใจกับ
ชาวบ้านสร้างศาสนสถานให้แก่วัดบ้านลองทอง

โดยทั่วไปแล้วการตีเหล็กในบ้านลองทองจะเป็นฤดูกาล คือ หลังจากการทำนา
แล้ว หรือช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา คนที่มีฝีมือในการตีเหล็กก็จะตีเหล็กขาย จะตีแบบ
ต่างๆตามที่คนแก่ต่างกันไป มีคำกล่าวว่าการตีเคียวต้องไปซื้อที่บ้านศรีพัฒนา ต้อง
การเคียวไปบ้านมั่ง ต้องการมีค้ำบ้านลองทอง

ปี 2515 นายหันเริ่มมีทุนรอนที่สะสมจากการตีเหล็กโดยทำเคียวอย่างเคียว โดย
เป็นผู้ตีเองขายเอง ตีเคียวตั้งแต่ค้ำมีถึงสิ้นปีตีเคียวได้ 2,800 เล่ม ขายส่งเล่มละ 5
บาท ได้เงิน 14,000 บาท นำเงินทั้งหมดไปซื้อรถจักรยานสองล้อเพื่อใช้สำหรับรับส่งของ
โดยเฉพาะ ทำให้ขาดเงินทุนสำรองในช่วงนั้น นายหันตัดสินใจซื้อรถทั้งที่ซื้อมาไม่เป็น แต่
ใจอยากจะได้ แม้แต่จะเปิดกระโปรงรถเพื่อเติมน้ำมันก็ยังเปิดไม่เป็น ต้องให้หลานชาย
ซึ่งเคยซื้อมาช่วยสอนให้ เมื่อเงินทุนหมดไปจึงไปกู้เงินจาก ยายแคะ คินโพธิ์ คนบ้าน
ลองทอง จำนวน 2,000 บาท คิดดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาท/เดือน นำเงินนี้เป็นทุนไปซื้อ
จอบเก่าจากร้านค้าของเก่าแถวขอนแก่น อุดรธานี เนื่องจากนายหันเห็นว่าสมัยนั้นตลาด
กำลังต้องการจอบเอาไปทำไร่ทำสวนทั่วไทย ซื้อจอบเก่ามาได้ 1,000 เล่ม นำมาทำค้ำใหม่

เสร็จแล้วนำไปขายที่ อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี แบ่งขาย 2 ร้าน ได้เงิน 4,000 บาท ในปีเดียวกันนี้ทำเป็นลักษณะเดียวกัน ขายได้ถึง 8 เที้ยว โดยนำไปขายส่งแถวเพชรบูรณ์ แก่งคอย ลานนารายณ์ บ้านกลาง ศรีเทพหนองไผ่ กบินทร์บุรี

ปี 2514 นายหันได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิของสภาตำบล นายหันยังคงตีเหล็กโดยตีทั้งมีดและทำคมจอบใหม่ ปีนี้มีเงินทุนสำรอง 200,000 บาท นำไปซื้อรถ 6 ล้อ ราคา 90,000 บาท เมื่อมีรถ 6 ล้อ ก็กิจการซื้อจอบทำคมทำคิมใหม่ก็เจริญตามไปด้วย ทำให้ฐานะดีขึ้นจากเที่ยวละ 1,000 เล่ม เพิ่มเป็นเที่ยวละ 3,000 เล่ม ยังคงทำแล้วไปขายส่งที่ร้านเดิม การนำไปขายจะเอาทั้งจอบ มีด และเคียวที่ตีได้เอง และรับซื้อจากเพื่อนชาวบ้านในชุมชนนำไปขายด้วย

ปี 2516 ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านแทนผู้ใหญ่บ้านคนเดิมที่เกษียณอายุ และขายรถปิคอัพให้เพื่อนในราคา 9,000 บาท

ปี 2519 ซื้อรถเก๋ง BMW มือสองจากเพื่อน ราคา 60,000 บาท

ปี 2521 ขายรถ 6 ล้อ แล้วซื้อรถ 6 ล้อคันใหม่

ปี 2522 ขายรถ BMW ไปซื้อรถปิคอัพมาสค์

ปี 2524 ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นกำนันตำบลบ้านไผ่แทนกำนันคนเดิมที่เกษียณอายุ

ปี 2533 ขายรถทั้งสองคันซื้อรถมาสค์ 1 คัน

นอกจากนายหันและภรรยาช่วยกันตีเหล็กแล้ว ช่วงที่มีการสั่งซื้อจอบจำนวนมาก ก็จะต้องจ้างลูกมือคราวละ 7 คนบ้าง 5 คนบ้าง โดยนายหันจะทำหน้าที่เป็นโช้หรือนายช่าง เป็นผู้คอยคุมการทำงานของลูกมือ และมีหน้าที่ทำคิมหรืองานละเอียดที่ต้องใช้ความชำนาญพิเศษ เช่น การชุบเหล็ก การทำคม ลูกมือจะได้ค่าจ้างวันละ 50 บาท ปัจจุบันเพิ่มเป็น 70 บาท ส่วนโช้จะรับค่าจ้างวันละ 70 บาท ปัจจุบันเพิ่มเป็นวันละ 100 บาท

การคัดเหล็กเป็นขั้นตอนแรกในการที่จะทำได้ของที่มีคุณภาพ เมื่อนำเหล็กไปตีเป็นสินค้าแล้ว โดยจะไปคัดซื้อจากร้านค้าของเก่าหรือเชียงกงที่กรุงเทพฯ และบางครั้งก็หาซื้อที่ร้านเชียงกงแถวขอนแก่น อุดรธานี มหาสารคาม หนองคาย สกลนคร บุรีรัมย์ สุรินทร์ มีข้อสังเกตว่าการไปซื้อเหล็กจากร้านค้าของเก่าจะซื้อตอนเช้ากลับหลังจากที่นำมีดจอบ หรือสินค้าอื่นนำไปส่งจำหน่ายหมดแล้ว เพราะเป็นการประหยัดรายจ่าย แทนที่จะตีรถเปล่ากลับบ้าน

นายหันเล่าให้ฟังถึงทุนในปีแรกๆ เมื่อตีเหล็กที่บ้านลองทองได้ทุนจากการไปเอาเงินจากร้านค้าที่รับซื้อเมล็ด โดยมีข้อสัญญาว่าเมื่อตีเสร็จแล้วจะต้องนำมาขายให้แก่ทางร้านเจ้าเดียว โดยเคยไปเอาเงินแถวมวกเหล็ก สระบุรี และในชุมชนก็มีตัวแทนนำเหล็กจากพ่อค้าในเมืองมาให้ช่างตีเหล็กรับไปตี แล้วนำมาขายส่งคืน คือ นายเขียน ใบโพธิ์ อดีตกำนันตำบลบ้านโพธิ์ ปัจจุบันอยู่บ้านบูรพาภิรักษ์ และ นายกำส บรุงโพธิ์ เหล็กที่นำมาให้ช่างเหล็กยืมไปตี ได้แก่ เหล็กแหลม เหล็กแท่ง เหล็กแผ่น บางครั้งก็ให้เป็นเงินไปซื้อถ่าน

การตีเหล็กแต่ละงวดจะได้ผลกำไรมากน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนที่ตีได้ เพราะเป็นที่ต้องการของตลาดอยู่แล้ว ไม่เคยขาดทุน มีแต่จะหาให้มีเงินสะสมเรื่อยๆ

นายหันเล่าให้ฟังว่า บางปีขายได้น้อย ทำให้สินค้าค้าง ซึ่งจะมีค้ำค้างเป็นประจำทุกปีแต่ไม่มาก ก็จะเก็บไว้ขายในปีต่อไป ถ้าปีใดค้ำค้างมากก็แสดงว่าปีนี้กำไรจะลดน้อยลง แต่ไม่ถือว่าเป็นปัญหา เพราะเหล็กเป็นของไม่รู้เน่ารู้เสีย เพียงแต่สินค้าค้างตัวไม่ได้หายไปไหน

ฤดูกาลตีเหล็กจะเริ่มตีเดือนกันยายนถึงเดือนมีนาคมในปีต่อมา บางครั้งถึงเดือนเมษายน ส่วนเดือนพฤษภาคมถึงเดือนสิงหาคมจะงัดตีหรือตีน้อยลง เพราะจะเอาเวลานี้ไปทำนา ชาวบ้านลองทองที่ตีเหล็กถือว่าการตีเหล็กเป็นอาชีพรอง การทำนาเป็นอาชีพหลัก แต่อาชีพรองจะมีรายได้ดีกว่า